

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Кафедра педагогіки і психології початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

студентки 2 курсу 61 М-ПО групи

факультету початкової освіти

Шрамко Катерини Андріївни

Керівник: д. п. н., проф.

Бірюк Людмила Яківна

Національна шкала _____

Кількість балів ___ Оцінка ECTS ___

Члени комісії:

_____
_____

Глухів 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....4-8

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

1.1. Сутність понять «комунікація», «комунікативні уміння», «комунікативна компетентність».....9-20

1.2. Психолого-педагогічні особливості формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку 21-28

1.3. Вимоги до формування комунікативної компетентності молодших школярів у нормативних документах: 29-35

1.4. Інтерактивні технології як засіб формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку 36-40

Висновки до першого розділу 41-42

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

2.1. Мовленнєва діяльність як важливий компонент системи формування комунікативної компетентності 43-54

2.2. Відбір інтерактивних технологій у процесі навчання української мови для формування комунікативної компетентності.....55-63

2.3. Методика застосування інтерактивних технологій з метою формування комунікативної компетентності молодших школярів.....64-77

2.3.1.Методика формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи над медіатекстами.....64-77

2.3.2. Методика формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи над фольклором.....78-89

Висновки до другого розділу.....90-92

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.

3.1. Загальна характеристика проведення педагогічного експерименту.....	93-98
3.2. Експериментальна перевірка формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами інтерактивних технологій.....	99-105
3.3. Динаміка сформованості комунікативної компетентності молодших школярів засобами інтерактивних технологій в умовах експерименту.....	106-111
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	112-116
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	117-122

ВСТУП

Актуальність дослідження. У Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти акцентується увага на важливості формування у молодших школярів комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей. Для сучасної початкової школи пошук шляхів та засобів формування в учнів комунікативної компетентності у різних сферах навчальної діяльності постає як одна з найбільш актуальних проблем. Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання молодших школярів передбачає активне використання ними рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, уміння висловлювати власну думку та культурно самовиражатися.

Сучасна концепція національної освіти ставить перед учителем української мови чітку вимогу: сприяти формуванню національно-мовної особистості, яка характеризується свідомим ставленням до мови, розвиненим мовленням, мисленням, інтелектом. Під час навчання мають бути створені умови для позитивного розвитку, психологічного комфорту, творчої реалізації. Необхідно розвивати в учнів мовленнєву пам'ять, мовне чуття, тобто вміння наслідувати традиції використання мовних одиниць, коли необхідно відтворити особистий погляд в усному та писемному мовленні.

Основна мета навчання української мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетенції.

Сучасні вимоги до шкільної мовної освіти зумовлюють відхід від традиційного вивчення мови, яке обмежується засвоєнням теоретичних знань та правил правопису, і спрямування шкільного мовного курсу на формування комунікативної компетентності учнів.

Комунікативно компетентною особистістю не народжується, вона нею стає в процесі навчання не тільки у школі, а й удосконалюється впродовж

життя. Значна роль у формуванні такої особистості належить учителеві початкових класів, який закладає підґрунтя у розвитку мовленнєвих здатностей та формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Одним із важливих і прогресивних технологій, які сприяють позитивному формуванню комунікативної компетентності учнів початкових класів, є інтерактивні (взаємні, діалогові), бо впровадження таких методик взаємного навчання змінює ставлення до об'єкта навчання і ставлення об'єкта до навчання, адже, таким чином, не лише вчитель знаходиться у центрі навчального процесу, а й учні, які власними зусиллями засвоюють знання та здобувають результати, вчаться спілкуватись і не бояться висловлювати власні думки.

Сьогодні інтерактивні методи як система правил організації продуктивної взаємодії, відповідають завданням модернізації освіти у напрямку формування комунікативної компетентності учнів. Технології інтерактивного навчання значною мірою підвищують ефективність навчального процесу, сприяють мовленнєвому розвитку учнів, забезпечують оволодіння навичками мовної культури.

В умовах Нової української школи інтерактивним методам як засобу діалогізації освітнього середовища, яка сприяє формуванню комунікативної компетентності молодших школярів, приділяється відповідна увага.

Формування комунікативної компетентності молодшого школяра інтерактивними методами – актуальна проблема початкової школи та основна мета курсу української мови, «яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань» [28, с. 10].

Аналіз літератури з питань дослідження. Проблему вивчення комунікативної компетентності досліджували багато педагогів і психологів. Педагогічні і методичні сторони цього питання розробляли педагоги: К. Ушинський, В. Сухомлинський, В. Бадер, О. Біляев, Л. Мацько,

О. Хорошковська, М. Вашуленко. Психологічні аспекти проблеми формування комунікативної компетенції відображені у працях Л. Виготського, М. Жинкіна, І. Синиці, Л. Щерби.

Вітчизняними та зарубіжними дослідниками розглянуто різні аспекти формування комунікативної компетентності: психолого-педагогічні передумови мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Леонт'єв); розвиток мовлення учнів молодшого шкільного віку (В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко) [11]. Сучасний стан проблеми формування комунікаційної компетентності молодших школярів з використанням інтерактивних технологій засобами мовної освіти досліджувала О. Васильєва [7]. Сучасні дослідники (О. Савченко, Я. Кодлюк, І. Осадченко, М. Стельмахович) зауважують на можливості вирішення проблеми вдосконалення комунікативної компетентності молодших школярів засобами усної народної творчості.

На комунікативну спрямованість уроків рідної мови й мовлення вказують А. Й. Багмут, Л. О. Варзацька, Н. А. Гац, М. В. Сокирко, Г. Ф. Потоцька.

Отже, об'єктивна потреба у формуванні комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами, актуальність досліджуваної проблеми, її недостатня теоретична розробленість і практична значущість, необхідність усунення визначених суперечностей зумовили вибір теми магістерської роботи «Формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами на уроках української мови».

Мета дослідження – теоретико-методичні засади формування комунікативної компетентності учнів початкових класів та експериментально перевірити ефективність методики формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Відповідно до теми й мети дослідження визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методичні засади формування комунікативної компетентності учнів початкових класів.

2. Визначити психолого-педагогічні особливості формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку.

3. Виявити значення інтерактивних технологій у формуванні комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку.

4. Розробити методику формування комунікативної компетентності засобами інтерактивних технологій у процесі навчання української мови.

5. Здійснити дослідження ефективності пропонованої методики формування комунікативної компетентності учнів початкових класів засобами інтерактивних технологій.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами на уроках української мови.

Предмет дослідження – методика формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами на уроках української мови.

Методи дослідження:

а) теоретичні: вивчення психолого-педагогічної, лінгводидактичної літератури, програм, підручників; теоретичне обґрунтування шляхів ефективного формування комунікативних умінь учнів початкової школи; аналіз і синтез результатів дослідження;

б) емпіричні: спостереження за навчально-виховним процесом, експериментальне дослідження.

в) статистичні: кількісний і якісний аналіз одержаних експериментальних даних.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у тому, що: проаналізовано та узагальнено погляди науковців на сутність понять «комунікація», «комунікативні уміння», «комунікативна компетентність», «інтерактивний метод», «інтерактивне навчання», «інтерактивна технологія»;

визначено особливості застосування інтерактивних методів на уроках української мови в початковій школі; обґрунтовано методику формування досліджуваної якості, що сприяє ефективності формування комунікативної компетентності учнів початкової школи на уроках засобами інтерактивних технологій; розроблено модель формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках української мови інтерактивними методами.

Практичне значення дослідження обґрунтовується спеціальною розробкою методики формування комунікативної компетентності учнів інтерактивними методами. Основні положення, загальні висновки та результати роботи можуть бути використані при укладанні методичних, навчальних посібників, удосконаленні програми з формування комунікативної компетентності, на лекційних та практичних заняттях з методики навчання мови в початкових класах із студентами, а також у практиці шкільного навчання вчителем.

База дослідження – комунальна установа Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 17 м. Суми, Сумської області.

Структура та обсяг дослідження: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних літературних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 116 сторінках комп'ютерного тексту, не враховуючи додатки.

РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Сутність понять «комунікація», «комунікативні уміння», «комунікативна компетентність»

Без комунікативної діяльності суспільство не може існувати взагалі. Кожна людина потребує спілкування і це є однією з найважливіших потреб. Без соціуму людина не може розвиватися і повноцінно існувати, навчатися та працювати. Не дивлячись на те, яка у людей освіта, вік, соціальний статус, національна приналежність, вони постійно між собою спілкуються, тобто активно займаються комунікативною діяльністю. Без комунікації суспільство не може набувати певних умінь, знань, способів діяльності. Тому комунікативна діяльність відіграє важливу роль у розвитку особистості.

Спілкуючись з іншими, людина весь час дізнається нову інформацію, цікаві відомості, інформує іншим про себе. Звичайно, результативність цієї діяльності майже у всіх випадках залежить від якості обміну інформації. А для того, щоб обмін інформацією був дійсно якісним, потрібен достатній досвід спілкування. Якщо з раннього віку ефективно обмінюватися різною інформацією, спілкуватися, тоді у людини стає більш вагома база комунікативних засобів. Рівень сформованості комунікативної культури впливає на самореалізацію особистості в соціумі. А формування комунікативної діяльності потрібно починати з молодшого шкільного віку. Якщо не розвивати комунікативні уміння в учнів початкових класів, тоді у них зупиняється внутрішній розвиток. А це впливає на якісне навчання, діяльність та спілкування серед однолітків і соціумі.

Вчитель, який формує в учнів комунікативні уміння, повинен знати сутність таких понять, які пов'язані між собою, як: «комунікативна компетентність», «комунікація», «комунікативні уміння», «комунікативна культура»

Комунікація походить від латинського *communication* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення. Цей термін пов'язаний з дієсловом *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, що є похідним від *communis* – спільний.

Психологічний словник визначає поняття «комунікація» як «фундаментальну ознаку людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємоспілкуванні людей на основі обміну різного виду інформацією» [48, с. 79–80].

У суспільстві кожний рух життєдіяльності людини неможливий без комунікації. На основі певних знакових систем втілюються комунікативні процеси (насамперед природної мови), які виробляються суспільством і зафіксовані в індивідуальній та колективній пам'яті. Безперестанне кількісне та якісне зростання в часі є певною ознакою комунікативної діяльності, викликане загальним поступом людства, постійне розширення їхнього географічного та ідеологічного простору, збільшене швидким розвитком технічних засобів збереження та перетворення інформації. З комунікативною активністю людини, сучасна психологія розглядає комунікацію в контексті пов'язаних з нею явищ людської психіки (відчуття, сприймання, розуміння і тощо) Саме психолінгвістиці в цих дослідженнях надається велике значення, що розкриває закономірності мовного висловлювання [48].

Щодо розкриття поняття «комунікація» у науковій літературі відсутня єдина точка зору. Деякі видатні вчені визначають словами-синонімами комунікацію і спілкування. Г. М. Андреева розглядає комунікацію як компонент спілкування, який передбачає обмін інформацією між учасниками спільної діяльності. С. У. Гончаренко вважає комунікацію складним багатоплановим процесом, що передбачає встановлення і розвиток контактів між людьми. На думку вченого, цей процес спричинений потребою спільної діяльності й охоплює обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання й розуміння іншої людини.

Французький учений А. Н. Перре-Клермон характеризує комунікацію як

зв'язок індивідуальних дій стосовно колективного продукту і подальша реалізація цього зв'язку у структурі нової спільної дії. На його думку, процес комунікаційної діяльності охоплює такі етапи:

1. Планування.
2. Встановлення контакту.
3. Обмін інформацією.
4. Рефлексія.

Дослідники І. Н. Горелов, В. Р. Житніков, Л. А. Шкатова окреслюють комунікацію як процес спілкування або комунікативний процес. На думку цих учених, комунікація охоплює такі компоненти:

- 1) комуніканти – учасники спілкування (не менше двох осіб);
- 2) дія – безпосереднє спілкування (говоріння, жестикулювання, міміка тощо);
- 3) зміст повідомлення (характеризується певним смислом і формою);
- 4) канал зв'язку (органи мовлення, слуху, зору, візуально-вербальні);
- 5) мотиви комунікантів (цілі, наміри, спонукання).

Інші дослідники (М. Я. Дем'яненко, К. А. Лазаренко) підкреслюють у мовленнєвій комунікації п'ять основних компонентів:

- 1) ситуація спілкування;
- 2) відправник інформації;
- 3) отримувач інформації;
- 4) умови передачі інформації;
- 5) безпосередній процес передавання інформації .

Підсумовуючи думки науковців на призначення і функцію мовленнєвої комунікації, робимо висновок, що комунікація – це процес взаємодії в спілкуванні та обмін інформацією, ідеями, фактами, емоціями, поглядами тощо. Спілкування відбувається між двома або більше учасниками шляхом вербальних і невербальних засобів для обміну інформацією. Завдяки цьому здійснюється взаємодія учасників спілкування.

Існування таких її компонентів є важливою вимогою втілення

мовленнєвої комунікації: відправника й отримувача повідомлення, їх мовленнєвої діяльності і самого повідомлення.

Важливе значення у процесі мовленнєвої комунікації приділяється ситуації спілкування. Саме завдання вчителя розвивати комунікативну діяльність учнів. Предметом мовленнєвої комунікації є думки, що висловлюються у зв'язку з певними мотивами в межах конкретної теми. Може бути як внутрішній стимул до комунікації (ініційований потребою самої людини), так і зовнішній (ініційований іншою людиною). Динамічність комунікації залежить від активності комунікантів, їх зацікавленості в спілкуванні, збігу інтересів, ставлення комунікантів один до одного, до даної ситуації.

В психолого-педагогічних вченнях потужність людини до комунікації характеризується як комунікативність. Учені вивчають комунікативність як мотивованість різної діяльності людини, втілення її з власної ініціативи, а не під натиском зовнішнього стимулювання.

Комунікативність передбачає володіння певними комунікативними вміннями. Комунікативні вміння – це здатність встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, використовуючи власні здібності, необхідні для ефективної комунікативної дії в ситуаціях міжособистісного спілкування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави виділити три групи комунікативних умінь.

I група – комунікаційні (мовленнєві). До них належать вміння:

1. Послідовно, чітко і зрозуміло висловлювати свої думки.
2. Переконувати.
3. Аргументувати.
4. Доводити.
5. Робити висновки.
6. Аналізувати висловлення.

II група умінь – перцептивні (уміння сприймати). Ця група охоплює

уміння:

1. Слухати і чути (вірно інтерпретувати вербальну і невербальну (жести, міміку) інформацію, розуміти підтекстову інформацію тощо).
2. Відчувати настрій і почуття іншої людини (здатність до емпатії, дотримання такту, співчуття).
3. Здійснювати рефлексію.

III група умінь – інтерактивні (уміння взаємодіяти в процесі спілкування). До цієї групи належать уміння:

1. Вести бесіду, перемовини, обговорення.
2. Ввічливо передавати свої ідеї.
3. Ставити запитання.
4. Захопити собою.
5. Сформулювати вимогу.
6. Спілкуватися в конфліктних ситуаціях.
7. Керувати власними емоціями, своєю поведінкою.

Високий рівень володіння комунікативними уміннями надає дієвість комунікації з іншими людьми у всіляких видах діяльності. Формування комунікативних умінь принципово розпочинати в молодшому шкільному віці, тому що комунікативна діяльність для дітей цього віку є однією з вагомих. Якщо немає певного, послідовного формування комунікативних умінь в учнів початкових класів, то це погано відбивається на визначенні внутрішніх здібностей дитини і самореалізацію її в навчанні, серед однолітків, у соціумі. Таким чином, формування комунікативних умінь молодших школярів – надзвичайно актуальна проблема. Успішність учнів у навчанні, процес їх соціалізації і взагалі загальний розвиток буде залежати саме від рівня сформованості комунікативних умінь.

Активізація комунікативної діяльності молодших школярів передбачає спонукання дітей до енергійного цілеспрямованого спілкування. Без спілкування не проходить жодне навчальне заняття. І якщо в учнів добре розвинуті комунікативні уміння, то це сприяє зміцненню якості навчально-

виховного процесу.

В процесі самої діяльності формуються уміння. В процесі спілкування формуються і розвиваються комунікативні уміння.

Н. М. Полуєктова виділяє чотири етапи формування в молодших школярів комунікативних умінь:

1. Мотиваційний – визначає розкриття школярам значення комунікативного уміння для досягнення мети спілкування;

2. Ознайомлювальний – ознайомлення учнів зі змістом комунікативного уміння;

3. Оволодіння умінням – створення в процесі навчання ситуації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу з метою опанування комунікативним умінням;

4. Удосконалення уміння – учні початкових класів використовують набуті комунікативні уміння під час спілкування з однолітками, дорослими, при виконанні творчих робіт.

Для того, щоб у дітей були гарно сформовані комунікативні уміння, вчитель повинен навчити учнів вести діалог між однолітками, дорослими. Школярі повинні вміти ставити запитання, давати конкретні відповіді на них, вміти переказувати та обговорювати зміст почутого або прочитаного, висловлювати свої враження, ідеї, думки. Якщо учні початкових класів володіють цими уміннями, можуть спілкуватися, підтримувати розмову в суспільстві, то вчені визначають це як комунікативну компетентність.

Але перш ніж ми поговоримо і визначимо сутність комунікативної компетентності учнів початкової школи, спочатку дамо визначення не менш значущим поняттям, як: компетенція, компетентність.

За академічним тлумачним словником української мови, *компетенція* – це добра обізнаність із чим-небудь.

С. Омельчук під комунікативною компетенцією розуміє «сукупність знань про спілкування, умінь і навичок, потрібних для сприймання чужих і

побудови власних програм мовленнєвої поведінки, адекватним цілям, сферам і ситуаціям спілкування» [60, с. 2–5].

Для забезпечення ключової комунікативної компетенції школярів потрібно готувати до спілкування з іншими людьми. Тому на уроках української мови та літературного читання учні мають оволодіти:

- різними видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо);
- мовою як засобом спілкування.

О. М. Аліфанова визначає компетенцію як набір знань, умінь, навичок, а компетентність – як здатність володіти ними.

Отже, *компетенцію* у сфері освітнього процесу можна розуміти як реальну *вимогу* до засвоєння учнями сукупності знань, способів різних видів діяльності, досвіду, ставлень з певної галузі та якостей особистості, яка діє в суспільстві, а *компетентність* – як реально сформовані *особистісні якості* учня та досвід діяльності.

Вчені дають різні визначення поняття компетентності.

Під компетентністю О. Я. Савченко розуміє «інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання, що охоплює знання, уміння, навички, досвід, цінності, ставлення, які можуть цілісно реалізуватися на практиці» [50, с. 137].

І. В. Родигіна вважає «компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції, а конкретні життєві вміння, необхідні людині будь-якої професії» [49].

М. Головань, зазначає, що: «компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету і продукту діяльності; компетентність – це інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в

реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності» [15, с. 23].

З вищесказаного ми можемо побачити, що єдиного визначення поняття терміну «компетентність» немає. Компетенція охоплює знання, уміння, способи різних видів діяльності, певний досвід у цьому віці, навички. Під компетентністю ми зазначаємо здатність використовувати різні набуті вміння, знання, способи діяльності, певний досвід в життєвих ситуаціях. Компетентність є особистісним утворенням, яке виявляється в процесі активних самостійних дій людини.

На думку І. Беґа, «компетентний в широкому розумінні – це знаючий, обізнаний в певній галузі; у вузькому розумінні – той, хто має право авторитетного судження як спеціаліст високого рівня в певному колі питань» [2, с. 5–7].

Наше дослідження присвячене формуванню комунікативної компетентності учнів початкової школи. Тому потрібно зазначити сутність поняття комунікативна компетентність. Як завжди існують різні визначення комунікативної компетентності. Деякі дослідники говорять, що володіння комунікативною компетентністю означає вільне, правильне спілкування з іншими людьми в соціумі. Саме завдяки лінгвістичним знанням, врахування традицій і звичаїв і досягається ця здатність. Комунікативна компетентність в рідномовному середовищі набувається в процесі соціалізації дитини.

Як зазначає М. В. Новак «комунікативна компетентність – це володіння складними комунікативними навичками, знання культурних норм і обмежень і спілкуванні, усвідомлення звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання правил пристойності та вихованість. Іншими словами – це сумарна властивість культурної особистості, що містить комунікативні здібності, знання, вміння і навички, чуттєвий і соціальний досвід у сфері ділового, наукового, професійного, побутового спілкування» [29, с. 56–58].

І. Потюк вважає, що «для мовленнєвого спілкування недостатньо лише знати систему мови на всіх її рівнях, володіти правилами для формування

речень відповідно до граматичних норм, але й необхідно, крім того, адекватно завданням і ситуації спілкування здійснювати свій вплив на співрозмовника і відповідно до цього вживати мовленнєві висловлювання. Дослідниця розглядає комунікативну компетентність як індивідуальну динамічну категорію, в якій відбивається єдність мови і мовлення» [40, с. 128–132].

Ю. С. Вторнікова визначає такі складники комунікативної компетентності:

- «орієнтування в різноманітних ситуаціях спілкування, що базується на знаннях та життєвому досвіду індивіда;

- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин, умов соціального середовища;

- адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації;

- готовність і вміння встановлювати контакти з людьми;

- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;

- знання, уміння і навички конструктивного спілкування;

- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії» [13, с. 88-94].

Л. Мамчур наголошує, що: «комунікативний аспект у навчанні української мови тісно пов'язаний з практичною спрямованістю вивчення шкільного курсу мови, який передбачає навчання діяльності спілкування, створення і застосування таких методичних систем, які сприяли б формуванню у школярів бажання спілкуватися, взаємодіяти із співрозмовником, впливати на нього, розвитку вмінь будувати власні висловлювання і контролювати перебіг комунікації, що забезпечить їхню комунікативну компетентність у суспільстві та входження у соціум» [24, с.3].

Процес формування комунікативної компетентності передбачає:

- засвоєння знань про способи взаємодії з оточуючими;

- оволодіння уміннями і навичками використовувати засоби мови в усному мовленні;
- розвиток діалогічного і монологічного мовленням;
- оволодіння культурою усного і писемного мовлення;
- засвоєння норм мовленнєвого етикету в ситуаціях навчального і побутового спілкування;
- опанування навичок роботи в групі, колективі;
- розвиток здібностей навчальної співпраці;
- оволодіння різними соціальними ролями;
- формування уміння критично оцінювати думки і дії інших людей.

Формуванню комунікативної компетентності в учнів початкових класів надається особливе значення. Діти цього віку весь час бажають спілкуватися як під час навчального процесу, так і після нього. Молодші школярі із великим задоволенням вчать нові слова, різні вислови, знайомляться з лінгвістичними конструкціями, цікавляться мовними явищами, тому що у них в цей віковий період легко формуються мовленнєвий слух та артикуляція і вони надзвичайно сприятливі для оволодіння комунікативними уміннями і навичками [39].

Комунікативна компетентність – це не тільки знання теоретичного матеріалу, володіння певною кількістю мовних і мовленнєвих знань, а й уміння використовувати ці знання на практиці в процесі мовленнєвої діяльності.

Комунікативна компетентність показує рівень майстерності людини у спілкуванні з іншими людьми, ґрунтується на психологічних знаннях про себе та інших, а також на здатності обирати стратегію спілкування і застосування відповідних умінь на практиці.

Компетентнісний підхід у навчанні передбачає формування в учнів таких умінь і розвиток на їх основі таких здібностей, які дозволять їм максимально реалізувати себе в суспільстві. Виходячи з цього, комунікативна компетентність, є характеристикою особистості, її здатністю,

яка виявляється в поведінці, діяльності, що забезпечує вирішення практичних життєвих комунікативних ситуацій.

Проаналізувавши наукові джерела щодо формування комунікативної компетентності, можна сказати, що: комунікативна компетентність – це характеристика особистості, яка охоплює сукупність знань, умінь, досвіду і особистісних якостей, завдяки яким є можливість вдало реалізовувати спілкування і при цьому успішно досягати взаєморозуміння між його учасниками.

В комунікативній компетентності можна виділити теоретичний, практичний і особистісний складники. *Теоретичний* складник окреслює знання теоретичного матеріалу, наприклад: уміння знайти певну інформацію, її джерело, уміти донести інформацію чітко, переконливо, зрозуміло, виразно, правильно (стилістично і граматично) оформлювати висловлення. *Практичний* складник передбачає сам процес спілкування, тобто: уміння розуміти настрій співрозмовника, слухати його, використовувати власний досвід у спілкуванні). *Особистісний* складник охоплює комплекс комунікативних властивостей і якостей особистості (розпізнавання внутрішнього стану інших людей – емпатія, оцінка альтернативних ліній власної поведінки і вибір дій, на які очікує співрозмовник, товариськість, толерантність, здатність до рефлексії).

Певні показники розвитку особистості компетентність має на кожному віковому етапі. Задатки формування комунікативної компетентності створюються у початкових класах, які виражаються не лише в здатності сприймати і передавати ту чи іншу інформацію, повідомлення, а й спілкуватися в соціумі, сприймати та пізнавати людьми одне одного.

Отже, проаналізувавши певні думки науковців щодо визначення комунікативної компетентності молодшого школяра, можна сказати, що: комунікативна компетентність молодшого школяра – це інтегроване особистісне утворення, яке поєднує між собою теоретичну і практичну готовність, спроможність дитини до здійснення комунікації та спілкування з

однолітками та дорослими та творчо самореалізовуватися.

Однією з особливостей комунікативної компетентності учнів початкових класів є те, що вони повинні навчатися спілкуванню з людьми різного віку і статусу, розуміти й відтворювати сприйняту на слух та прочитану інформацію, чітко, лаконічно й грамотно висловлювати свої припущення в усній і письмовій формах, вільно володіти мовою в різних навчальних та життєвих ситуаціях.

Діти початкових класів дуже люблять спілкуватися і саме цей вік є найбільш сприятливим періодом для залучення їх до комунікативної діяльності. Особливо цей вік є сприятливим для забезпечення комунікативної активності, тому що провідною мовленнєвою діяльністю молодших школярів є усне мовлення. Саме у початкових класах учні починають набувати початкові уміння, навички мовленнєвої культури, під якою розуміємо знання норм літературної мови, уміння висловлюватися з іншими людьми, дотримання певних правил та норм спілкування, тобто здатність не тільки відповідати, а й слухати інших, оцінювання відповіді однокласника після її завершення, знання правил співпраці в групі, в парі.

Формування комунікативної компетентності має перегукуватися з дидактичною системою, яка забезпечує розвиток особистості, її активної життєвої позиції на всіх етапах навчання. Адже формування світогляду, розвиток пізнавальної активності й самостійності значною мірою залежить від того, наскільки школярі володіють рідною мовою, мовленнєвими вміннями й навичками.

1.2. Психолого-педагогічні особливості формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку

Найкращим періодом для активного формування соціальної поведінки, розвитку комунікативних здібностей та умінь, навичок спілкуватися з однокласниками та дорослими, здатності знаходити рішення в різних соціальних ситуаціях, як вважають психологи, є молодший шкільний вік. І звичайно дуже важливим питанням є формування комунікативної компетентності учнів початкових класів. Але у процесі роботи обов'язково потрібно враховувати психологічні особливості дітей цієї вікової категорії. Коли дитина іде до школи, то у її житті відбуваються кардинальні зміни. У дітей з'являється новий колектив, до якого потрібно адаптуватися, нові правила, вимоги, обов'язки, пов'язані з навчанням. Вони вступають у новий соціальний простір людських стосунків. Відбуваються зміни в розвитку рефлексивних здібностей – мотив «треба» переважає над мотивом «хочу».

Прийшовши до школи, діти повинні розуміти, що головне завдання для них – це отримання знань. Тому школа висуває нові вимоги до мовлення дитини. Відповідаючи на уроках, мовлення повинно бути лаконічним, чітким, конкретним, виразним і грамотно побудованим. Під час спілкування необхідно дотримуватись моральних норм, вживати прийнятні формули мовленнєвого етикету (форми звертання, слова ввічливості). Не дивлячись на те, що дитина навчається у початковій школі, вона повинна дбати про своє мовлення і вірно його організовувати, щоб їй легко і вільно було спілкуватися з однокласниками, учителями, іншими учасниками навчального процесу.

Але дуже важко спрямувати свою мовленнєву поведінку молодшим школярам, і це не дуже добре впливає на спілкування з іншими людьми. Справа в тому, що в учнів початкових класів недостатньо сформовані соціально-комунікативні навички, структурні компоненти спілкування.

У дітей, які щойно починають навчатися у школі, мовлення стисле, мимовільне, безпосереднє, діалогічне. Вони, замість того, щоб формулювати

речення, використовують окремі слова. Також їм притаманне повторення одних і тих самих фраз. Спілкуючись, школярі майже постійно використовують велику кількість рухів та жестів. Учням початкової школи дуже важко висловити свої емоції, почуття, думки, а особливо передати словами те, що вони відчують. Досить часто вони переходять з однієї теми на іншу, не можуть точно та лаконічно побудувати свою розповідь. Емоційності взагалі не надають належного значення під час спілкування. Школярі цього віку ще не володіють навичками самоконтролю.

Однією з особливостей дітей початкової школи є те, що вони є дітьми інформаційної ери. Вітчизняні психологи Л. Кондратенко та Л. Манілова наголошують на тому, що «раннє залучення дітей до діяльності в електронному інформаційному просторі породжує певні навчальні проблеми. Зокрема:

- зменшення об'єму слухової пам'яті (сучасним дітям важко вчити напам'ять вірші, відтворювати сприйняту на слух чи прочитану інформацію);
- уповільнення розвитку децентрації (дітям електронної ери властиве зосередження уваги на собі, задоволення лише власних бажань, дратівливість і агресивна реакція на все, що відволікає їх від комп'ютера, нездатність будувати дружні стосунки з іншими людьми, прагнення вирішувати всі непорозуміння з позиції сили);
- погіршення уваги (таким дітям дуже важко сконцентрувати увагу на деталях – елементах розповіді, загадки тощо);
- кліпове мислення (таким дітям складно послідовно і зв'язно будувати текст – пов'язувати між собою його частини);
- погіршення аналітико-синтетичного мислення (нездатність аналізувати й осмислювати інформацію);
- неспроможність сприймати великі за обсягом тексти (діти звикають до коротких повідомлень, і їм важко зосередитись на великому тексті);
- багатозадачність (схильність до одночасного поєднання кількох видів діяльності, нездатність зосередитись на чомусь одному, потреба в хоча

б якомусь супроводі основного виду діяльності, наприклад: слухання музики під час читання книжки);

- покращена здатність оперувати об'єктами в двовимірному просторі та погіршення – в тривимірному;

- заміна розв'язання задачі перебором варіантів відповіді, потреба в наочній схематизації навчальних дій» [47, с. 45–48].

Грунтовно змінило відношення учнів до навчання поява новітніх інформаційних технологій. Завдяки інноваційним технологіям, інтернету учні мають легкий доступ до різного виду інформації, тому вони вважають, що дуже легко і просто можна здобувати знання. Діти звикли не витрачати багато часу на виконання різного роду завдань, на засвоєння знань, тому що відповіді на всі запитання дуже просто знайти в інтернеті. Але, якщо майже весь час перебувати у віртуальному просторі, діти перестають спілкуватися у реальному часі. А це затримує розвиток дітей, мовленнєві здібності, комунікативні навички та вміння. Тому школа повинна навчитись виконувати подвійні завдання – використовувати нові здібності дітей та посилено розвивати традиційні.

Вчитель початкової школи має призвичаювати школярів керувати своїми психологічними процесами. Особливо, розрізняти слова «хочу» і «треба» під час навчального процесу, формувати довільність як нову психологічну якість. Саме ця якість для дітей молодшого шкільного віку є основою успішного навчання загалом і формування комунікативних здібностей зокрема.

Опрацювавши психолого-педагогічні джерела, у яких висвітлено психолінгвістичний аспект навчання учнів початкової школи (дослідження Б. Волкова, В. Крутецького, Г. Люблінської), з'ясовано, що за розвитком психологічних процесів молодший шкільний вік поділяється на два мікроперіоди: 6-7 років (1-2 класи) і 8-10 років (3-4 класи).

Результативність формування комунікативної компетентності значною мірою залежить від врахування психологічного розвитку і розумових

здібностей учнів кожного вікового мікроперіоду. Сприймання в дітей 1-2 класів здебільшого фрагментарне, мимовільне. Їм притаманна слабка диференціація сприймання, вони не помічають сутність за деталями. Діти часто називають другорядні ознаки замість головних, змішують схожі, але не ідентичні предмети та їх властивості. Але найголовнішим є те, що сприймання дітей цього віку проявляється яскравістю, гостротою та готовністю до отримання нових вражень.

Варто зазначити, що у школярів 1-2 класів у процесі формування складників комунікативної компетентності перевищує наочно-образна форма пам'яті. Діти хуткіше фіксують конкретні відомості, події, предмети, факти, ніж словесний матеріал. У їх пам'яті краще зберігається те, що задіяне в процесі активної навчальної діяльності, з чим пов'язані їхні інтереси і потреби.

Також ґрунтовним для учнів 1-2 класів є увага, яка дуже пов'язана з інтересами, емоціями, почуттями. Її основними особливостями є слабкість довільної та високий рівень мимовільної. Якщо для дітей 6-7 річного віку матеріал буде нецікавим, незрозумілим, то вони будуть швидко втомлюватися, легко відволікатися. Тому дуже важливо зацікавити дітей різними методами. Це можуть бути різні ігрові вправи, креативні творчі завдання, яскрава наочність, інтерактивні форми та методи.

Але потрібно зважати й на те, що під час формування комунікативних умінь протягом усього періоду молодшого школяра в розвитку пізнавальних процесів відбуваються певні зміни.

Наприклад, під час другого вікового мікроперіоду, в учнів 3-4 класів, сприймання з мимовільного, фрагментарного, слабо диференційованого, яким воно було в учнів 1-2 класів, переходить на більш кероване, цілеспрямоване. Школярі починають порівнювати схожі об'єкти, виділяти їх головні, істотні ознаки. Школярі 8-9 річного віку краще осягають фактичний матеріал текстів, можуть виділити найважливіші особливості об'єктів, порівнювати, зіставляти їх. Тобто сприймання учнів 3-4 класів є вже набаго

дієвішим, ніж у школярів 1-2 класів.

Діти 3-4 класів стають більш уважними, тому мимовільна увага, яка переважала в 1-2 класах і була спрямована на нові, яскраві, захоплюючі предмети, у школярів 8-9 річного віку зменшується на користь довільної. Але під час уроку у класі повинна панувати така атмосфера, яка б зацікавила учнів різними вправами та завданнями для цілеспрямованої діяльності, за якої школярі привчаються керуватися самостійно поставленою метою. Розвиток довільної уваги іде від керування цілями, поставленими перед дітьми дорослими, до реалізації самостійно сформульованих цілей, від постійного контролю з боку вчителя до самоконтролю.

Інтерес є одним із ґрунтовних факторів впливу на увагу. Тому для того, щоб дітям було цікавіше потрібно застосовувати різні форми організації навчальної діяльності, інтерактивні методи навчання, дидактичні ігри й ігрові прийоми, моделювання різних навчальних і життєвих ситуацій.

Уява молодших школярів здебільшого емоційна й мимовільна; її предметом є те, що хвилює дитину. В учнів 3-4 класів вона стає більш керованою, її образи виникають у зв'язку із завданнями навчальної діяльності учнів.

Посилено формується у цьому віці також творча уява. Діти з великим задоволення починають щось вигадувати, у них з'являються нові образи, вони більш лаконічно обґрунтовують свої думки та ідеї, а також стають більш вимогливими до власних витворів.

Пам'ять у молодшому шкільному віці розвивається передусім у напрямку посилення її довільності; зростає можливість свідомого керування нею та збільшується обсяг смислової, словесно-логічної пам'яті. На відміну від мимовільного і довільного запам'ятовування, яке було присуще для 1-2 класів, учнів 3-4 класів починають більш розуміти той матеріал, який вони запам'ятовують. Діти починають виділяти у текстах опорні думки, пов'язувати їх між собою, що дає змогу краще запам'ятовувати. У них розвивається також здатність до довільного відтворення матеріалу. Однак

розвиток довільної пам'яті не означає ослаблення мимовільної; мимовільна пам'ять школярів цього вікового мікроперіоду виявляється новими якісними особливостями, що зумовлюються новим змістом та формами діяльності.

Під час виконання творчих вправ, різних завдань в учнів формується логічна пам'ять, завдяки чому істотно змінюється співвідношення образної та словесно-логічної пам'яті. Одним із основних умов цього процесу є педагогічне керівництво, орієнтоване на забезпечення розуміння (аналіз, порівняння, зіставлення, групування тощо) учнями навчального матеріалу, а вже потім – засвоєння його. У зв'язку з цим підвищується міцність, точність і продуктивність запам'ятовування певного матеріалу, діти краще впізнають різні предмети. Якщо учні 6-7 річного віку, коли впізнають предмет, більше спираються на їх родові, загальні ознаки, а діти 8-9 річного віку більшою мірою зорієнтовані на аналіз, виділення в об'єктах специфічних видових та індивідуальних ознак.

В учнів 3-4 класів вагомі зміни має розвиток мислення. Якщо раніше у цих дітей воно було образне, вигадане, то в цьому віці мислення стає більш понятійне, конкретніше. Під час навчального процесу мислення школярів розвивається: співвідношення образних і понятійних, конкретних і абстрактних компонентів змінюється на користь зростання ролі останніх.

Мислення для школярів має вагомим значення. Вони опановують відомі їм поняття, виділяючи загальні та істотні ознаки об'єктів, починають виконувати більш важкі творчі, пізнавальні і практичні завдання, лаконічніше коментують свої результати та роблять висновки.

Аналіз у мисленнєвій діяльності учнів носить переважно практично-дієвий і образно-мовний характер. Від елементарного аналізу, коли до уваги береться лише якась частина предмета, діти поступово переходять до комплексного, прагнучи розглянути всі частини предмета пізнання.

Аналіз пов'язується із синтезом, хоч для молодших школярів перший є доступнішим розумовим процесом: їм легше виділяти частини в цілому, ніж об'єднувати в ціле окремі поняття (А. Валлон, І. Ломпшер). Засвоєння

молодшими школярами уміння порівнювати підносить їх аналітико-синтетичну діяльність на вищий рівень. Аналіз поступово переходить в абстрагування, яке стає важливим компонентом розумової діяльності учнів, необхідним для узагальнення і формулювання понять.

З віком зростає кількість індивідуальних висновків, змістовність та істинність яких залежить від накопиченого дітьми досвіду (М. Н. Шардаков).

Водночас формуються і дедуктивні міркування, які ґрунтуються спочатку на конкретних узагальненнях, основою яких є чуттєві спостереження, а згодом – і на абстрактних судженнях, підкріплених конкретною ситуацією. Індуктивними висновками молодші школярі оволодівають швидше.

Опрацювавши матеріал з психолого-педагогічного дослідження можна сказати, що в дітей 3-4 класів суттєво відчуються зміни в розумовій діяльності, які виражені в рівнях розвитку операцій аналізу і синтезу, абстрагування й узагальнення, у співвідношеннях конкретно-образних і абстрактно-словесних компонентів, гнучкості мислення.

На завершення молодшого шкільного віку з розвитком логічної і комунікативної функцій мовлення, з виробленням його довільності і рефлексії формується уміння логічно і зв'язно будувати власні висловлення. Одночасно з розповідним та описовим типами мовлення з'являється розмірковування з висловлюванням і доведенням власної думки.

Формуванню соціального мовлення надається не менш важлива функція у розвитку учнів початкових класів, завдяки якій діти мають можливість надавати якусь інформацію іншим людям. Як зазначав Ж. Піаже, що соціальне мовлення виникає на противагу егоцентричному, притаманному дітям дошкільного віку, яке виглядає як розмова з самим собою в присутності інших і не розраховане на спілкування з іншими людьми. Учений назвав егоцентричне мовлення колективним монологом, який у період молодшого шкільного віку поступово переростає в соціальне мовлення, що виникає в дітей у процесі їх спілкування.

За дослідженнями Л. С. Виготського, саме в цей період формується внутрішнє мовлення дитини, яке утворюється в результаті злиття егоцентричного мовлення з думками. Якщо таке злиття відбувається повністю, дитина керує своїми діями, не озвучуючи команди для себе. Натомість вона користується беззвучним внутрішнім мовленням.

Отже, формування комунікативної компетентності молодших школярів передбачає врахування зазначених особливостей психологічного розвитку учнів двох вікових мікроперіодів, зокрема, під час добору дидактичних методів, прийомів, форм організації навчальної діяльності, навчально-методичного супроводу.

1.3. Вимоги до формування комунікативної компетентності молодших школярів у нормативних документах

Сучасний етап реформування системи загальної середньої освіти в Україні зорієнтований на реалізацію компетентнісного підходу і передбачає спрямованість освітнього процесу на формування в школярів ключових компетентностей.

Згідно з «Рекомендацією Європарламенту та Ради Європи від 18 грудня 2006 р. щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», ключовими компетентностями вважаються ті, які кожна людина потребує для особистої реалізації, розвитку, вияву активної громадянської позиції, соціалізації та працевлаштування і які здатні забезпечити життєвий успіх молоді в суспільстві [31].

У зв'язку з цим, Концепція «Нова українська школа» (НУШ) визначає нові соціальні вимоги до формування життєво важливих якостей особистості. Здійснюється переорієнтація оцінювання результатів навчальної діяльності. «Дитині недостатньо дати лише знання. Важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці» [20].

Формування комунікативних компетентностей молодших школярів дає можливість комунікативно взаємодіяти в суспільстві з іншими людьми, у дітей з'являється більше можливості висловлювати свої думки, погляди, що стимулює їх бути більш активними, ініціативними, творчими.

Тому відповідно до вимог Нової української школи [30], важливим є організація та проведення «Ранкових зустрічей», на якій школярі початкових класів мають чудову можливість поспілкуватися зі своїми однокласниками, висловити свою точку зору, послухати думки інших дітей та проаналізувати їх. Також не тільки індивідуальне, а й групове обговорення відбувається на ранкових зустрічах. Це дає змогу вчителю направляти й активно розвивати в учнів уміння та навички більш продуктивного спілкування, формувати

комунікативну компетентність.

Головним в упровадженні компетентнісного підходу є зміщення центру ваги в навчанні від нагромадження знань до розвитку вмінь. У концепції для його дієвості надається обмеження теоретичного матеріалу, але більше часу та можливостей передбачено для практичної діяльності, формування вмінь та відповідних ставлень – готовності, самооцінки, певної мотивації.

Перевага надається проблемному навчанню, що прогнозує розв'язання конкретних навчальних проблем з метою розвитку належних умінь і ставлень, пошуку та конструювання нових знань. Для покращення якості знань в учнів в навчальному процесі мають переважати проєктні технології, інтерактивні методи навчання, творчі ігри та вправи тощо [31]. В Державному стандарті початкової освіти НУШ на основі концептуальних засад окреслено ключові компетентності, яким і надається найвагоміше значення і направлено навчальний процес у початковій школі. Найвагомішою серед них є *вільне володіння державною мовою*, що спонукає дітей до усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, відчуття краси слова, уміння усно й письмово виражати свої думки, лаконічно, чітко та аргументовано пояснювати різні факти, готовність використовувати українську мову в різних життєвих ситуаціях тощо [17]. Тому одним із основних завдань мовно-літературної освітньої галузі, здійснення якого прогнозує досягнення визначених державним стандартом загальних результатів навчання саме формування цієї компетентності. Зокрема: учні початкових класів спілкуються з однокласними та дорослими усно, сприймають і використовують інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; аналізують, пояснюють, лаконічно усвідомлюють та оцінюють інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та застосовують її для підвищення свого досвіду, виражають думки, почуття, співдіють з іншими людьми письмово, дотримуються норм літературної мови, спостерігають за мовними процесами та явищами, аналізують їх [17].

Мета, завдання, очікувані результати здобувачів освіти та зміст навчання, який забезпечує досягнення зазначених результатів, зазначено у типовій освітній програмі мовно-літературної галузі, розробленій творчим колективом під керівництвом О. Я. Савченко [50].

Метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- виховання в учнів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, читання, дитячої книжки, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення;
- розвиток мислення, мовлення, уяви, пізнавальних і літературно-творчих здібностей школярів;
- формування повноцінних навичок читання і письма, уміння брати участь у діалозі, інсценізаціях, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення;
- формування вмінь працювати з різними видами та джерелами інформації;
- ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики й жанрів, формування прийомів самостійної роботи з дитячими книжками;
- формування умінь опрацьовувати тексти різних видів (художні, науково-популярні, навчальні, медіатексти);
- дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови;
- залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях.

Відповідно до зазначених мети і завдань у початковому курсі мовно-літературної освіти виділено такі *змістові лінії*: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища»[52].

Змістова лінія «*Взаємодіємо усно*» спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Змістова лінія «*Читаємо*» передбачає формування в учнів повноцінної навички читання, умінь самостійно вибирати й опрацьовувати літературні тексти різних видів, дитячі книжки, висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художній текст як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого, соціального досвіду, користуватися раціональними прийомами пошуку потрібної інформації в різних джерелах, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді.

Змістова лінія «*Взаємодіємо письмово*» спрямована на формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Змістова лінія «*Досліджуємо медіа*» передбачає формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

Змістова лінія «*Досліджуємо мовні явища*» спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Зазначені змістові лінії спрямовані на формування комунікативної компетентності молодшого школяра.

Реалізація нового змісту початкової мовної освіти забезпечить досягнення очікуваних результатів за умови *оновлення навчально-методичного супроводу* освітнього процесу, тобто створення нових підручників, посібників, дидактичного матеріалу, мультимедійних засобів тощо.

Оновлення навчально-методичного супроводу необхідно здійснювати виходячи із функцій, які покликані виконувати навчальні засоби. За умов компетентнісно орієнтованого навчання навчальні засоби мають виконувати не тільки інформаційну, а й мотиваційну і розвивальну функції.

Інформаційна функція навчальних засобів з української мови полягає в тому, що вони повинні містити передбачений типовою освітньою програмою лінгвістичний матеріал, призначений для реалізації змістової лінії «Досліджую мовні явища», а також завдання, які передбачають розвиток чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання і письма (забезпечення змістових ліній «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа»).

З метою забезпечення *мотиваційної функції* в навчальних засобах мають бути використані: цікавий для дітей молодшого шкільного віку текстовий матеріал; ілюстрації та сучасне художнє оформлення; дидактичні ігри; вправи, що передбачають нестандартний і цікавий для учнів процес виконання; завдання, що спонукають до пошуку значущих для школярів результатів тощо.

Реалізація *розвивальної функції* сучасних навчальних засобів має здійснюватись через систему завдань, спрямованих на розвиток пізнавальних здібностей учнів, зокрема, на оволодіння мисленнєвими операціями (аналіз, порівняння, узагальнення, доведення тощо), а також на формування здатності застосовувати набуті знання, способи дій, досвід у нових нестандартних ситуаціях. Крім того, компетентнісно-орієнтовані навчальні засоби повинні

готувати дітей до самонавчання. З цією метою в них необхідно пропонувати алгоритми міркувань, пам'ятки, схеми, таблиці, зразки виконання завдань тощо.

Але ефективної роботи потрібно, щоб навчальні засоби містили: цілісну систему завдань і вправ, доступних для учнів певної вікової категорії; диференційований матеріал з урахуванням різних рівнів підготовки і розвитку дітей; раціональне співвідношення завдань групі, фронтальну та індивідуальну; завдання на вільний вибір тощо.

Для навчання української мови учнів початкових класів є дуже вагомим для реалізації компетентнісного підходу добір продуктивних методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності.

Компетентнісно-орієнтоване для тренування і творчого використання; завдання, що передбачають роботу в парі й навчання вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів. До таких належать: *продуктивні* (вивчений мовний матеріал застосовується в мовленнєвій практиці); *евристичні* або *частково-пошукові* (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки розв'язанню пізнавальних завдань); *проблемні* (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення); *інтерактивні* (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Впровадження інтерактивного навчання, яке найкраще відповідає вимогам компетентнісно-орієнтованого навчання, окреслює моделювання життєвих ситуацій, впровадження сюжетно-рольових ігор, творчих вправ та завдань, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Саме завдяки використанню інтерактивних методів, в учнів розвиваються різні здібності, відбуваються певні успіхи в тих чи інших завданнях. Діти мають можливість зіставити свій рівень розвитку з іншими однокласниками. Але потрібно зазначити, що впровадження інтерактивних методів у початковій школі потребує від учителя ретельного попереднього їх

аналізу на предмет доступності й доцільності застосування в початкових класах, а також прогнозування результатів. Справа в тому, що застосування інтерактивних методів вимагає від школярів молодших класів деякої мовної, мовленнєвої і соціальної підготовки. Але ці знання вони ще не отримали в повному обсязі.

Тому тільки за умови готовності дітей до здійснення розумових і практичних завдань, які відносяться до того чи іншого методу, можливе використання інтерактивних методів.

Певні прийоми навчання відповідають кожному методу. Крім того, що існують загальнодидактичні прийоми: пояснення, зіставлення, аналіз, узагальнення, систематизація знань тощо, на уроках з української мови застосовуються предметні прийоми, які окреслюються певною темою і метою навчального матеріалу. Надзвичайно важливими є прийоми, що схиляють школярів до активної діяльності, пошуку шляхів вирішення поставлених завдань чи проблем.

Комунікативно спрямоване навчання української мови вимагає урізноманітнення *форм організації навчальної діяльності*. Водночас найважливішими вважаються форми, які утворюють такі мовленнєві ситуації, при яких кожна дитина може висказати свою думку, при цьому показати себе в комунікативному процесі. Саме робота в парах та групах є найвагомішими з погляду компетентнісного підходу.

Таким чином, дуже важливе значення має те, щоб використання тих чи інших методів, прийомів, організаційних форм підпорядковувалось змісту, меті та очікуваним результатам навчальної діяльності здобувачів освіти з предмета «Українська мова». Але вчителю обов'язково необхідно звертати увагу на вікові особливості школярів, також їх можливості та здібності. Тільки якщо враховувати всі ці особливості, імовірно результативне формування комунікативної компетентності учнів як одного з провідних завдань початкового мовного курсу.

1.4. Інтерактивні технології як засіб формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку

Найвагомішим завданням компетентнісно-орієнтованого навчання в сучасній освіті є створення певних умов для індивідуального розвитку, формування активної точки зору кожного учня. Застосування інтерактивних форм і методів у навчанні, що доведено науковцями, є найпродуктивнішими для формування умінь і навичок, розвитку особистісних якостей, набуття школярами молодших класів необхідних компетентностей. Тому що їх вживання є ґрунтовним засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Слово інтерактивний походить від англійського *interact*, що означає перебувати у взаємодії, спілкуватися. Інтерактивне навчання окреслює освітній процес так, щоб практично всі учні були задіяні в процесі пізнання, розуміли і рефлексували з приводу того, що вони знають, уміють і думають. До інтерактивних належать форми і методи навчання, які схиляють дітей до активної мисленневої і практичної діяльності у процесі опанування навчального матеріалу.

Особливим в інтерактивному навчанні є те, що в процесі навчання учні і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою. Здійснюється співробітництво всіх учасників навчального процесу: вчитель – учень, учень – учень, учень – учні. Модель інтерактивного навчання засвідчує і показує, що вчитель і учень є рівноправними в навчальному процесі. Використання інтерактивних форм та методів навчання має вагоме значення при взаємодії не тільки учнів з учителем, а й один з одним, на домінування активності учнів у процесі навчання. Роль учителя на інтерактивних заняттях зводиться до скеровування діяльності учнів на досягнення цілей заняття. Інтерактивна взаємодія виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншим, однієї думки над іншою. Саме завдяки інтерактивним формам та методам навчання у школярів з'являється можливість бути демократичними, легко спілкуватися з однокласниками та дорослими

людьми, логічно та критично мислити, висловлювати свої думки, ухвалювати обґрунтовані рішення.

Інтерактивні форми навчання передбачають організацію комфортних умов для навчання, під час якого використовуються моделі життєвих ситуацій, рольові ігри та методи, що дають змогу створювати ситуації пошуку, співпереживання, суперечностей, ризику, сумніву, переконання, задоволення, аналізу та самооцінку своїх дій, спільне розв'язування проблем. Це насамперед таке навчання, у якому змінюється роль вчителя, його функції.

Учитель, в процесі інтерактивного навчання перестає бути єдиним носієм певної інформації та певної суми знань, завдання якого – передати ці знання. Але він повсякчас спонукає дітей до того, щоб вони самостійно виконували творчі вправи та завдання, при цьому здійснюють роль проектувальника та консультанта. Плюс до всього, інтерактивна діяльність окреслює організацію та розвиток певного спілкування, коли учні не просто спілкуються, а між ними відбувається взаємодія, взаєморозуміння. При обговоренні тих чи інших питань вони приходять до спільного вирішення загальних і вагомих для кожного учня завдань.

Як доведено дослідниками, інтерактивне навчання є результативним засобом заохочення інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності та слугує розвитку критичного мислення, зростанню впевненості у власних силах, розвитку самостійності, креативності, формуванню організаторських і комунікативних здібностей, відповідних життєвих компетентностей, зростанню успішності.

Методологічною основою інтерактивного навчання є діяльнісний, особистісно-орієнтований, компетентнісний підходи.

Діяльнісний підхід окреслює опанування учнями знань і вмінь у процесі виконання з навчальним матеріалом відповідних активних дій, а не пасивне спостереження чи прослуховування. Головна теза діяльнісного підходу щодо розвитку особистості полягає в тому, що людина виявляє властивості і

зв'язки елементів реального світу лише в процесі власної діяльності [63].

Особистісно орієнтований підхід змальовує переорієнтацію навчально-виховного процесу на розвиток здібностей і талантів кожної дитини, формування її особистісних характеристик. В основі особистісно-орієнтованого навчання лежить гуманізація і дитиноцентризм. Мета особистісно-орієнтованої освіти полягає не у формуванні особистості із задалегідь визначеними властивостями, а створенні сприятливих умов для виявлення і розвитку потенціалу кожного школяра.

Компетентнісний підхід визначає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових життєвих компетентностей особистості, підсилює практичну зорієнтованість освіти, акцентує увагу на результатах навчання [63].

Головними особливостями інтерактивного навчання є те, що школярі стають активними, у них з'являється відкритий зворотній зв'язок, довіра у спілкуванні, рівності позицій.

Принцип *активності* окреслює, що для досягнення поставлених цілей кожен учень має брати активну участь у процесі засвоєння навчального матеріалу та активно взаємодіяти з іншими учасниками навчального процесу.

Принцип *відкритого зворотного зв'язку* здійснюється через забезпечення можливості учасникам групи висловлювати свої думки, ідеї чи заперечення щодо поставлених завдань. Активне впровадження зворотного зв'язку дозволяє дізнатися школярам, як однокласники чи дорослі під час навчального процесу усвідомлюють їхню манеру спілкування, особливості поведінки тощо.

Принцип *експериментування* визначає впровадження активного пошуку учнями нових ідей і шляхів вирішення поставлених завдань. Грунтовність цього принципу заключається в тому, що в процесі його здійснення школярі отримують зразок стратегії поведінки в реальному житті і поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

Принцип *довіри у спілкуванні* направлений на організацію групового

простору в ході проведення занять, який змальовує розташування учня й учителя по колу обличчям один до одного. У такий спосіб змінюється стереотипна установка й уявлення про те, як мають проходити й організовуватись заняття і яка роль у них відводиться вчителю.

Особливості принципу *рівності позицій* виявляється в тому, що вчитель разом з учнями виконує різні справи та творчі завдання, при цьому не нав'язує їм своєї думки. Тому завдяки такому принципу у кожної дитини є можливість побувати в ролі лідера та організатора.

Інтерактивне навчання передбачає:

- створення умов, за яких учень матиме можливість відчувати успішність своїх дій, відкрито і вільно спілкуватися з однокласниками;
- засвоєння знань не в готовому вигляді, а забезпечення можливостей для дослідницької діяльності, пошуку і відкриття нового;
- залучення учнів до активної пізнавальної діяльності;
- організацію процесу активного засвоєння знань і вмінь з використанням інтерактивних прийомів;
- здійснення навчання у процесі практичних дій, спрямованих на вирішення життєвих проблем;
- формування самостійності та індивідуальності;
- спонукання учнів до висловлення власної думки, самостійного вирішення проблеми, рефлексії;
- залучення дітей до конструювання нового;
- формування в учнів критичного та аналітичного мислення.

Вагоме значення інтерактивного методу навчання – це приєднання кожної дитини до опанування навчальним матеріалом, формування навички успішного спілкування (уміння слухати і чути однокласників та дорослих, вести діалог, задавати питання так, щоб інші розуміли про що йде мова), сприяння підвищенню пізнавальної діяльності, розвиток навички самостійної навчальної діяльності (визначення головних і проміжних цілей, уміння передбачати наслідки свого вибору, його об'єктивна оцінка), виховання

лідерських якостей, заохочення до роботи з командою і в команді, а також вміння брати на себе відповідальність за спільну і власну діяльність після досягнення результату.

Використання інтерактивних технологій формує в учнів наступні уміння:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу, що забезпечує усвідомленість засвоєння знань;
- формувати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну позицію, аргументувати її й дискутувати;
- слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, знаходити правильні рішення;
- будувати конструктивні взаємини в групі, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу та консенсусу;
- виконувати творчі роботи, проекти.

Існує багато форм і методів інтерактивного навчання, які використовуються під час навчального процесу в початковій школі: інсценізації, драматичні замальовки, конкурси, рольові ігри, робота в парах, трійках, малих або великих робочих групах, дискусії, проекти, змагання, незакінчене речення, мікрофон, мозковий штурм тощо.

Таким чином, інтерактивні технології в умовах особистісно-орієнтованої освіти стають більш нагальними та потрібними, тому що відповідають комунікаційним та навчально-пізнавальним запитам учнів початкової школи. Інтерактивні технології виступають своєрідним каталізатором освітнього процесу. Тому, у мовленнєвому розвитку молодших школярів вони також можуть виступати засобом активізації руху учнів шляхом розкриття творчого потенціалу.

Висновки до розділу 1

Завдяки визначенню категорійних ознак базових понять дослідження окреслено визначення комунікативної компетентності. Спроможність виявляти і підтримувати певні стосунки з однокласниками та дорослими, визначена сукупність знань, умінь і навичок, завдяки яким відбувається результативна взаємодія та взаємопорозуміння, саме це ми і відносимо до комунікативної компетентності молодших школярів. Безпосередньо, формування комунікативної компетентності відбувається в умовах взаємодії, тому що є результатом досвіду спілкування, саме з яких школярі черпають певні відомості про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень.

З'ясовано, що комунікативна компетентність демонструє структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, так і соціально- психологічні стереотипи, знання, уміння й навички. Формування комунікативної компетентності забезпечується лише комплексним розвитком усіх її складових.

Однією з особливостей комунікативної компетентностей є те, що учні повинні не тільки правильно зрозуміти почуту чи прочитану інформацію, чітко та лаконічно висловити свою думку, а також вміти оцінювати ту чи іншу ситуацію при спілкуванні. Вміти вдало застосовувати мовні засоби в спільній діяльності для конкретної результативності.

Якщо в класі буде тепла та комфортна атмосфера, учням ставитимуться захоплюючі та допитливі питання, втілюватимуться підбадьорювання до запропонування власних думок, формуватимуться уміння зацікавлено слухати інших, здійснюватимуться певні правила спілкування, тільки тоді можливе невимушене спілкування учнів початкових класів в освітньому процесі.

У психолого-педагогічних дослідженнях дефінітивний аналіз комунікативної компетентності школярів ґрунтується на розумінні таких понять, як «комунікативність» та «компетентність». Комунікативність

(стосовно молодших школярів) характеризується як взаємодія учнів у процесі спілкування, засноване на обміні інформацією. Видом комунікативного зв'язку також є письмова мова та читання, коли автор та учень «спілкуються» автономно, без прямого контакту. Компетентність (стосовно молодших школярів) в дослідженнях описується в основному як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь та інших особистих якостей, що визначає здатність школяра успішно провадити навчальну діяльність.

Для реалізації змісту компетентісно-орієнтованого навчання української мови необхідним є впровадження в освітньому процесі інтерактивних методів, прийомів та організаційних форм. Застосування парних і групових форм навчання має значний вплив на формування умінь застосовувати мовні знання і мовленнєві вміння з комунікативною метою.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Мовленнєва діяльність як важливий компонент системи формування комунікативної компетентності

В Україні великого значення набуває оновлення змісту освіти, що дозволяє плекати розвинене, культурне, моральне і духовно багате покоління.

Найвагомішими ознаками духовної культури особистості, моральності, внутрішньої і зовнішньої краси є мовленнєва культура, комунікативно-мовленнєва компетентність, завдяки яким виражається інтелект і рівень мислення особистості, її вихованість, освіченість, культурність, краса слова і духу як показники духовного багатства та людяності.

Зазначимо, що результативна мовленнєва комунікація одержується мовною компетенцією комунікантів – але не тільки завдяки їхнім знанням фонетичної, лексичної і граматичної структури мови, а й знанням усіх складових ситуації мовленнєвого спілкування. До мовної компетентності належить уміння оперувати засобами мови, додержуватись норм літературного мовлення, вдало і відповідно вживати мовні засоби, складати різнотипні стилістично диференційовані висловлювання, виправляти власне і чуже мовлення, орудувати всіма стильовими засобами мови.

Якраз на уроках української мови в початкових класах окреслюються ці якості і основна мета яких зазначена Державним стандартом початкової освіти і полягає у формуванні комунікативної компетентності молодшого школяра. Для того щоб ця мета була здійснена, потрібно реалізація наступних завдань: вироблення в учнів мотивації навчання української мови; гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письма); формування комунікативних умінь; домінування найвагоміших функціональних складових мовної системи; соціально-культурний розвиток особистості; формування в учнів уміння

вчитися [28, с. 10]. Вчитель початкової школи формує комунікативну компетентність, має брати до уваги той факт, що, як зазначає О. Савченко, «компетентність – це укрупнений результат навчання, який не може бути досягнутий протягом двох – трьох уроків. Компетентність формується і розвивається впродовж тривалого часу, тому треба орієнтуватися у тому, якою є послідовність цілей вивчення предмета» [51, с. 11]. Тож, компетентність – це наслідок систематизованої навчальної діяльності, що відбивається в активному оволодінні системою знань, а також здатності застосовувати її з метою пізнання навколишньої діяльності і розв’язання проблем, що з’являються у практичній діяльності.

Вагомою задачею на уроках української мови у початковій школі є формування усіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання і письмо. В дослідженнях науковця Ф. С. Бацевича можна спостерігати ґрунтовність розвитку видів мовленнєвої діяльності. Як він зауважує, що приблизно 42% мовленнєвої діяльності людини припадає на слухання, 30% – на говоріння, 15% – на читання й орієнтовно 11% – на письмо. З цього видно, що понад 70% часу людина витрачає на спілкування з іншими.

Таблиця 2.1.1

Види мовленнєвої діяльності	Вимоги до навчальних досягнень учнів
1. Аудіювання (слухання і розуміння мовних одиниць)	Уміти слухати і розуміти текст, визначати основну думку
2. Говоріння (діалогічне і монологічне усне мовлення)	Будувати діалоги, переказувати тексти, створювати власні висловлювання
3. Читання (вголос і мовчки)	Читати тексти правильно і усвідомлено
4. Письмо (письмові зв’язні)	Будувати письмові перекази і твори

Суттю кожного уроку української мови має стати робота над чіткою вимовою, зрозумілістю і розбірливістю усного мовлення, над поліпшенням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням і зв'язним висловлюванням, над орфографічно грамотним письмом. Бо особисті якості сумісні з мовленням, які учні одержують в початковій школі, здійснюють не лише основу навчання, виховання і розвитку в майбутньому, а й певною мірою спричиняють практичну, громадську та професійну діяльність дорослої людини.

Будь-який розвиток, у тому числі й мовленнєвий, потребує систематичного і цілеспрямованого вправління. Як вважають практичні психологи і методисти, вправи є обов'язковим компонентом процесу засвоєння знань і вироблення навичок.

Зазначають наступні основні види роботи на формування мовленнєвої компетенції, як: робота над словом, реченням, ситуативна робота, діалогічна та монологічна робота.

Метою роботи над словом є розширення лексичного запасу учнів, навчання розуміння відтінків значення слова, вміння влучно і впевнено використовувати.

Робота над вивченням лексики має своїм завданням:

- збагачення словника учнів, тобто засвоєння нових, не відомих їм раніше слів чи нових значень відомих слів;
- уточнення словника, тобто введення окремих слів у контекст, зіставлення близьких або протилежних за значенням слів, засвоєння багатозначних та емоційно забарвлених слів;
- активізацію словника, тобто перенесення якомога більшої кількості слів із пасивного словника (учень знає значення слів, але рідко або й зовсім не користується ними) в активний;
- усунення не літературних слів: діалектизмів, жаргонізмів, просторічних і знижених за значенням слів.

Основним збагаченням словника школярів є навколишнє середовище, в якому вони перебувають: мова батьків, учителів, товаришів, мова творів художньої літератури, кінофільмів, радіо і телепередач тощо. Але як часто буває, що з побутового мовлення друзів, товаришів, дорослих учні засвоюють часом діалектизми, жаргонізми, просторічні слова. Навіть з мови художньої літератури, теле- і радіопередач учні інколи можуть засвоїти слова, недоречні в дитячому побуті. Відтак саме ефективна робота вчителя має стати позитивним і надійним джерелом словника, в складі якого є твори художньої літератури, тексти підручників, спеціально розроблені лексичні вправи.

У зіставленні зі словами відбувається робота над реченнями. Учні 1-х класів довідуються, що речення складаються із слів, що до складу речення може входити одне і більше слів. Завдяки певним вправам у школярів формується поняття про те, що речення висловлює закінчену думку, що для нього характерна не тільки смислова, а й інтонаційна завершеність.

До одних із вагомих завдань відноситься те, щоб навчити учнів будувати речення, правильно пов'язуючи в них слова граматично і за змістом, розташовуючи їх у такий спосіб, щоб речення звучало природно, як у живому мовленні. Наприклад, складене учнем речення «У саду розцвіла вишня навесні» вимагає корекції щодо порядку слів. Зміни в порядку слів у реченні зможуть за вимогою вчителя здійснити самі учні.

Вчителі, проводячи бесіди з учнями, враховуючи відповіді на задані їм запитання добиваються повних відповідей за допомогою поширених речень. Відповідаючи поширеними реченнями, це дає змогу вчити дітей розгорнуто формулювати свою думку, міркування, підводять до побудови зв'язних висловлювань. Однак немає потреби вимагати від дітей так званих повних відповідей у процесі живої, емоційної бесіди на тему, близьку й цікаву для дітей. Відповіді повними поширеними реченнями в такій бесіді знижуватимуть її емоційність, безпосередність, призводитимуть до певних штампів у дитячих висловлюваннях.

Аналітико-синтетична робота з реченням здійснюється в двох напрямках: складання речень за сюжетними малюнками, добір речень, які б відповідали заданим схематичним зображенням, і навпаки – побудова схем за реченнями, складеними учнями або даними вчителем. Предметом побудови й аналізу речень (за їх змістом, інтонацією і лексичним складом) мають бути речення, різні за метою висловлювання – розповідні, питальні і спонукальні (без уживання термінів). Однією з вагомих ознак є те, щоб учні пробували не тільки давати відповідь на запитання вчителя, а й самостійно їх ставити – за текстом, за змістом ілюстрації окремих речень, за ходом навчального процесу.

Кожна за кроком у мовлення школярів починають застосовувати складніші синтаксичні конструкції – прості речення, ускладнені однорідними членами, головними і другорядними, складносурядні і складнопідрядні речення. Такі конструкції з'являються в мовленні дітей внаслідок створених мовленнєвих ситуацій, поставлених учителем запитань, які потребують відповіді ускладненим чи складним реченням, необхідністю побудувати просте міркування («На цій картині зображено осінь, бо...») тощо.

Робота над реченням становить основу для навчання школярів будувати зв'язні висловлювання, які в період навчання грамоти створюються передусім на основі прочитаного тексту (переказування), спостережень у навколишньому середовищі, зокрема на екскурсіях, за змістом картин, ілюстрацій, на основі вражень від телепередач, творчого уявлення тощо.

Вагомою та ґрунтовною формою навчання є діалог, тому що вживається на рівні побутового і громадського спілкування (у сім'ї, школі, бібліотеці, магазині, на вулиці тощо). Тому вже в 1-му класі на уроках навчання грамоти діалог має займати належне місце.

Неодмінним складником комунікативної компетентності учнів початкової школи, що окреслює не лише збагачення запасу дітей формами мовного етикету, такими як: синонімами, антонімами, образними словами тощо, а й набуття вміння варіювати інтонації відповідно до мовленнєвої

ситуації, є культурне діалогічне мовлення. Діалогічне мовлення формується у процесі розмови двох партнерів, його не планують заздалегідь, у якому напрямі йтиме розмова. Кожен із партнерів діалогу виражає своє ставлення до предмета розмови чи до позиції другого партнера за допомогою слів та позамовними засобами спілкування (міміка, інтонація, сила голосу, жести тощо). Тому формування комунікативної компетентності в 1-му класі має обов'язково передбачати й оволодіння позамовними засобами спілкування у єдності з мовою.

Учні 1 класу вже володіють діалогічним мовленням на побутовому рівні. Наше завдання полягає в тому, щоб:

а) удосконалювати вміння правильно відповідати на поставлені запитання, ставити запитання іншим, вступати в розмову;

б) збагачувати мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету (ввічливими словами, українськими формами звертання);

в) учити дотримуватись правил спілкування (не перебивати співрозмовника, зацікавлено й доброзичливо вислуховувати його, чемно відмовляти чи висловлювати незгоду з думкою співрозмовника);

г) дотримуватись норм літературної мови;

д) складати діалоги за ситуативним малюнком на побутові теми.

У процесі формування діалогічного мовлення цінним є бесіди такого змісту:

- З якими людьми вам приємніше розмовляти – усміхненими, доброзичливими, ввічливими чи сердитими, грубими?

Намагайтеся бути такими, щоб з вами приємно було спілкуватися.

- За допомогою яких слів можна продемонструвати свою вихованість, ввічливість, добре ставлення до інших людей?

Під час такої бесіди слід знайомити учнів з такими групами слів: *вітання* (доброго ранку, добрий день, добрий вечір, здрастуйте, привіт); *вибачення* (пробачте, вибачте, перепошую); *прощання* (до побачення, всього

доброто, на все добре); *подяка* (спасибі, дякую, дуже вдячний); *прохання* (будь ласка, якщо ваша ласка).

На зразках літературних творів започатковується в 1 класі навчання діалогічного мовлення. Для цього застосовуються різні твори, вірші, казки, оповідання. Але особливістю повинно бути саме те, що розмова між дійовими особами повинна проходити у формі діалогу. Дітям пропонується завдання відтворити діалог. З метою забезпечення мотивації такого виду діяльності пропонується дітям пограти в театр, відчути себе в ролі акторів.

Передусім, ніж почати побудову діалогів, відбувається підготовча робота за певними поступовими етапами:

- 1) уведення учнів у тему, з якої відбудеться діалогування;
- 2) з'ясування мовленнєвої ситуації (де, коли відбувається подія, про що йдеться);
- 3) визначення психофізіологічного стану дійових осіб (схвильовані, сердиті, веселі);
- 4) визначення способів спілкування героїв (вербальні, невербальні – жести, міміка, фізичні дії (штовхання, смикання тощо);
- 5) розподіл ролей.

У процесі відтворення чи побудови діалогів формується вміння: регулювати силу голосу, темп мовлення, говорити чітко і правильно, слухати співрозмовника, вживати формули мовленнєвого етикету.

Велике значення окрім відтворенню діалогів, надається ще й роботі над самим складанням діалогу за ситуативними малюнками чи серією малюнків. Грунтовна ознака при цьому надається підготовчій роботі до якої входить розглядання малюнків, визначення психологічного стану персонажів (добррозичливі, сердиті, розгублені, здивовані, привітні тощо), складання запитань, які можуть виникнути в кожного персонажа, формулювання можливих відповідей на ці запитання, добір відповідних певній ситуації етикетних формул спілкування.

І тільки після того, як підготовча робота завершена, учням рекомендується інсценізувати зображену на малюнку чи серії малюнків ситуацію. Для того, щоб школярі зробили це завдання якомога ліпше, доречним буде запропонувати провести це в формі змагання – якій групі «акторів» вдасться найкраще розіграти сценку. Потім, переглянувши дитячі виступи, потрібно проаналізувати їхні висловлювання, відмітити якісні характеристики і коректно наголосити на помилки та недоліки.

На жаль, на роботу з формування умінь діалогічного мовлення вчителі не надають особливого значення, переважно через необізнаність з відповідними методами і прийомами, адже тексти з діалогами можуть слугувати ілюстративним матеріалом, опорою для учнів у побудові власних висловлювань. Якщо на початкових етапах учні можуть відтворювати, розігрувати подані діалоги (можна розіграти сценку: Один запитує, інший – відповідає, і навпаки; розіграти діалог дітей за ролями тощо), то в подальшому роботу варто поступово ускладнювати: пропонувати тексти – діалоги, у яких відсутні окремі репліки (сказати останню репліку від свого імені; придумати відповіді...), подавати завдання на побудову діалогів за змістом тексту (запитати один одного, що ви дізналися про Святого Миколая, і дайте відповідь) тощо.

Разом з розвитком діалогічного мовлення починаємо формування умінь будувати невеликі монологічні усні зв'язні висловлювання. Одним із видів такої роботи є переказування тексту. Розпочинати потрібно із розгорнутих відповідей на запитання за змістом прослуханого тексту. Важливо ставити учням такі запитання, відповіді на які можна не одним, а кількома реченнями. У процесі такої роботи вчитель формує в учнів уміння не тільки правильно будувати речення, а й пов'язувати їх між собою, використовуючи засоби міжфразового зв'язку (займенники, сполучники, синоніми тощо).

Наступним етапом є формування вміння переказувати уривок тексту і невеликий текст у цілому. З метою мотивації доцільно не просто пропонувати учням переказати прочитаний чи почутий текст, а ставити такі

запитання за змістом тексту, відповіді на які потребують переказування певного епізоду чи всього тексту.

Наприклад:

1. Хто пригадає, як розважалися діти на майданчику?
2. Чи запам'ятали ви, що за чим робила мама, коли варила борщ?
3. Розкажіть, як діти допомогли покаліченій пташці?
4. Чи не забули ви, яку роботу виконували в поході хлопчики, а яку дівчатка.
5. Опишіть, як змінився ліс восени.

Монологічне мовлення – це послідовний, зв'язний виклад думок, знань, інформації однією особою, який розгортається у формі розповіді, виступу, доповіді, лекції. В ньому відсутній контакт із слухачем. Якщо в діалозі відбувається постійна корекція, уточнення (якщо щось незрозуміле), розширення деталізація або, навпаки, опущення окремих фактів, то в ситуації монологу така можливість відсутня.

Перше знайомство з монологом можна розпочати так:

- У кожної людини свої мрії. А про що мріє твоя матуся? Вислови свою думку за допомогою малюнка.

Методичні поради:

1. Діти малюють мрії своїх матусь, про які дізналися раніше.
2. Кожен учень озвучує свою роботу.
3. Зробити виставку малюнків.
4. Завершити урок можна читанням віршів напам'ять про маму.

Перекази й твори – є найвагомішими видами робіт з розвитку монологічних мовленнєвих висловлювань. Але як показує практика, потрібно дітям рекомендувати складати усні та письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою: оголошення, вітання, запрошення тощо. Певну роботу учні можуть здійснювати самі з опорою на різні допоміжні матеріали: план, словосполучення, ключові речення, початок чи

кінець пропонованого висловлювання, малюнок, серія малюнків, картина тощо.

Одним із непростих процесів і для дитини, і для дорослого, оскільки необхідно не лише сформулювати свою думку і знайти засоби для її вираження, а й мати свій мовленнєвий досвід у виконанні такої роботи, натхнення до творчості – є написання твору.

Формування текстово-творчих умінь молодших школярів може здійснюватися за допомогою методу художнього сприймання.

Здатність реалізовувати такі види текстово-творчої діяльності як пояснення, розповідь, міркування, опис відображає готовність учня початкових класів до інтелектуальної діяльності і, передусім, до процесу мислення, який у найвищій стадії являє монологічне або діалогічне висловлювання на рівні внутрішнього мовлення.

Якщо дитина працює з художніми творами, то вона виконує «нехудожній» спосіб роботи з художнім текстом, а саме: складає план, виділяє головну думку, переказує.

Для того щоб скласти текст (в усній або писемній формі) потрібно володіти деякими комунікативними вміннями: розкривати тему, підпорядкувати висловлювання основній думці, добирати і систематизувати матеріал, будувати своє висловлювання в певній композиційній формі, удосконалювати створене.

Твори художньої літератури і усної народної творчості (фольклору), а також прислів'я, приказки, фразеологізми, загадки, скоромовки – важливі джерела розвитку виразності мовлення молодших школярів.

На початку школярі визначають слово лише в основному, прямому значенні, але з віком вони починають розуміти смислові відтінки слова, ознайомлюються з його багатозначністю, учаться розуміти образну сутність художнього мовлення, переносне значення фразеологізмів, загадок, прислів'їв.

Мовлення учнів початкової школи зазначається неповторністю, природністю, індивідуальністю. Тому і розвиток такої її риси як образності має починатися як можна раніше.

Формування образності мовлення на матеріалі фразеологізмів, загадок, приказок, які уточнюють уявлення учнів про різноманітність жанрів і образності мовлення і поглиблюють художнє сприймання літературних творів, повинно здійснюватися ще і в єдності з розвитком інших якостей зв'язного висловлювання (структурного оформлення і образної лексики у відповідності з образним жанром); з звертанням уваги і на розуміння доцільності використання засобів художньої виразності у казці, оповіданні, байці.

Фразеологізми мають вагоме значення поміж яскравих засобів мови, використання яких надає мовленню особливу яскравість, легкість, влучність і образність.

Проблема формування образності мовлення у текстово-творчій діяльності молодших школярів включає в себе усі напрями роботи над словом, словосполученням, реченням. Вона є багатоаспектною і завжди актуальна.

Суттєвим завданням навчання української мови як базового предмета в загальноосвітній школі, а особливо в початковій школі, є розвиток мовленнєвої діяльності, формування комунікативної компетенції, культури спілкування. Набуті в початкових класах лінгвістичні знання та повноцінні мовленнєві вміння і навички з української мови не лише забезпечать можливість подальшої мовної освіти в основних класах, а й значною мірою забезпечать людині вільне самовираження в усіх сферах суспільно-виробничого життя. Тому першочерговим завданням мовної освіти всіх без винятку громадян нашої держави є формування й удосконалення мовного спілкування, особливо із використанням інтерактивних методів.

Завдяки інтерактивному навчанню удосконалюється мовленнєва активність молодшого школяра. Але використання інтерактивних форма та

методів вимагає від вчителя дуже значної підготовки. Перш за все, вчитель повинен опанувати сутність кожного інтерактивного прийому, умови його застосування, уміти обирати найдоцільніший прийом для досягнення конкретної цілі і правильно його організувати. У процесі парної, групової чи колективної взаємодії відбувається обмін думками, обговорення поставлених проблемних завдань. Учні, працюючи в команді («Акваріум», «Ажурна плитка», «Експертні групи», «Карусель», «Домашні групи») вчать планувати свої дії, проявляти ініціативу (вибрати завдання, поради, як організувати роботу); переконувати, нести відповідальність за себе і команду.

Завдяки роботі в парах школярі мають можливість поміркувати, обмінятися думками з однокласниками, після цього представити свою роботу перед учнями всього класу. За допомогою цієї форми в дітей розвиваються навички спілкування, здатність передавати свої думки і почуття, запевняти, вести діалог. Одними із найулюбленіших видів робіт в парах є: гра «Незнайко» (один учень читає, інший виправляє помилки); «Інтерв'ю» (узяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого тексту, статті тощо); гра «Кіт і мишка» (зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного); «Взаємні запитання» (з'ясувати якість засвоєння правила, тексту один одного).

2.2. Підбір інтерактивних технологій у процесі навчання української мови для формування комунікативної компетентності

Існує чимало форм, методів інтерактивного навчання в роботі з учнями. Але зараз ми спробуємо визначити сутність та правила проведення найвідоміших та домінуючих у навчальному процесі для учнів початкових класів інтерактивних технологій. Завдяки інтерактивним методам у школярів формується комунікативна компетентність. Тому спробуємо подати приклади використання цих прийомів на уроках української мови.

Вправа «Мікрофон». Шляхом використання цієї вправи в учнів є можливість передати свої думки чи позиції жваво, по черзі, даючи при цьому відповіді на запитання. Для проведення вправи потрібно:

1. Поставити запитання всьому класові;
2. Узяти якийсь предмет (ручку, олівець), що слугуватиме умовним мікрофоном, у який учні, передаючи один одному, по черзі будуть висловлювати свої думки;
3. Говорити має право тільки той, у кого мікрофон;
4. Ніхто не має права перебивати того, хто говорить;
5. Відповіді учнів мають бути чіткими й лаконічними;
6. Ніхто не коментує висловлені думки.

Інтерактивна вправа «Мікрофон» найчастіше застосовується під час актуалізації опорних знань, перевірки домашнього завдання, підсумку уроку, рефлексії.

Приміром, у 3 класі на уроці української мови під час актуалізації знань про речення учні по черзі називають в умовний мікрофон ознаки речень, їх види, правила записування.

1 учень: Речення виражає закінчену думку.

2 учень: Слова в реченні зв'язані між собою і розташовані в певній послідовності.

3 учень: Перше слово в реченні пишемо з великої букви.

4 учень: У кінці речення ставимо крапку, знак питання або знак оклику.

5 учень: За інтонацією речення бувають окличні та неокличні.

6 учень: За метою висловлювання – розповідні, питальні та спонукальні.

Вправа «Незакінчене речення». За допомогою цього прийому у школярів утворюються уміння вірно і чітко фразувати особисту думку, удосконалюються вміння вести мову коротко, лаконічно і конкретно. Бувають випадку, коли цей метод пов'язується з «Мікрофоном». Процес роботи за цієї вправою спрямований на:

1. Визначення теми, з якої учні будуть висловлюватися;

2. Формулювання незакінченого речення, яке діти по черзі мають продовжувати;

3. Кожний учасник обговорення розпочинає своє повідомлення із запропонованого початку.

Наприклад: «Про прихід осені нам сповіщають...»;

«З цього оголошення я довідався/довідалася про те, що...»;

«Сьогодні на уроці я вперше дізнався/дізналася про...»;

«Свою відповідь я оцінюю..., тому що...».

Вправа «Мозковий штурм». Вагомими умовами цієї вправи є те, що вона реалізовується для широкого обговорення певної проблеми чи ситуації. Коли учні працюють за цим методом, вони обговорюють певну проблему і при цьому у них є можливість пропонувати власні думки та ідеї. Мета цього прийому – зібрати за обмежений проміжок часу якомога більше ідей і пропозицій від усіх учнів щодо вирішення поставленої проблеми.

Інтерактивна вправа «Мозкового штурму» описує:

1. Чітке формулювання проблеми і запис його на дошці;

2. Забезпечення можливості всім учням висловити свої ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов'язані з цією проблемою;

3. Записування вчителем на дошці чи на аркуші паперу всіх пропозицій та ідей, навіть неймовірних, без зауважень і коментарів;

4. Заохочення до розширення і доповнення ідей, висловлених іншими;

5. Здійснення на завершальному етапі обговорення й оцінювання запропонованих ідей.

Наприклад. Проблема: «Як ви розумієте вислів «Дотримуйся культури спілкування»?»

Ідеї:

- вживай слова ввічливості;
- уважно слухай співрозмовника;
- не перебивай старших;
- поважай думку інших;
- не ображай того, хто має іншу думку;
- переконуй словами, а не силою голосу...

Вправа «Кубування». Застосування цієї вправи відбувається на етапі повторення, узагальнення та перевірки знань. Для проведення цього методу потрібно:

1. Виготовити кубик з коробки довжиною ребра 20-25 сантиметрів;
2. Написати на кожній грані кубика по одній вказівці;
3. Запропонувати учням викласти на папері або в усній формі думки на задану тему.

Для прикладу, проводячи підсумковий урок української мови з теми «Прикметник» у 4 класі дітям показуються по черзі грані куба з такими написами: частина мови, питання, рід, число, відмінок, член речення, значення в мовленні. Школярі виражають свої думки з приводу того, що їм відомо про кожну граматичну категорію прикметника, напису на гранях. Завдяки умовам цього методу узагальнюється вивчена тема з розділу «Прикметник».

Вправа «Діаграма Венна». Ця вправа застосовується для формування у школярів умінь розкривати спільні і відмінні ознаки чи властивості об'єктів. Для проведення вправи «Діаграма Венна» потрібно:

1. Об'єднати учнів у пари;

2. Запропонувати завдання – проаналізувати подану інформацію і заповнити діаграму Венна (побудувати два кола, накладаючи частково одне на одне й утворюючи спільну частину);

3. У спільній частині учні записують спільні ознаки для обох елементів;

4. У відмінних частинах кіл діти записують відмінні ознаки елементів.

Скажімо, спільним для частин мови «Іменник» і «Прикметник» є рід, число і відмінок.

Вправа «Асоціативний куц». Прийом направлений на покращення логічного мислення, уяви, підвищення словникового запасу учнів. Його організація передбачає виконання таких послідовних дій:

1. Написати слово чи фразу на дошці, аркуші паперу або в зошиті;

2. Запропонувати учням назвати слова чи словосполучення, що спадають їм на думку з цієї теми;

3. Записати всі запропоновані учнями слова і словосполучення навколо центрального слова;

4. Після запису всіх запропонованих слів колективно пояснити зв'язки між поняттями, де це можливо.

Так, під час проведення уроку з розвитку зв'язного мовлення, який був присвячений написанню твору про осінь, школярам наддали можливість підібрати слова, які мають відношення зі словом «осінь». За підсумком такої роботи учні склали такий асоціативний куц: дощі, жовте, багряне, золотисте листя, бабине літо, світить та не гріє сонце золоте, гриби, опадає, шарудить листя, відлітають перелітні птахи, звірі готуються до зими, небо плаче, засинає природа, сивий туман, голі поля...

Вправа «Інтерв'ю». Використання цього прийому передбачає формування діалогічного мовлення. Під час роботи школярі набувають досвіду взаємодії з однокласниками та дорослими, вчать уважно їх слухати, надавати конкретні та логічні запитання, а також давати і самим відповіді на ці запитання.

Організація «Інтерв'ю» окреслює:

1. Об'єднання учнів у пари;
2. Розподіл ролей: кореспондент і респондент;
3. Підготовка й озвучування кореспондентом запитань до респондента на задану тему;
4. Відповіді респондента на поставлені запитання;
5. Обмін ролями учасників інтерв'ю.

Наприклад: «Візьми інтерв'ю в сусіда/сусідки по парті. Розпитай, як він/вона провів/провела вихідний день.»

Кореспондент: Де ти побував/побувала у вихідні?

Респондент: Їздив/їздила на екскурсію в зоопарк.

Кореспондент: Які тварини тебе найбільше зацікавили?

Респондент: Я із задоволенням спостерігав/спостерігала за витівками мавпочок.

Мене дуже захопила краса павича і вразили розміри слона та жирафів.

Кореспондент: Чи доводилось тобі годувати тварин?

Респондент: Ні. Годувати тварин у зоопарку заборонено.

Вправа «Крісло автора». Завдяки застосуванню цієї вправи у кожного з учнів з'являється змога запропонувати та записати свої думки на якусь тему, але при цьому не дотримуватись правил правопису. Після виконання цієї роботи прочитати всьому класу свій твір-мініатюру у «кріслі автора», виставленому посеред класу. Головним у творі є вільний потік думок. Застосовуючи прийом «Крісло автора» школярі повинні бути впевнені у своєму праві вільно виражати свої думки та шанобливому поводженні присутніх до того, що вони озвучують.

Вправа «Сенкан». Умова цього прийому є написання вірша в п'ять рядків, у якому лаконічно описано інформацію і факти на певну тему. Для проведення цього прийому необхідно:

1. Повідомити учням тему вірша;
2. Ознайомити дітей з опорною схемою:

- тема (іменник);
- опис (2 прикметники);
- дія (3 дієслова);
- ставлення (речення з 4-х слів, що висловлює ставлення до теми);
- перефразування сутності (синонімічне твердження до першого слова);

1. Запропонувати учням дібрати слова і фрази за схемою;

2. Спробувати написати вірш із дібраних слів і фраз.

Наприклад:

Вітер.

Сильний, холодний.

Гуляє, свистить, завиває.

Сум і журбу навіває.

Сумовій.

Не менш вагоме значення для формування та розвитку комунікативної компетентності має технологія ситуативного моделювання, до якої відноситься метод драматизації. Вчитель, плануючи для проведення на уроці української мови різні постановки, надає можливість учням побувати в ролі акторів. А вони з великим задоволенням приймають участь у таких постановках. Як вважають самі педагоги, такі постановки-мініатюри дають змогу школярам початкових класів не тільки розкрити свої акторські здібності, а й формують уміння і навички комунікативної взаємодії засобами мови, а й жестами, мімікою, інтонацією; розвивають мислення і пам'ять, а головне – забезпечують необхідні умови для розвитку мовлення, його виразності та емоційності, формують естетичний смак. Також розігрування мовленнєвих ситуацій, імітаційних ігор «Слідопити», «Ти – мені, а я – тобі», «Сходи», «Перехрестя», «Ти – редактор», «Зайвина», «Спіймай помилку», «Вірю – не вірю», «Найрозумніший», «Мовна дуель»), де учні засвоюють необхідні елементарні комунікативні відомості, збагачують свій словниковий запас, формують комунікативно- мовленнєві уміння.

Для удосконалення розвитку мовленнєвої компетентності на уроках української мови застосовуються ігрові технології, передусім моделюються мовленнєві ігрові ситуації. Найулюбленішими ігровими технологіями для дітей є використання сюжетно-рольових ігор, завдяки яким школярам надається більш можливості до імпровізованих висловлювань. Для того, щоб у дітей краще розвивалася фантазія, доречно користуватися картинами відомих художників, ілюстраціями до текстів, особистими спостереженнями тощо, які виступають основою для створення текстів, зв'язних розповідей (усних та письмових).

Не менш важливими та ґрунтовними є використання у навчальній діяльності творчих ігор. Вони крім того, що надають можливість виховувати та навчати школярів, ще й слугують формуванню комунікативних умінь та надають змогу пережити й відчувти зворушливі, яскраві події в уявних умовах. Гра – «це не тільки показ, переживання вчинку, це ще й думка – дія, і думка – образ». І в цьому її виховна та дидактична сила.

Впровадження різних вправ, прийомів, методів та технологій базується на принципі взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання рідної мови (Додаток А).

Введення у навчальний процес системи комплексних вправ забезпечує:

- постійну взаємодію слова й уявлення, слова та дії, завдяки чому долається не диференційованість сприймання дітей, активізується уява, успішно проходить процес абстрагування від лексичного значення конкретних слів і виділення в них загального, граматичного;
- дає можливість педагогові глибше індивідуалізувати навчання, спираючись на природні здібності, нахили дітей, особливості сприймання, уяви, пам'яті.

Певна послідовна організована діяльність школярів початкової школи ґрунтується на фундаментальному положенні К. Д. Ушинського «Слово має вирости з думки, а думка – із спостережень за природою, самим собою та іншими людьми».

Здобутий дітьми чуттєвий досвід, знання про довкілля, сформовані способи творчої діяльності та прийоми розумових дій актуалізуються на уроках української мови на рівні міжпредметних зв'язків та міжпредметної інтеграції. Учитель проєктує на різних етапах уроку такі прийоми, організаційні форми та матеріали спостережень та дослідницької праці:

- Усний журнал, хвилинка ерудита, конференція та інших творчих робіт.

- Уявна подорож до музеїв, театрів, храмів, святинь рідної землі, інтерв'ю з письменником, художником.

- Драматизація.

Застосування різних інтерактивних методів, технологій, завдань передбачає формування і розвиток комунікативних компетентностей учнів, націлених на реалізацію учнем його індивідуальних здібностей та організацію шкільного діалогу між однолітками, між учнем і вчителем, між учнем і книгою. У навчальній діяльності домінує пошукове, розвивальне і стимулююче навчання. Але завдяки використанню інтерактивних прийомів в учнів поліпшуються не тільки комунікативні компетентності, у них формується вміння навчатися, зростає пізнавальний інтерес і велике бажання щось творити, а це дуже актуально для нової української школи.

В умовах компетентнісно-орієнтованого навчання змінюються вимоги до традиційних організаційних форм навчання, зокрема, уроку. В сучасній освітній системі урок повинен бути новаторським, цікавим, творчим, креативним, тобто – інтерактивним. На таких уроках повинна бути постійна активна взаємодія всіх учасників навчального процесу, «колективне, групове навчання у співпраці, де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють» [38].

Узагальнюючи, можна сказати, що процес формування комунікативної компетентності вимагає комунікативно-діяльнісного підходу до уроків української мови, тобто підпорядкування вивчення мовних знань

мовленнєвому розвитку учнів. Формування комунікативної компетентності сучасних учнів початкової ланки зобов'язує урізноманітнення форм організації навчальної діяльності. Але все ж таки вагоме значення приділяється тим формам, завдяки яким відбувається така мовленнєва ситуація, коли кожен учасник освітнього процесу може виразити свої думки, ідеї, показати себе в комунікативному процесі. І одним із самих дієвих для освітнього процесу є інтерактивне навчання, завдяки якому моделюється життєві ситуації, застосовуються сюжетно-рольові ігри, які слугують формуванню комунікативних вмінь і навичок, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

2.3.Методика формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови

2.3.1.Методика формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи над медіа текстами

Проаналізувавши, звідки школярі початкової школи знайомляться з різною інформацією, повідомленнями, то виявляється, що певну кількість вони використовують із засобів масової інформації. Звичайно, сучасний світ не може існувати без медіа та різних інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційні технології сягають в життя людей та мають важливе значення в інформаційному спілкуванні між людьми, у навчанні, вихованні, соціалізації молоді. Також впливають на формування свідомості й життєвих цінностей особистості. Але не дивлячись на це, можна сказати, що інформаційне спілкування має як позитивні, так і негативні наслідки. І перед вчителем початкових класів у сучасній освіті є дуже ґрунтовна проблема – сформувати в учнів критичне ставлення до медіапродукції, навчити оцінювати медіатексти й правильно з ними поводитись. А особливим є те, що починати це потрібно саме з початкової школи.

Адже діти цього віку використовують інформаційні технології для розваг та відпочинку. Тому і потрібно, перш за все вчителю початкових класів зробити все для того, щоб учні навчилися ефективно застосовувати ці засоби для навчання та виховання. Дослідження науковців, які присвячені формуванню медіаграмотності школярів, наголошують на тому, що медіаосвіта та медіапродукти існують для того, щоб привести молоде покоління в сучасне життя, але в інформаційних умовах. Перш за все, налаштувати школярів на осмислення та аналізування медіапродуктів, щоб вони не просто слухали якісь повідомлення, а розвивати і виховувати культуру їх розуміння, зробити так, щоб учні розбиралися в достовірності інформації, яку вони несуть, усвідомлювати наслідки їх впливу на психіку і здоров'я людини. А для здійснення цих задач потрібно застосовувати

інформаційно-комунікаційні технології в навчальній діяльності, сприяючи всебічному розвитку молодших школярів і формуванню їх медіаграмотності.

Є певні нормативні документи Нової української школи, які налаштовують на виконання певної нагальної проблеми. Передусім, у Державному стандарті початкової освіти [16] підкреслено, що одним із вагомих завдань мовно-літературної освітньої галузі є формування в молодших школярів уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення свого досвіду. У типовій освітній програмі мовно-літературної галузі [55] окреслено змістову лінію «Досліджуємо медіа», в якій розглядається сприймання простих медіатекстів, виявлення в них очевидних ідей та прихованої інформації, висловлення власного ставлення до медіаповідомлень та створення простих медіапродуктів.

Але для того, щоб ці всі завдання, які записані у нормативних документах, були втілені в життя, потрібно:

- 1) визначити актуальні для дітей молодшого шкільного віку медіапродукти;
- 2) з'ясувати, які види роботи з ними можливі в початковій школі;
- 3) визначити напрями використання медіапродуктів у процесі навчання української мови.

В типовій освітній програмі мовно-літературної галузі представлено ефективні, творчі та прості медіапродукти саме для учнів початкової ланки. І саме їх розраховано втілювати в навчальній діяльності для учнів початкових класів на уроках української мови. Це такі медіа продукти, як: *візуальні медіа* (малюнок, світлина, комікс, колаж, книжка, журнал, газета), *аудіальні медіа* (звукозаписи, радіо), *аудіовізуальні медіа* (телевізійні програми, мультфільми, фільми), *інтернет* (комп'ютерні ігри, інтернет-ресурси для дітей), *реклама* у друкованих виданнях, на радіо та телебаченні.

Вчена Л. М. Баженова представила певні види роботи з медіа продуктами для учнів початкової школи. Вона окреслює в роботі з медіа чотири основних види діяльності:

1. Формування навичок сприймання медіа продуктів.
2. Інтерпретація результатів сприймання, оцінка побаченого, почутого.
3. Отримання знань про кожний засіб комунікації, його мову, засоби виразності.
4. Творча діяльність на основі використання різних медіапродуктів, створення власного медіапродукту.

У навчальній діяльності на уроках української мови серед молодших школярів робота з медіа проводиться за трьома напрямками. А саме:

1. Використання медіапродуктів для розвитку різних видів мовленнєвої діяльності.
2. Дослідження медіа текстів.
3. Створення простих медіапродуктів.

У першому напрямі окреслюється слухання аудіальних медіа (звукозаписів) у процесі формування аудіативних умінь, впровадження візуальних медіа (книжок, журналів, газет) для покращення навички читання, складання розповідей, описів, есе, міркувань за візуальними медіапродуктами (малюнком, світлиною, картиною, коміксами) та аудіовізуальними (мультфільмом, телепередачею, фільмом) з метою розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів.

У другому напрямку характеризується сприймання, аналіз, інтерпретація простих медіапродуктів, визначення їх мети й адресата, правдоподібності описаних у медіатексті подій і тверджень, виходячи з власного досвіду, пояснення ролі елементів форми медіапродукту (голосу, музичного супроводу, фонових шумів, кольорів, спецефектів тощо) для розуміння їх змісту. Вміння знаходити повчальну для себе інформацію, опис вражень від змісту і форми медіапродукту, вираження особистих ідей на ситуації, явища, предмети, цінності, зазначені в простому медіа тексті. Також вміння надавати

оцінку впливу певних елементів медіа продукту на власне сприйняття. Визначення пояснення чи змінилося і яким чином під впливом медіа продукту особисте відображення або припущення про певну інформацію.

У третьому напрямі передбачено складання і показ учнями початкових класів індивідуально та в групі простих аудіальних медіапродуктів (презентація роботи групи, оголошення зі сцени, повідомлення новин через гучномовець тощо), простих візуальних медіапродуктів (світлин, листівок, коміксів, книжечок, стіннівок, колажів тощо), простих аудіовізуальних медіатекстів (відеозаписів виступу, вистав, екскурсій, інтерв'ю) за сприяння вчителя, враховуючи мету й аудиторію, застосування різних форм презентації простих медіатекстів. Також цей напрям окреслює удосконалення мовленнєво-творчих здібностей учнів початкових класів на основі використання медіапродуктів (складання усних і письмових монологічних висловлень – розповідей, описів, есе, міркувань).

Наразі охарактеризуємо методичні прийоми, які ефективно застосовувати в навчальній діяльності з певними медіапродуктами на уроках української мови для учнів початкових класів.

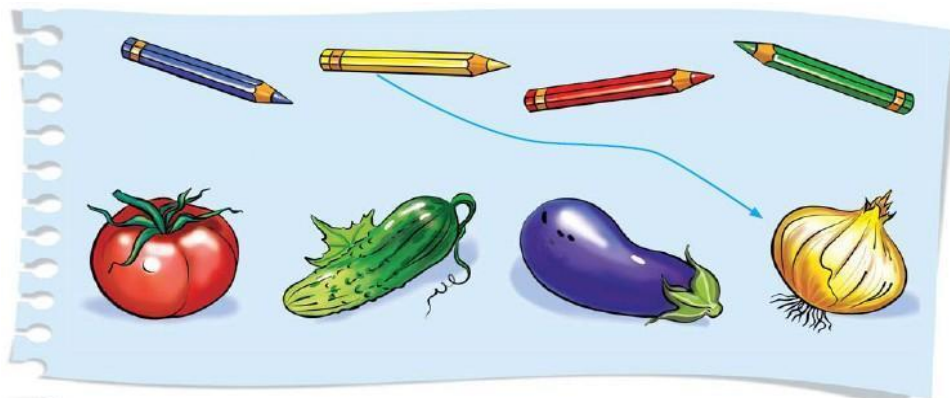
Певна увага надається **візуальним медіа**. Тому що саме їх вживаються в навчальній діяльності. До них належать: малюнки, комікси, світлини, фотоко-лажі, листівки, книжки, журнали, газети тощо.

Малюнок – найпоширеніший візуальний засіб навчання. Його використання дуже різноманітне. На уроках української мови застосовують предметні і сюжетні малюнки та їх серії.

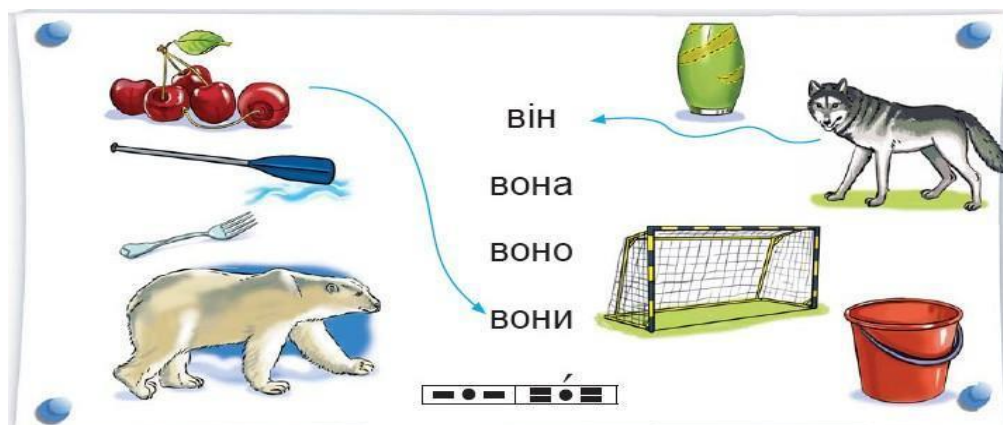
Якщо немає змоги на уроках показати дітям певні предмети, тоді їх замінюють *предметними* малюнками. Вчитель особливо вживає їх у період навчання грамоти для розвитку пізнавальних здібностей першокласників (уміння порівнювати предмети, вилучати «зайвий» із групи предметів, об'єднаних за певною ознакою, доповнювати групу предметів, встановлювати відповідність між предметами і схемами слів тощо). Предметні малюнки є особливо ефективними для звуко-буквеного аналізу

слів, формування уміння ділити слова на склади, називати ознаки предметів, дії, які вони виконують або виконують ними, будувати словосполучення і речення зі словами – назвами предметів тощо. Наведемо зразки завдань з використанням предметних малюнків:

1. З'єднай стрілочками предмети однакового кольору.

2. З'єднай малюнки і слова.

Найбільш ефективними є вживання предметних малюнків у процесі навчання молодших школярів української мови в 2-4 класах, особливо, під час вивчення мовних одиниць і явищ, засвоєння правил орфоєпії та орфографії. Ось приклади таких завдань.

1. Склади й запиши речення, замінивши малюнки словами.

2. Розглянь малюнки. З'єднай лініями ті, які мають однакову назву. Про

одну пару малюнків склади й запиши два речення.

При написанні словникових диктантів, які окреслюють записування слів, що містять орфограми, найгрунтовним є застосування саме предметних малюнків.

Наприклад: Запиши назви зображених плодів. Перевір написання цих слів за словником.

Для розвитку зв'язного мовлення учнів початкових класів на уроках української мови застосовуються *сюжетні* малюнки. Особливо доречними будуть їх застосування для складання словосполучень, різних за метою висловлювання та інтонацією речень, діалогів, а також усних і письмових монологічних висловлень – розповідей, описів, міркувань, есе.

Пропонуємо переглянути зразки завдань, складених на основі сюжетних малюнків.

1. Розглянь малюнок. Запиши, де знаходиться кожне кошеня. Підкресли службові слова.

2. Склади питальні речення за поданими малюнками.

Для формування умінь логічно викладати свої думки в процесі побудови зв'язних висловлень доцільним є застосування серій малюнків, кожний з яких передає певну мить у розгортанні події. Наприклад: Розглянь малюнки. Розкажи, як починає свій день Андрійко.

Схоже існування мають *комікси* – серії сюжетних малюнків з короткими репліками, які передають думки персонажів і створюють певну зв'язну розповідь.

Певне значення коміксів у навчальній діяльності визначається в тому, що вони здійснюють унікальний спосіб розказати історію образно, просто й виразно, даючи змогу повідомляти конкретні ідеї, не перевантажуючи малого читача великими обсягами тексту. Комікси настільки приваблюють школярів, що завдяки цьому в них виникає інтерес до книжки і читання. А от для вчителя виникає завдання навчити дітей розуміти і розказувати історію у формі монологу або відтворити її у форматі діалогу (інсценування).

Робота з коміксами передбачає такі етапи:

1. Розглядання й обговорення змісту серії сюжетних малюнків.
2. Складання за малюнками зв'язної розповіді.
3. Читання реплік персонажів;

4. Розігрування діалогу з коміксу.

Наприклад:

1. Розглянь комікси. Придумай клички тваринам і склади розповідь про їхню пригоду.

Створення коміксів для учнів початкової ланки є улюбленим і легким. Для того, щоб здійснити це завдання потрібно підібрати серію з 2-3 малюнків, на яких розгортається певна комічна подія, і порекомендувати дітям перш за все розглянути й обговорити їх. Після обмірковування потрібно скласти розповідь за цими малюнками, але при цьому треба скласти коротенькі репліки для кожного персонажу. Далі школярі занотують ці репліки на окремих вирізаних з білого паперу клаптиках у вигляді баблів і наклеюють їх на малюнки коміксу.

Одночасно вагоме використання в навчальній діяльності з малюнками становлять *світлинки* (фотографії) – один із найпростіших і найпоширеніших медіатекстів. Молодші школярі сприймають їх як картинки. Той контекст фото, з яким найчастіше стикаються діти, пов'язаний в основному з ілюстрацією в підручниках, посібниках, рекламними знімками в журналах,

аматорськими фото, зробленими в сім'ї, школі, з друзями тощо. Найпоширенішою вербальною реакцією молодших школярів на переглянуту світлину є, здебільшого, короткі фрази: «красиво – некрасиво», «подобається – не подобається». Адже необхідно навчити їх зосереджено переглядати фотознімки, виражати свої почуття, емоції від зображення. Аналіз фотографії здійснюється подібно до того, як під час роботи над твором за картиною. Передусім, раціонально рекомендувати дітям розповісти про зміст світлини, уявити, що було до цього моменту, що буде потім, придумати долю персонажів тощо.

Необхідно володіти тим, які краще світлини застосовувати в процесі роботи сере учнів початкових класів. Краще працювати зі знімками різних жанрів, таких як: пейзажні, сюжетні, портрети, натюрморти.

На пейзажних фото зображено живу природу – ліс, поле, море, гори, ріки, а також створені людиною міста, села, мости, дороги тощо. Ці світлини можна вживати для опису того, що на них зображено.

Завдяки сюжетним фотографіям з учнями можливо обговорити про зображений на них сюжет, помріяти, придумати історію розгортання подій тощо.

Портрет окреслює особистісні риси зовнішності людини, а також її характер, настрій у даний момент. Під час складання опису за портретом учням потрібно на звертати увагу.

Натюрморт зображує набір предметів, які зазвичай готують для фотографування. Натюрморт окреслює конкретну авторську думку, виражає настрій. Передати цей настрій, помітити за пересічними речами щось невимушене – це ті завдання, які варто ставити перед учнями.

У процесі роботі з фотографіями потрібно вживати сімейні фото. Бо учням цього віку дуже подобається спостерігати на світлинах близьких людей, описувати їх, повідомляти про те, де коли і ким була зроблена світлина, передавати свої емоції, почуття від цих зображень. Це вони роблять з великим бажанням і задоволенням, адже особисте для кожної людини

викликає неабиякий інтерес.

Для творчої роботи зі світлинами можна запропонувати учням такі завдання:

а) зробити світлини на певну тематику і виготовити з них фотоальбом або стенд;

б) оформити фотовиставку, присвячену певній темі (наприклад, «Осінні пейзажі», «Перший сніг», «Первоцвіти» тощо);

в) зробити фото своєї сім'ї за певним заняттям і підписати його;

г) розказати про свою сім'ю, ілюструючи свою розповідь світлинами;

д) зробити «подорож» по сімейному альбому;

е) оформити фотоколаж – композиційну фотографію за допомогою розрізання інших фотографій і склеювання цих частин в одне фотографічне зображення;

є) дібрати світлину – ілюстрацію до тексту;

ж) скласти розповідь чи опис за світлиною.

Не можна не сказати про ще один візуальний медіапродукт, який дітям дуже подобається, особливо напередодні свят – це *листівка*.

Особливості роботи з листівками, це розглядання й аналіз зображення та написів на них, виявлення ознак, які символізують свято, якому ця листівка присвячена, підписування вітальних листівок рідним та друзям, а також створення власних листівок. Також завданням для вчителя є те, щоб він розповів учням, яким чином потрібно доправити листівку адресатові – вручити індивідуально або надіслати поштою. Потрібно також наголосити на тому, що обов'язково в листівці має бути вірно підписана адреса одержувача, індекс та наклеєна поштова марка.

У процесі роботи з візуальними медіа на уроках української мови можна вживати *афішу* – надання інформації про культурну подію з рекламною метою. Перш за все, потрібно навчити учнів молодших класів читати афішу. Виконуючи певну роботу школярі опановують, яку інформацію містить цей медіапродукт. Дітям потрібно довести про те, що в афіші можна знайти назву

заходу, дату, час та місце проведення того чи іншого заходу, а також вартість вхідного квитка, якщо захід платний. Форма проведення заходу може бути різною, що вказується в афіші, наприклад: спортивні змагання, циркова програма, вистава, концертна програма, святкове дійство тощо. Афіша обов'язково повинна бути яскравою і великих розмірів.

Після формування уміння читати афіші раціонально залучати молодших школярів до їх створення. Зазвичай, це можуть бути афіші, що інформують про дитячий ранок, виставу, спортивні змагання, інші святкові чи видовищні дійства, які організують самі учні.

У процесі навчання молодших школярів української мови необхідно використовувати *аудіальні медіа*. До них належать звукозаписи. У повсякденному житті діти стикаються з такими із них, як радіопередачі та записи на цифрових аудіальних засобах (телефоні, планшеті, плеєрі).

Робота зі *звукозаписами* здійснюється в двох напрямках. Перший окреслює прослуховування учнями з навчальною метою фрагментів радіопередач, казок, музичних творів, віршів та обговорення їх. Коли школярі прослухають певний матеріал потрібно, щоб вони виразили свої емоції, думки від почутого, щоб діти розповіли про те, що уявили під час звучання запису. А потім учні свої уявлення можуть передати ще й в малюнку.

Другий напрям окреслює творчу діяльність – учням рекомендується записати на диктофон читання віршів, бесіду з однокласниками чи друзями на певну тему, інсценізацію уривків з художніх текстів тощо. Після прослуховування особистих звукозаписів потрібно обміркувати, чи емоційно й виразно прочитаний вірш. Слухаючи власні репліки під час бесіди чи інсценізації фрагменту художнього твору, діти впізнають свій голос, звертають увагу на допущені помилки в наголошуванні слів, правильній їх вимові, аналізують виразність мовлення кожного учасника розмови.

Учням початкових класів подобається такий вид роботи, як записування на диктофон декламування віршів, інсценування фрагментів художнього

твору. Це, перш за все, мотивує школярів вдосконалювати навичку читання, насамперед, такі її характеристики, як правильність, виразність, усвідомленість. До *аудіовізуальних медіа*, які застосовуються в навчальній діяльності на уроці української мови для учнів початкових класів, зараховуємо фрагменти телевізійних програм, мультфільмів, фільмів. Роботу з цими медіа потрібно здійснювати з урахуванням глядацького досвіду та уподобань дітей молодшого шкільного віку.

Для того, щоб підібрати певний матеріал для перегляду: *фрагменти телепередач, мультфільмів і фільмів*, потрібно звертати увагу на їх дидактичну цінність. Обов'язково врахувати яку вони здійснюють виховну, пізнавальну і розвивальну функції, чи розширюють обізнаність дітей про довкілля, чи формують уявлення про добро і зло, еталони хорошої і поганої поведінки, чи демонструють соціальні норми, правила, гендерні ролі, цінності й моделі поведінки, чи сприяють розвитку мовлення дітей.

Матеріалом для уроку мають бути *фрагменти телепередач*, які переважно дивляться діти: розважальні, пізнавальні, спортивні, новини, рекламні ролики тощо. Після перегляду проаналізувати і визначити, яка мета телепередачі, на кого вона розрахована, які реквізити використовуються, показати учням роль ведучого. Вчителю потрібно з'ясувати у школярів, що найбільше сподобалося їм у цій передачі, чи є у них бажання взяти у ній участь. При обговоренні цих питань потрібно вивести дітей на взаємоспілкування та взаємодію.

Згодом, після перегляду й аналізу фрагменту телепередачі доречно порекомендувати дітям підготувати і провести подібну передачу в класі. Для проведення цієї роботи потрібно розподілити обов'язки між учнями класу: хтось готуватиме реквізити, хтось сценарій, хтось буде ведучим тощо.

Фрагменти *мультфільмів і фільмів*, що застосовуються в процесі навчання молодших школярів української мови, мають відповідати таким дидактичним вимогам:

- а) фрагмент мультфільму чи фільму повинен мати виховну й естетичну

цінність;

б) основою фрагмента, призначеного для розвитку мовлення, має бути комунікативна ситуація;

в) фрагмент потрібно брати з відомого дітям мультфільму чи фільму;

г) сюжет фрагмента має відповідати віковим особливостям дітей.

У процесі роботи з фрагментами мультфільмів та фільмів необхідно формувати в учнів такі уміння:

- організовано й усвідомлено сприймати медіапродукт;
- аналізувати зміст і форму медіапродукту;
- усно висловлювати думки щодо побаченого;
- писати твори за змістом переглянутого мультфільму чи фільму.

Особливого значення надається опрацювання такого медіапродукту, як *реклама*. Бо вона має вагомий виховний вплив на свідомість, уподобання учнів початкових класів та на формування їх особистості.

Реклама – це спеціальна інформація про послуги, товари, видовища, щоб привернути увагу споживачів. Вона існує в різних джерелах – у друкованих виданнях, на радіо, телебаченні, в інтернеті.

Майже кожний школяр може назвати чимало рекламних фраз, однак далеко не кожний спроможний пояснити до чого вони спонукають. Відтак одним із завдань вчителя – навчити учнів осмислювати зміст реклами та основні її форми. А щоб це зробити, потрібно передивлятися й розібрати декілька рекламних роликів. Під час перегляду й обмірковування школярі повинні висновку, що рекламується, яким способом до цього привертають увагу, хто пропонує цей товар. Під час бесіди потрібно визначити, чи купували діти або їх рідні рекламовані товари, чи траплялося розчарування цією покупкою. Якщо учні не пригадають випадок розбіжності між якістю товару й інформацією про нього в рекламі, то з навчальною метою педагог має сам навести такий приклад, аби довести, що реклама не завжди буває чесною та об'єктивною. Тому, слухаючи чи переглядаючи рекламний текст, слід аналізувати його зміст і форму, критично оцінювати, робити висновки

для себе і приймати правильне рішення щодо придбання рекламованого товару.

Зміст роботи з рекламою зводиться до двох важливих аспектів: обговорення впливу реклами на поведінку людини та як захистити себе від небажаного впливу цього медіапродукту.

Під час роботи над рекламою потрібно дотримуватися наступних етапів:

1. Обговорення змісту реклами (Про що? Що саме? Для кого? Для чого?);
2. Обговорення форми реклами (розміру, матеріалу, кольору, музики, анімації);
3. Обмін враженнями;
4. Критична оцінка продукту;
5. Висловлення власного ставлення до нього.

У процесі творчої роботи слід рекомендувати школярам створити власну рекламу добре відомого їм товару чи послуги. Не завадило б здійснювати цю роботу в парі чи невеликій групі. Проаналізуємо послідовність роботи над виготовленням цього медіапродукту на прикладі створення реклами йогурту. Перш за все потрібно придумати назву йогурту. Далі запропонувати зміст реклами та її оформлення. Після цього описати про властивості йогурту – який він на смак, яку приносить користь. Згодом кожному учаснику творчої групи надати певне завдання з підготовки реклами: комусь, наприклад, потрібно написати рекламний текст, хтось – буде займатися художнім оформленням.

Узагальнюючи, потрібно сказати про вагомість та значущість творчих завдань для формування комунікативної компетентності з виготовлення власних медіапродуктів. Бо учні початкових класів ефективніше опановують особливості того чи іншого медіапродукту не тоді, коли їм про нього повідомляє вчитель, а в процесі роботи над власним виробом.

2.3.2. Методика формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи над фольклором

Одним із ефективних напрямків формування у школярів комунікативної компетентності є звернення до усної народної творчості, яка охоплює знання про світ, що склалися у культурно-історичному процесі та представлені в образній, метафоричній формі, доступній для сприйняття молодшими школярами. Виховний потенціал фольклору закладений у глибинних процесах пробудження позитивного ставлення до світу, зафіксованого у лаконічній формі прислів'їв, приказок, казок тощо.

Фольклор – складне, синтетичне мистецтво, безпосередньо пов'язане з побутовою стороною життя народу, його віруваннями і звичаями. Він є предметом вивчення різних наук: філології, історії, соціології, етнографії. У процесі ознайомлення з фольклором науковці знайомлячись з його у розмаїттям, вивчаючи і записуючи не тільки словесні твори, а й фіксуючи етнографічні особливості, деталі селянського побуту тощо. Спираючись на багатовікову народну мудрість, фольклор різниться глибиною художніх образів, їх правдивістю, досвідом і силою творчого узагальнення, що ріднять його з літературними творами. Разом з тим він має свої специфічні особливості: традиційність, синкретизм, анонімність, варіативність та імпровізаційність.

Відмінність художньої літератури та фольклору в тому, що в останньому твори різних жанрів не мають і не можуть мати автора, які передаються з покоління в покоління, з вуст в уста. Це твори, які переказують національні, народні розуміння про добро і зло, справедливість і обман, про любов і зраду та про інші поняття (конкретні й абстрактні), якими живе народ. У порівнянні з твором усної народної словесності літературний твір певного автора відображає погляд на світ і життя конкретного письменника і є суб'єктивним.

Визначальними особливостями фольклору є:

- усна форма творення й побутування (узагальнені форми життя,

виховання та навчання передавались із вуст у вуста і передавались із покоління у покоління);

- традиційність як специфічна форма народного життя, культури, побуту (фольклор бере витoki з народних традицій, своїми коренями він сягає у давнину);

- варіантність фольклорних творів (не має незмінних форм, свідчить про колективний характер творення);

- імпровізаційність (яскраво виявляється в казках, легендах, частівках, коломийках, бувальщинах).

Поняття «традиційність» відносно до фольклору визнають основним, так як воно лежить в основі самого типу народної культури, а також розкриття всіх ключових елементів фольклору: традиційного побуту, народного середовища, колективної мовної особистості, і самої фольклорної традиції. Фольклорні твори, що передаються з покоління в покоління «проходять крізь значний шар народного розуміння», удосконалюються народною мудрістю, одержуючи статусу національної культурної спадщини.

Саме фольклор займає дуже вагомe значення у розвитку комунікативної компетентності школярів початкової ланки.

Винятковим зняряддям для відтворення народної культури, мудрості, розвитку і виховання учнів на початку його розвитку: розумовому, моральному, естетичному – є усна народна творчість. Учні початкової школи вважаються чутливими для розвитку пізнавальної, дослідницької, комунікативної компетентностей, а також розширення кругозору, виховання духовно-моральних почуттів, формування національної самосвідомості, потрібно застосовувати більше поліфункціональних жанрів, які включають і діяльнісну і вербальну складові.

Важливими ознаками дитячого фольклору є: яскраві поетичні образи, простота мотиву, використання різних способів художнього прояви тощо. Різні жанри усної народної творчості діти сприймають з великим задоволення, він для них є простим, легким, зрозумілим і зумовлює

переживати школярів в процесі опрацювання цих творів при прослуховуванні або виконанні.

Завдяки усній народній творчості не втрачається культура, історія, традиція, побут, звичаї українського народу. Тим самим твору фольклору плекають у підростаючого покоління любов до вітчизни, належного ставлення до людей похилого віку, до надбань наших предків, виховують повага до народних звичаїв, традицій. Залежно від обсягу твору зазвичай виділяють:

- 1) великі форми: казки, легенди, билини, історичні пісні, балади;
- 2) малі форми: прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки, забавлянки тощо.

Основною класифікаційною характеристикою в усній народній творчості є категорія жанру. Фольклорні жанри розрізняються між собою за змістом, структурою і функціями [18; с. 74].

Традиційно виділяють три види (жанри) фольклору: народний епос, народна лірика та народна драма.

Фольклор має надзвичайну кількість жанрів, але ми розглянемо та зупинимося на тих, які застосовували під час проведення експерименту у школі.

Як зазначала А. Богущ відносно вживання усної народної творчості в процесі формування комунікативної компетентності, що «Школярам варто пропонувати найкращі зразки народної мудрості: колісанки, забавлянки, утішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки, адже саме вони легкі для наслідування, водночас вводять учня у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей, традицій, звичаїв» [4, с. 120].

Діти молодшого шкільного віку з великою насолодою опрацьовують різні твори усної народної творчості, вони зачаровують їх своїм емоційним змістом. Завдяки милозвучності та цікавості цих творів учні прислухаються до звучання рідної мови, тим самим підкріплюючи свій словниковий запас

народними виразами і це не випадково, «адже всі вони містять надзвичайну образність рідного слова» [4, с. 144].

Знайомство з творами усної народної творчості починається з самого народження дитини, коли мама або хтось із різних і близьких людей співають колискові пісні лагідним і ніжним голосом. Потім починають вивчати лічилки, які застосовують в різних іграх, в які діти полюбляють грати. Далі пізнають небилиці, загадки, прислів'я і приказки. Ну і звичайно, не можна обійтися без найскладнішого і великого за обсягом твору – казки.

Також учні початкової ланки полюбляють забавлянки, але коли їх використовувати у сюжетно-рольових іграх. Такі ігрові дії можнат проводити як на уроці, так і у позакласній діяльності.

Комунікативна компетентність розвивається і під час звернення до мовних особливостей текстів. Наприклад, питання:

- до колискової пісні: «Які слова заколисують?» – знайди їх в тексті;
- до лічилки: «Чи схожий твір на казку?» – прочитай лічилки, прислухайся до їх чіткого ритму.

Ознайомити дітей з особливостями та характеристикою творів різних жанрів, розвивати мову, інтонування – головна мета таких завдань.

Важливе значення у розумовому та комунікативному розвитку школярів несуть загадки. Вони встановлюють особливості та ознаки рідної мови та її образність, вчать мислити і активізують уяву та комунікативну діяльність, спрямовують спостережливість, увагу, уточнюють уявлення, поняття, розуміння про відомі вже предмети. А от для того, щоб діти могли самі відгадувати загадки, але при цьому їх усвідомлювали, вчителю потрібно познайомити з предметом, про який ідеться в загадці, його властивостями, характерними діями та особливостями, що відрізняють його від інших предметів. Тільки після цього учитель загадує загадку. Загадки можна використовувати під час бесід про різні предмети і явища, під час спостережень за живою і неживою природою для мобілізації уваги під час занять.

Наводяться також асоціативні ряди слів, які допомагають школяреві вибрати слова для опису властивостей персонажів, наприклад: Як лисиця і тетерев вітали один одного: весело, доброзичливо, ласкаво, удавано, грубо?; Лиса яка? (Хитра, гостинна, жадібна, уперта, ласкава). Мета завдань – характеристика героїв твору; розвиток мовлення.

На думку С. Бухвостової, для формування комунікативної компетентності незамінним матеріалом, є скоромовки – це невеликий гумористичний твір, побудований на чергуванні певних звуків, що, чергуючись, утруднюють швидку вимову слів.

Вони цікаві для учнів своїм змістом, ритмікою. Скоромовки необхідно вивчати з учнями впродовж усього періоду перебування дитини в школі:

- вранці – у індивідуальній роботі з школярами з метою вправлення їх у правильній звуковимові, також на уроці. Вивченню скоромовки може бути присвячене все заняття або, якщо з розвитку мовлення, то якась його частина;

- на уроці з метою виховання звукової культури мовлення, також не обійтись без скоромовок, якщо метою заняття є поліпшення інтонаційної виразності мовлення, регуляція сили голосу і вироблення темпу мовлення;

- у позаурочний час доцільно використовувати скоромовки для індивідуальної роботи з учнями, у яких погана дикція. Школярі повторюють за вчителем слова скоромовки (хором і поодиночі) спочатку повільно, а потім пришвидшують темп [3, с. 7].

Для того аби вивчення скоромовок сприяло активному розвитку мовлення загалом і зокрема формуванню комунікативної компетентності, повинна проводитись цілеспрямована робота над їх вивченням. Тому пропонуємо наступну методику заучування скоромовок [14, с. 15]:

1. промовляння вчителем у повільному темпі тексту скоромовки двічі, з чіткою артикуляцією кожного звуку;

1. аналіз звукового складу;

2. повільне і чітке промовляння дитиною індивідуально;

3. повільне і чітке промовляння хором.

Після вивчення скоромовки:

4. текст промовляють у швидкому темпі окремі учні;
5. промовляння тексту всіма школярами разом.

Для вправління учнів у темпі й силі голосу доцільно запропонувати промовляти скоромовку так: пошепки – повільно, тихо – трохи швидше, голосніше – ще швидше, голосно – швидше. У скоромовках школярі не лише навчаються вимовляти важкі сполучення звуків, а й вправляють артикуляційний апарат, вчать володіти голосом, регулюючи його силу і темп [14, с. 16].

У молодшому шкільному віці робота з загадками ґрунтується на їх відгадуванні. Причому, методика не дає суворих рекомендацій, як і яким чином вчити школярів відгадувати загадані об'єкти. Зазвичай спочатку молодші школярі відгадують загадки, спираючись на сприйняття найпростіших знайомих предметів. Учитель підбирає предмети й розміщує їх перед учнями. Після того, як предмети будуть розглянуті, педагог загадує про них загадку. Наприклад: два кінця, два кільця, в середині гвоздик. Далі вчитель ще раз розглядає з школярами ножиці, пояснює загадку [16, с. 129].

Завдання вчителя полягає не в тому, щоб школярі запам'ятовували якомога більше загадок або навчилися швидко їх відгадувати, а в тому, щоб відгадуючи, дитина вчилася активно мислити, зіставляти, порівнювати. Коли дитина навчиться відгадувати загадки про знайомі предмети найближчого оточення, доцільно загадувати загадки про відповідну ситуацію. Наприклад: загадку про бурульки краще запропонувати на зимовій прогулянці.

Спостереження за молодшими школярами показують, що відгадування відбувається у найкмітливіших школярів практично само собою або шляхом перебору варіантів. При цьому велика частина школярів є пасивними спостерігачами. Учитель виступає в ролі експерта [5, с. 36]. Якщо педагог через деякий час задає ту ж саму загадку, то велика частина учнів просто згадує відповідь. Розвиваючи розумові здібності учнів важливіше навчити їх складати власні загадки, ніж просто відгадувати знайомі.

Загадки розвивають мисленнєві процеси у школярів: аналіз, синтез, узагальнення, міркування; вони навчають самостійності мислення. Своєю оформленістю загадки сприяють розвитку мовлення дитини, поетичному сприйманню навколишнього оточення, естетичному вихованню.

Не менш важливе значення у формуванні комунікативної компетентності відіграють прислів'я та приказки. Вони мають великий вплив на формування лексики молодших школярів, сприяють виробленню в них морально-етичних норм поведінки, а також допомагають більш ясно та лаконічно демонструвати свої почуття та думки. Прислів'я та приказки надзвичайно різноманітні за своєю тематикою, тому навчання може відбуватися в тісному взаємозв'язку з творами художньої літератури, під час бесід на морально-етичні теми, у відповідних ситуаціях. Доречно, використовувати на різноманітних заняттях та різних видах діяльності учнів та в процесі безпосереднього спілкування школярів один з одним. Чим більше молодші школярі знають прислів'їв та приказок, вміють користуватися ними у процесі спілкування, тим багатша й образніша їхня мова [34, с. 47].

Прислів'я як жанр фольклору вивчається у всіх класах початкової школи. Перші зустрічі з прислів'ями відбуваються в першому класі на уроках читання й навчання грамоті: спочатку учні чують прислів'я, потім читають їх самі, наприклад: «Моя хата скраю, я нічого не знаю» [34].

Працюючи з цим розділом, школярі отримують уявлення про прислів'я як жанр фольклору. «Прислів'я – твір фольклору. Прислів'я вчить, схвалює, стверджує».

При роботі над прислів'ями зустрічаються завдання:

- Спробуй придумати прислів'я, загадку, жарт або лічилку.
- Сформулюй прислів'я про працю.
- Чи зустрічаються в тексті прислів'я? Знайди й прочитай .

Робота з прислів'ям «Будь-якій матері своє дитя миліше»:

- а) поясни сенс цього прислів'я;

б) чи підходить до розповіді; в) що таке прислів'я?

Робота з прислів'ями триває в третьому і четвертому класах: підбираються прислів'я до текстів творів і тем читання; виконуються роботи творчого характеру, відбираються і читаються книги з прислів'ями. У розділі «Усна народна творчість» учні згадують прислів'я і приказки, із якими зустрічалися раніше. Під час роботи над темою «Прислів'я» розглядають поняття прислів'я [34, с. 125]. «Прислів'я – короткий мудрий вислів», зміст і структура прислів'їв. («Які прислів'я ти знаєш? Про що ці прислів'я? Поясни їх значення. Які бувають прислів'я?»). У темі «Перевір себе» подано завдання:

- Що таке загадка, прислів'я, приказка?
- Які твори фольклору ти знаєш?
- Прочитайте один із творів фольклору, яке тобі подобається.
- Перевір себе: скільки ти знаєш прислів'їв?
- Підготуйся до конкурсу «Знавці загадок, прислів'їв, приказок і скоромовок» [34, с. 129].

Говорячи про змістовну сторону прислів'їв, підкреслимо, що це високоморальний жанр: прислів'я утверджують добро, правду, справедливість, розум, любов, працьовитість; засуджують зло, брехню, дурість, лінь, ворожнечу [34, с. 15].

Таким чином, залучаючи молодших школярів до сприйняття прислів'їв як фольклорного жанру, ми розвиваємо за допомогою цього навчального матеріалу моральні якості особистості, образне мислення учнів, формуємо можливість відчувати радість пізнання краси рідної мови.

Зауважимо, що у фольклорному жанрі казка посідає почесне місце. Вона є найулюбленішим, найпопулярнішим народним твором для школярів, який розкриває «безмежний світ людської уяви, полонить серця дітей і дорослих». Казка дозволяє дитині в особливій метафоричній формі пізнати для себе специфічні дитячі теоретичні питання про світ і вирішити проблему невизначеності (прогнозувати події, будувати власну поведінку на основі

міфологічної картини світу.

Свою назву казка одержала від слова «казати», бо казку казали, розповідали, не читали. Народні казки – це перші підручники життя у кожній сім'ї. Письменник І. Франко, високо оцінюючи казки, зазначав, що вони «вкорінюють» у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучності [57, с. 225].

За твердженням українського фольклориста В. Гнатюка, «Казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія» [57, с. 82].

«Казка, – завжди повторював В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу» [57, с. 241].

Особистість молодшого школяра під час вивчення казок отримує всебічний розвиток – комунікативний, літературний, інтелектуальний, моральний, емоційний. Відповідно, уроки в сучасній педагогічній діяльності орієнтовані на розвиток у молодших школярів здатності повноцінного сприйняття літературних текстів в їх художній та естетичній цілісності. Для того щоб успішно здійснити подібні цілі, педагог має можливість організації на уроці різних видів діяльності, таких як: читацька, творча, комунікативна, – застосування різних сучасних педагогічних технологій [7, с. 29]. Але змінилося в негативну сторону ставлення учнів до народної казки, яка протягом багатьох століть несла в собі духовний досвід народу, його ідеали, мрії та сподівання, уявлення про людину і природу, істині і чесності.

Подібне ставлення до навчального матеріалу взагалі, і до казок зокрема, пов'язано, з його освоєнням ще в дошкільному періоді. Інший фактор

полягає в тому, що в сучасному суспільстві спостерігається занепад дитячого фольклору, швидше за все, відбувається трансформація дитячої культури в цілому. Занепад пов'язаний з відходом ігрових жанрів фольклору з дитячого життя, що пояснюється декількома причинами: «згортанням» дворового простору в містах, тенденцією навчання молодших школярів в центрах дитячої творчості, розвитком Інтернету та комп'ютерних ігор, які віддаляють дитину від класичних дитячих спільнот. Вихід з подібної ситуації бачиться в необхідності нових форм роботи (змістовної, педагогічної, методичної, інтерактивної) при вивченні фольклору на уроках української мови.

В роботі з казкою в процесі навчання актуально застосовувати вправи і завданням аналітичного характеру для досягнення цілі оволодіння змісту твору. Аналітичні види завдань використовують і на уроці під час виконання вправ, і як творче домашнє завдання.

Зауважимо, що сучасна система вимагає, щоб у юного читача формувалося дослідницьке ставлення до творів художньої літератури та фольклору, а отже вчитель сам повинен володіти відповідними вміннями. Дійсно, при дослідницькому навчанні педагог з ментора перетворюється в консультанта і помічника початківця дослідника. В умовах дослідного навчання педагог для учня – зразок творчої діяльності, той, у кого можна вчитися дослідному підходу до навчання і життя в цілому.

Під час вивчення казок формується комунікативна компетентність шляхом розвитку різних якостей школяра: фантазії, естетичне сприйняття, тощо. По завершенні читання народних казок, при виділенні їх типів виникає завдання узагальнюючого характеру: «З яких частин складається чарівна казка?» – розглянь схему. «Чи все в ній правильно?». Мета завдання: пізнання структури твору і її позначень символами. Видно й те, що частини сюжету казки, її елементи дозволяють скласти власну казку, що сприяє самостійній творчості учня і закріпленню знань про чарівну казку.

Важливим складником комунікативної компетентності молодшого школяра є вміння взаємодіяти усно з іншими людьми. Зокрема, готовність і

здатність сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з людьми різного віку і статусу в діалогічній та монологічній формах для досягнення певних навчальних і життєвих цілей [58, с. 63–65].

Важливе місце в роботі над формуванням комунікативної компетентності молодших школярів належить розвитку вмінь будувати діалог. Навчання діалогічного мовлення в початковій школі здійснюється поетапно, від відтворення зразка до самостійної побудови діалогу за описаною чи створеною мовленнєвою ситуацією. З цією метою використовуються такі види завдань як відтворення, розігрування діалогів із прочитаних казок, оповідань.

Також розвиток монологічного мовлення є актуальною формою для розвитку комунікативної компетентності молодших школярів. З метою забезпечення логічності й послідовності учнівських висловлень у процесі підготовчої роботи необхідно активізувати знання молодших школярів про будову тексту, спонукати школярів до визначення зачину, основної частини та кінцівки створюваного висловлення. Важливою ознакою правильного мовлення є його точність, яка забезпечується не тільки вмінням учнів точно передавати факти, спостереження чи почуття, а й здатністю вибирати з цією метою найкращі мовні засоби – слова та словосполучення, які з найбільшою точністю передають найхарактерніші риси того, про що йдеться у висловленні [25, с. 88].

У початкових класах така робота здійснюється під безпосереднім керівництвом учителя. У класі слід практикувати самостійну роботу учнів по знаходженню влучних та виразних слів у запропонованих учителем фольклорних текстах. Знайдені й прокоментовані відповідним чином слова варто вписати на дошку та націлити школярів на активне використання їх у своїх переказах.

Таким чином, учитель, володіючи методами й прийомами роботи з

фольклором, швидше досягає успіхів у навчанні і вихованні школярів. Знання та врахування деталей обов'язкові для вчителя, так як можливості прислів'їв і приказок як навчального матеріалу для формування й розвитку комунікативної компетентності кожного учня може бути реалізовано тільки при певних методичних умовах, які диктуються як їх жанрово художньої специфікою, так і особливостями художнього сприйняття молодших школярів.

Фольклор є найбагатшим джерелом пізнавального і морального розвитку дітей молодшого шкільного віку. Твори народної творчості представляють великі можливості не тільки для роботи над розвитком пізнавального інтересу, а й над формуванням комунікативної компетентності молодшого школяра.

Висновок до 2 розділу

Формування комунікативної компетентності молодшого школяра – актуальна проблема початкової школи та основна мета курсу української мови, «яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань».

Важливим компонентом системи формування комунікативної компетентності є мовленнєві уміння та навички.

Розвиток мовленнєвої діяльності, формування комунікативної компетенції, культури спілкування має стати провідним завданням навчання української мови як базового предмета в загальноосвітній школі, безперечно і в початковій ланці. Набуті в початкових класах лінгвістичні знання та повноцінні мовленнєві вміння і навички з української мови не лише забезпечать можливість подальшої мовної освіти в основних класах, а й значною мірою забезпечать людині вільне самовираження в усіх сферах суспільно-виробничого життя. Тому першочерговим завданням мовної освіти всіх без винятку громадян нашої держави є формування й удосконалення мовного спілкування.

Можемо стверджувати, що в системі сучасного навчання ігрові технології посідають чільне місце. Навчальна гра ефективно сприяє розвитку комунікативної компетентності школярів, що є головною метою стандартизованої мовної освіти. Ігрова діяльність найбільш удало й результативно розкріпачує учня, знімає його скутість, бо ж помилки, яких він припускається під час гри, не дошкуляють так сильно, як під час звичайних вправ. До того ж учитель у грі не контролер, а гравець або ведучий, що додатково полегшує налагодження спілкування на уроці.

Інтерактивні вправи також сприяють розвитку комунікативної компетентності учнів.

Інтерактивне навчання – це співнавчання, взаємонавчання (кооперативне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є

рівноправними суб'єктами. Його мета – створення умов для навчальної взаємодії учнів, отримання ними у співпраці колективного інтелектуального продукту й відповідного досвіду пізнавальної діяльності. Отже, суть групового (інтерактивного) навчання полягає в тому, що практично кожен учень є активним учасником, суб'єктом процесу пізнання, який відбувається у комунікативній взаємодії, співробітництві, в атмосфері доброзичливості і взаємної підтримки. Учитель, реалізуючи комунікативний та діяльнісний підходи, активно використовує групові та інтерактивні методи навчання, створює необхідні умови на кожному уроці для комунікації, діалогу, дискусії.

Використання групових та інтерактивних методів навчання є одним із результативних шляхів впровадження комунікативного та діяльнісного підходів на уроках української мови, які акцентують увагу на навчанні співпраці, спілкуванні, партнерстві, становленні активної суб'єктної позиції учнів, застосуванні здобутих знань у практичних ситуаціях.

Інтерактивні методи позначаються і на формуванні мотивації вивчення предмета, підвищенні внутрішнього позитивного ставлення до навчання, розвитку мислительних операцій (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння), творчої активності й самостійності, інтелектуальних здібностей учнів, їхньої здатності розуміти проблеми, критично мислити і приймати рішення.

В організації методики формування мовної особистості, яка володіє здатністю ефективного спілкування засобами української мови, доцільно спиратися на систему комунікативних методів навчання, що передбачають когнітивні, інтерпретаційні, моделювальні та інтерактивні дії. Перспективними є подальші дослідження психолого-педагогічних умов упровадження інформаційно-комунікативних технологій з метою формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови і читання.

Перспективною для активізації комунікативної компетентності

молодших школярів з точки зору особистісно-орієнтованого та комунікативно- діяльнісного підходів у навчанні є засоби фольклору.

Сприймання фольклору на уроках української мови – це інтелектуальний і емоційний процес, у ході якого відбувається розуміння інформативної основи тексту, розвиваються вміння визначати його жанрові ознаки, оцінювати текст з аргументацією власної думки, використовувати здобуті знання у нових навчальних ситуаціях.

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДНО- ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Загальна характеристика проведення педагогічного експерименту

Базою для проведення дослідження була комунальна установа Сумська спеціалізована школа I-III ступенів №17, м. Суми, Сумської області. У педагогічному експерименті брали участь два 3-х класи по 27 та 28 молодших школярів.

Для того, щоб перевірити ефективність запропонованого експериментального навчання, необхідно визначити стартовий рівень сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів. Логіка нашого дослідження потребувала проведення констатувального етапу, мета якого й полягала у визначенні рівня сформованості комунікативної компетентності молодших школярів до початку формувального впливу.

Завдання констатувального етапу дослідження полягало в тому, щоб:

1. Визначити рівень комунікативної компетентності у молодших школярів;
2. Установити рівень сформованості монологічного й діалогічного мовлення;
3. З'ясувати рівень сформованості мовленнєвої креативності;
4. Виявити й проаналізувати помилки, яких припускаються учні в усному мовленні.

Діагностика рівня сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів проводилась за допомогою опитувальників: методика «Діалог за словесно описаною ситуацією мовлення», методика «Застосування правил поведінки під час розмови» (Додаток Б), (Додаток В).

Для цього було використано такі методи дослідження: спостереження за усним мовленням, анкетування, бесіди зі школярами.

Виявили такі результати за допомогою методики «Діалог за словесно описаною ситуацією мовлення». Низький рівень виконання завдання виявлений у 29,5% та 19,5% молодших школярів експериментального та контрольного класів. Під час виконання роботи учні або взагалі не включалися в діалог, або не могли домовитися і прийти до єдиного рішення, взаємодопомога і взаємоконтроль були або відсутні або ж на слабкому рівні. В результаті школярі мали нейтральне ставлення до діяльності, або відчували негативні емоції, через те що не могли домовитися і виконати завдання правильно.

Середній рівень виконання завдання спостерігається у 59% школярів експериментального класу та 69% молодших школярів контрольного класу. Школярі прагнули до співпраці, але у них виникали труднощі в побудові діалогу, взаємодопомога і взаємоконтроль були не на кращому рівні, але були результативними. Молодші школярі за час обробки ситуації зберігали позитивне ставлення до діяльності.

Високий рівень виконання завдання (дії для узгодження зусиль у процесі організації та співпраці) виявлено у 13% молодших школярів експериментального класу та 13% молодших школярів контрольного класу. Учні за обмежений час змогли домовитися і виконати завдання, вони надавали допомогу своєму партнеру по спільній діяльності, намагались здійснювати взаємоконтроль, зберігали позитивну взаємодію у спілкуванні.

Результати за методикою «Діагностика сформованості вмінь застосовувати правила поведінки під час розмови» показали наступні дані. Низький рівень виконання завдання спостерігається у 28,5% школярів експериментального класу та 18,7% школярів контрольного класу. Такі учні майже не враховують позицію співрозмовника, вони орієнтуються тільки на власну точку зору при взаємодії, мовні дії не несуть комунікативний характер, що в свою чергу призводить до ускладнень в комунікації.

Переважає більшість учнів експериментального та контрольного класів проявила середній рівень під час виконання завдання, який склав 57,5% та

70,3% відповідно. З чого можна зробити висновок, що молодші школярі можуть визначити свою точку зору, вони дотримуються правил культурного спілкування, але не завжди враховують позицію партнера.

Лише 14% молодших школярів експериментального та 11% контрольного класу мають високий рівень виконання завдання. При спілкуванні такі учні ввічливі, тактовні, враховують точку зору інших, при взаємодії коректно відстоюють свою думку, співвідносять характеристики предметів з особливостями точки зору спостерігача.

Очевидний зв'язок між емоційною та пізнавальною сферами дозволив нам виділити такі критерії комунікативної компетентності молодших школярів:

1. Особистісний – сформованість важливих і необхідних для здійснення навчальної діяльності якостей; усвідомлення значущості своєї діяльності; прагнення до самовдосконалення та саморозвитку.

2. Когнітивний – наявність знань, необхідних у спілкуванні та необхідність їх використання (тести, анкети), здатність до адекватної самооцінки.

3. Діяльнісний – мовленнєва діяльність, активна комунікація, що відповідно до операційно-діяльнісного критерію передбачає сукупність комунікативних умінь і навичок, що виявляються у здатності самостійно використовувати власний досвід та знання.

Таким чином, особистісний, когнітивний та діяльнісний критерії характеризуються як ступінь емоційної чуйності, залученості до процесу комунікації, як ступінь розуміння комунікативного повідомлення партнера зі спілкування. Визначені критерії характеризують сутність і особливості комунікативної діяльності учнів початкових класів. Узагальнюючи було визначено компоненти, критерії та показники ключової комунікативної компетентності (Додаток Г).

Визначені критерії та показники дали змогу виявити відповідні рівні сформованості комунікативної компетентності: високий, середній, низький.

Враховуючи результати виконання завдань та керуючись визначеними критеріями, ми отримали рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів. Аналіз результатів дослідження показав, що у експериментальному класі 28,5% учнів мають низький рівень сформованості комунікативної компетентності, 57,5% – середній рівень, 14% – високий рівень. У контрольному класі 18,7% учнів мають початковий рівень сформованості комунікативної компетентності, 70,3 % – середній рівень, 11% – високий рівень.

Результати дослідження сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів показано у табл. 3.1, а для наочності розподіл сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів відображено на діаграмі (рис. 3.1).

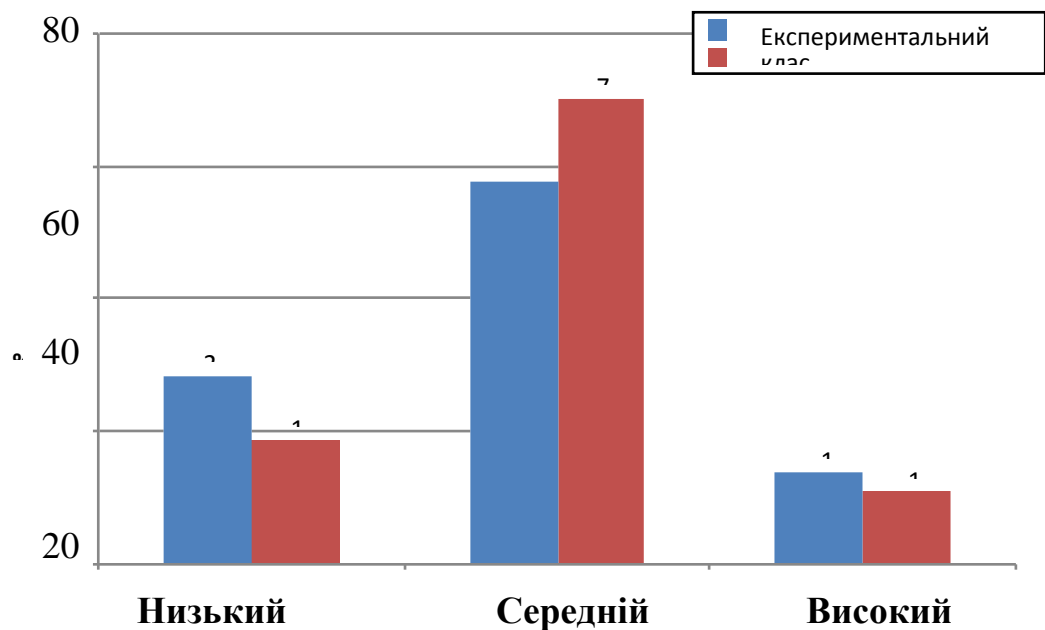
Таблиця 3.1

Рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів до формувального впливу

Рівні сформованості	Кількість учнів			
	Експериментальний клас		Контрольний клас	
	Абсолютне число	Значення (у %)	Абсолютне число	Значення (у %)
Низький	8	28,5%	5	18,7%
Середній	16	57,5%	19	70,3%
Високий	4	14%	3	11%

Провівши констатувальний етап дослідження можемо зробити висновок, що молодшим школярам із низьким рівнем сформованості комунікативної компетентності характерна несформованість окремих компонентів та складнощі при взаємодії в усній формі, не сформовані на достатньому рівні комунікативні вміння, відсутня спрямованість на спілкування; відчуваються труднощі у встановленні комунікативного контакту.

Рис. 3.1. Діаграма розподілу рівнів сформованості комунікативної компетентності молодших школярів до формувального впливу

Молодші школярі мають слабку здатність до володіння технікою переконання; занадто емоційний стиль взаємодії, а також низький рівень самоконтролю. Відчувають себе скуто, погано орієнтуються в незнайомій ситуації.

Середній рівень сформованості комунікативної компетентності характеризується певною нерівномірністю розвитку їх окремих компонентів. Таким учням властиво прагнення до спілкування, яке, однак, не має активно вираженого характеру. У них сформовано вміння говорити, що, втім, не передбачає вміння уважно слухати партнера по спілкуванню. Вони недостатньо використовують невербальні засоби спілкування. Школярам притаманна здатність до доброзичливої міжособистісної взаємодії. Молодші школярі мають уявлення про емпатійність, але не завжди користуються цією здатністю. Самоконтроль в спілкуванні середній.

Високий рівень сформованості комунікативної компетентності молодших школярів проявляється у позитивних особистісно-комунікативних установках на спілкування, добре розвинених комунікативних та організаторських здібностях, знаннях ситуаційних норм спілкування; позитивному ставленні до інших людей, до себе; вмінням співпереживати;

сформованістю вмінь говорити і вмінь слухати; активним використанням невербальних засобів спілкування; здатністю досягати взаєморозуміння в міжособистісній взаємодії; володінням технікою переконання у взаємодії; здатністю до конструктивної поведінки в конфліктній ситуації.

Результати констатувального етапу підтверджують необхідність систематичної роботи по удосконаленню комунікативної компетентності молодших школярів, і розробки відповідного експериментального навчання.

3.2. Експериментальна перевірка формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами інтерактивних технологій

Зазначимо, що школярі експериментального 3-А класу (28 учнів) та контрольного 3-Б класу (27 учнів) навчалися за однаковою програмою, посібниками, користувались однаковими матеріалами та обладнанням, відвідали однакову кількість уроків. Відмінність полягала лише у тому, що учні експериментального класу були задіяні в експериментальному навчанні.

Тобто, можлива різниця у показниках, що ми досліджували, між контрольним та експериментальним класом за таких умов може бути віднесена лише до впливу застосованого експериментального навчання.

На даному етапі експерименту, нами були сформульовані такі завдання:

1. Залучення молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності засобами фольклору із метою формування комунікативної компетентності інтерактивними методами;
2. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у груповій та індивідуальній роботі із застосуванням фольклорних текстів;
3. Урахування індивідуальних можливостей та здібностей молодших школярів;
4. Формування позитивної мотивації та усвідомленої потреби молодших школярів в комунікативному саморозвитку засобами фольклору.

В результаті аналізу сучасних напрямів пізнання молодших школярів (соціальні зв'язки, історія, творчість, мистецтво, сфери точного знання) нами були виділені ті інформаційні канали, якими від етапу до етапу накопичувався досвід комунікативної компетентності молодших школярів.

Вибір засобів забезпечення проходження кожної теми здійснювався з урахуванням їхньої варіативності та був обумовлений наявністю первинного інформаційного досвіду в учнів по заданій темі (елементарних уявлень про предмети, що вивчаються), та можливостями належної презентації нового знання.

Напрями пізнання для молодших школярів у творах фольклору було

представлено широко і багатопланово. Умовою успішності тематичного планування була презентація зразків фольклору.

Для експериментального навчання по формуванню комунікативної компетентності у молодших школярів було відібрано ті засоби фольклору, які застосовувалися для реалізації мети.

Це спеціально підібрані елементи фольклорного тексту (музичного, поетичного, образотворчого), що є основою діяльності, яка організується і представлені в різних емотивно-пізнавальних контекстах:

1. Музичні елементи фольклорного твору: інтонації, ритмічні та метричні структури, звуконаслідування;
2. Поетичні елементи фольклорного твору: тексти, слова, словосполучення, фрази;
3. Художньо-ужиткові елементи фольклору: малюнки, елементи прикладної творчості (зображення, орнаменти).

Через різні поєднання знаків задавалися засоби фольклору побудованих на моторно-рухових засадах, використання жестів, співу, малювання.

Вважаємо, що під час експериментального навчання молодших школярів засобами фольклору необхідно застосовувати контекстуальний підхід. Він дозволяє виділити емоційно-пізнавальні контексти фольклору, що відбувається за комунікативно-пізнавальної діяльності та успішно реалізувати її завдання у віковому аспекті учнів. Це історичні, онтологічні, контексти фольклорних текстів з яких організовується комунікативно-пізнавальна діяльність та формуються навички міркування та розуміння у молодших школярів.

Експериментальне навчання передбачало створення мовленнєвого середовища, що стимулює формуванню комунікативної компетентності, взаємодію молодших школярів; формування практичних навичок діалогічного мовлення; розгортання діалогічної взаємодії у різних формах художньо-мовленнєвої діяльності.

Засобами навчання ми виокремили: спілкування учнів під час

обговорення фольклорних текстів; комунікативне середовище; формування комунікативної компетентності молодших школярів на організованих заняттях; комплексне застосування засобів фольклору.

Формування комунікативної компетентності молодших школярів проводилось у індивідуальних та групових формах роботи. Основою розподілу загальних форм навчання були характеристики особливостей комунікативної взаємодії між вчителем та учнями. Індивідуальна форма навчання передбачала взаємодію вчителя з одним або декількома школярами. Групова форма навчання здійснювалась у групі молодших школярів, яка створювалась на різних засадах.

Зауважимо, що заняття по формуванню комунікативної компетентності молодших школярів та розвитку мовлення відігравало інтегруючу роль, оскільки охоплювало цілі, зміст, методи, засоби навчання діалогу, взаємодію вчителя та учнів.

Експериментальна робота по формуванню комунікативної компетентності молодших школярів засобами фольклору будувалась на трьох етапах: накопичувальному, репродуктивно-диференційному, комунікативно-діяльнісному.

Першим накопичувальним етапом, було накопичення мовленнєвих еталонів із художніх творів фольклористики, необхідних для формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Пропедевтику ми розглядаємо як вступний курс, введення учнів до мовленнєвої дійсності. Пріоритетним завданням на цьому етапі було створення мовленнєвого середовища, що стимулює пізнавальну сферу учнів. Дидактичні підходи до створення мовленнєвого середовища були зорієнтовані на цінності та інтереси молодших школярів, врахування вікових можливостей, на збагачення мовленнєвого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя.

Процес спирався на такі тематичні завдання уроків: «Моє ім'я», «Соціальні ролі у фольклорі», «Казки», «Сторінки фольклорних свят»,

«Образи звірів та птахів у фольклорі», «Спілкування з природою» (Додаток Д).

На цьому етапі молодші школярі працювали разом з вчителем над різного роду фольклорними творами. Проводилося читання казок по чергово чи за ролями, а також виразне читання приказок та прислів'їв, розгадування загадок.

На даному етапі вчитель залучав школярів до вивчення фольклору та збільшення їхнього словарного запасу, використовуючи при цьому інтерактивний метод «Мозковий штурм». Особливістю етапу було те, що молодші школярі мали отримати якомога більше знань з фольклористики. Повинні були знати приказки та прислів'я, казки та легенди для більш кращої роботи на наступних етапах.

Застосовувався образотворчий фольклор, особливості якого проглядались через умовність, символічність, експресивність, декоративність, що відповідав естетичним уподобанням відповідного часу. Такі засоби використовувались як роздатковий матеріал для учнів. Варто навести в цьому зв'язку показову характеристику народного мистецтва зі статті 1910-х років:

«При найпобіжнішому огляді творів народного мистецтва ... всюди видно бажання зобразити найбільш суттєве, найбільш яскраве та красиве, причому за для досягнення цього допускаються надзвичайно значні відступи від форми зображуваного об'єкту... Простота, виразність, сила – ось головні риси народного декоративного мистецтва» [34, с. 27].

На другому етапі – *репродуктивно-диференційному* – ми ставили за мету оволодіння молодшими школярами цілісним і диференційованим способом сприймання комунікації; збагачення спектру мовленнєвих жанрів, стимулювання ініційовано активного мовлення, спонукання до мовленнєвого коментарю дій, стимулювання відповіді на репліки дорослого, стимулювання вживання мовленнєвих стереотипів та кліше, створення умови для розігрування інсценівок за змістом фольклорних творів. Репродукцію

розуміємо як відтворення знань і способів дій, мовленнєвої діяльності. Експериментальне навчання молодших школярів мало поділ, розчленування цілого на якісно відмінні частини. Пріоритетним завданням цього етапу було формування практичних навичок комунікації (відповідати на запитання, ініціювати та підтримувати розмову). На цьому етапі було використано такі інтерактивні методи, як «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Асоціативний куш», «Сенкан», «Крісло автора», «Інтерв'ю», технологію ситуативного моделювання.

Під час експериментального навчання, працюючи над темою «Прислів'я, розглядали поняття прислів'я. «Прислів'я – короткий мудрий вислів», зміст і структура прислів'їв. Ставили запитання: «Які прислів'я ти знаєш? Про що ці прислів'я? Поясни їх значення. Які бувають прислів'я?».

У темі «Перевір себе» подано завдання:

1. Що таке загадка, прислів'я, приказка?
2. Які твори фольклору ти знаєш?
3. Прочитайте один із творів фольклору, яке тобі подобається.
4. Перевір себе: скільки ти знаєш прислів'їв?

Під час вивчення народних казок, при виділенні їх типів виконували завдання узагальнюючого характеру: «З яких частин складається чарівна казка?» – розглянь схему. «Чи все в ній правильно?». Мета завдання: пізнання структури твору і її позначень символами.

Наводили асоціативні ряди слів, які допомагали школярам вибрати слова для опису властивостей персонажів, наприклад: Як лисиця і тетерев вітали один одного: весело, доброзичливо, ласкаво, удавано, грубо?; Лиса яка? (Хитра, гостинна, жадібна, уперта, ласкава). Мета завдань – характеристика героїв твору; розвиток мовлення.

У роботі із молодшими школярами широко використовували казки про тварин, українські народні казки з діалогами: «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Хитрий півень», «Про неробу Юрка», «Рукавичка», «Колосок», «Пан та селянин», «Три брати» тощо.

При вивченні теми колискових пісень ставили завдання молодшим школярам знайти заколискуючі слова та проговорити їх.

Наприклад, питання:

- колискової пісні: «Які слова заколискують?» – знайди їх в тексті та запиши;

Щодо, скоромовок то їх можна вивчати з учнями впродовж усього періоду експерименту:

- вранці – у індивідуальній роботі з школярами з метою вправлення їх у правильній звуковимові, також на уроці;

- на уроці з метою виховання звукової культури мовлення.

- у позаурочний час скоромовки задавались для домашнього ознайомлення учням, у яких погана дикція (Додаток Е).

Метою роботи на третьому – *комунікативно-діяльнісному етапі* було: активізація спілкування та формування комунікативної компетентності мовленнєвої діяльності з вживанням мовленнєвих кліше, образних фольклорних висловів. Пріоритетним завданням цього етапу було розгортання взаємодії у різних формах мовленнєвої діяльності; зміна позиції педагога в діалозі з молодшими школярами та між собою.

На цьому етапі експериментальної роботи закріплювалися і вдосконалювалися набуті навички, здійснювався перехід від диференціації елементів фольклорної мови до їх синтезу, збагачувалися уявлення школярів про способи культурної комунікації, набуті комунікативні навички застосовувалися у різних ситуаціях. Пропоновані вимоги до якості виконання навички проєктувалися на діяльність, що організовується засобами, і свідчили про вдосконалення комунікативної компетентності молодших школярів. Для проведення цього етапу було застосовано інтерактивний метод «Кубування».

На даному етапі експерименту здійснювалася формалізація пройденого матеріалу. Об'єднання пройденого матеріалу сприяло активізації змістовної взаємодії, прояву творчих та організаційних задатків школярів. Складався

певний досвід комунікативної діяльності молодших школярів, у якій реалізовувалась комунікативна компетентність. Значна увага приділялася інтерпретації фольклорних текстів.

Змістовне ускладнення матеріалу висувало систему вимог у сфері пошукової, самостійної роботи молодших школярів (самостійне ознайомлення з казками, прислів'ями, приказками на задану тематику). Успішність комунікативно-пізнавальної діяльності пов'язана також із умінням школярів інтерпретувати фольклорні тексти та міркувати з приводу їхнього змісту.

У процесі формувального експерименту належна увага приділялася міркуванням школярів у процесі розмови. Застосовувалися вправи, інтерактивні методи, пізнавальні ігри, творчі ігри (з використанням ілюстрацій, музичного супроводу) на фольклорну тематику, розмови, дискусії. Формами реалізації комунікативної компетентності предметно опосередкованої комунікативно-пізнавальної інтегрованої діяльності стали також комунікативні вправи.

Кожна комунікативна ситуація безумовно передбачала стимулювання активного мовлення. Більша ж кількість учнів включались в гру, займаючи при цьому пасивну позицію: виконували прохання, інколи відповідали на запитання вчителя. З метою підвищення загальної та мовленнєвої активності молодших школярів ми спробували ініціювати низку додаткових міні-ситуацій, які б охоплювали саме таких мовленнєво пасивних школярів.

Таким чином, результати їх проведення були позитивними: у багатьох школярів підвищилась загальна активність, вони легше йшли на контакт з вчителем, швидше включалися в ігрову ситуацію. Крім того, спостерігалася мовленнєва активність в процесі ігрової ситуації.

3.3. Динаміка сформованості комунікативної компетентності молодших школярів засобами інтерактивних технологій в умовах експерименту

Для виявлення ефективності формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами засобами фольклору нами було проведено вхідну та підсумкову діагностику.

Для визначення динаміки сформованості комунікативної компетентності молодших школярів засобами фольклору, використовувалися ті ж діагностичні методики, що і на контрольному етапі, а саме: методики: «Діалог за словесно описаною ситуацією мовлення», «Застосування правил поведінки під час розмови».

Результати за методикою «Діалог за словесно описаною ситуацією мовлення» доводять, що початковий рівень виконання завдання виявлений у 10,8 % учнів експериментального класу та 11 % у контрольного класу.

Середній рівень виконання завдання виявлений спостерігається у 55 % молодших школярів експериментального класу та 75,2 % у учнів контрольного класу.

Молодші школярі, що проявили себе під час комунікації як і кооперації прагнули до співпраці, але у них виникали труднощі в побудові діалогу, взаємодопомога і взаємоконтроль були не на кращому рівні, але були результативними. Учні під час роботи з опитувальником зберігали позитивне ставлення до діяльності. Результати опитування доводять, що у частини молодших школярів експериментального класу було сформовано комунікативну компетентність засобами фольклору, про що каже перехід з середнього на високий рівень сформованості комунікації як і кооперації за опитувальником.

Високий рівень виявлено у 37,8 % учнів експериментального класу та 14,2 % у учнів контрольного класу.

Результати за методикою «Застосування правил поведінки під час розмови», яка була проведена після формувального етапу експерименту.

Зауважимо, що низький рівень сформованості комунікації і кооперації спостерігається у 10,5 % учнів експериментального класу та у 13 % контрольного класу.

Переважає більшість учнів класу займає середній рівень виконання завдання, який склав 52 % школярів експериментального класу та 73,25 % контрольного класу. З чого можна зробити висновок, що учні можуть визначити свою точку зору, вони дотримуються правил культурного спілкування.

Високий рівень виконання завдання показали 33,6 % школярів експериментального класу та 14 % школярів контрольного класу.

Враховуючи результати виконання завдань та керуючись визначеними критеріями, ми отримали показники сформованості комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами.

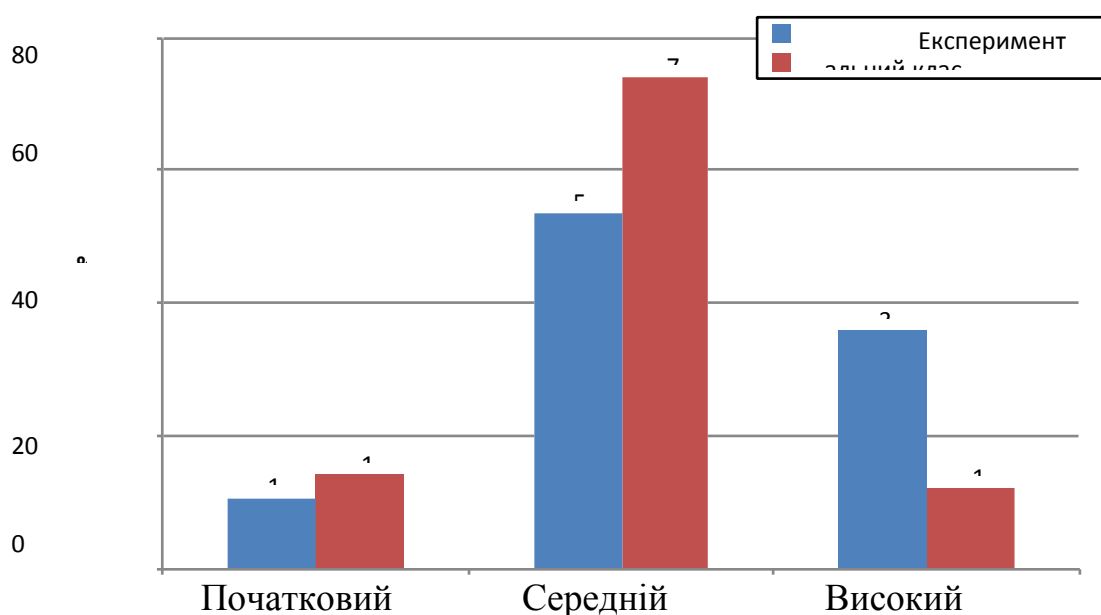
У експериментальному класі 10,7 % учнів мають низький рівень, що є гарним результатом у порівнянні з 28,5 % до експериментального навчання, якщо розглядати у абсолютних значеннях то 5 школярів набули більш високого рівня сформованості комунікативної компетентності. У контрольному класі 14 % школярів мають низький рівень.

Середній рівень виявлено у 53,5 %, школярів на відміну від 57,5 % до формувального впливу у експериментальному класі та 74 % у контрольному класі.

Високий рівень в експериментальному класі виявлено у 35,7 % молодших школярів на відміну від 14 % до формувального впливу (табл. 3.2.). У контрольному класі – 12 %.

**Рівні сформованості комунікативної компетентності після
формульованого впливу**

Рівні сформованості	Кількість учнів			
	Експериментальний клас		Контрольний клас	
	Абсолютне число	Значення (у %)	Абсолютне число	Значення (у %)
Низький	3	10,7%	4	14%
Середній	15	53,5%	20	74%
Високий	10	35,7%	3	12%

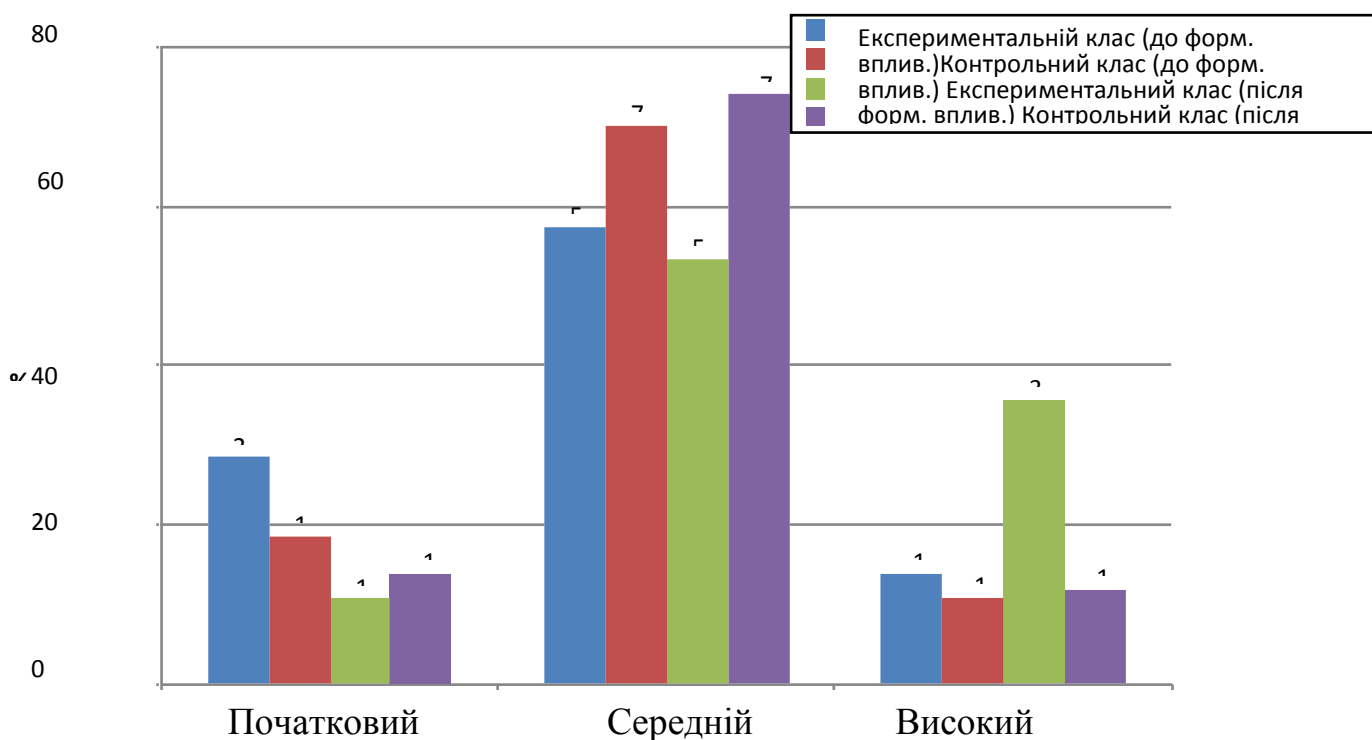

Рис. 3.2. Діаграма розподілу рівнів сформованості комунікативної компетентності молодших школярів після формульованого впливу

Зазначимо, що після формульованого впливу у експериментальному класі збільшилась кількість молодших школярів (на 21,7%) з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності. Зменшилось (на 4%) з середнім рівнем комунікативної компетентності; та зменшилась (на 17,8%) з низьким рівнем комунікативної компетентності.

Результати динаміки розподілу рівнів сформованості комунікативної компетентності до і після формувального впливу відображено на рис. 3.2.

Отже, результати експерименту доводять позитивну динаміку формування комунікативної компетентності інтерактивними методами. Молодші школярі охоче йдуть на контакт, проводять рефлексію, застосовують на практиці отримані знання та вміння. Збільшилася кількість школярів, які мають високий рівень сформованості комунікативної компетентності та особистісних якостей. Незначна частина учнів виявила низький рівень сформованості комунікативної компетентності.

Рис. 3.3. Динаміка розподілу рівнів сформованості комунікативної компетентності до і після формувального впливу

Ми вирішили завдання ефективності застосування засобів фольклору задля формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами: проведено підсумковий вимір рівня сформованості комунікативних навичок у молодших школярів; виконано порівняльний аналіз отриманих результатів до та після формуючого етапу експерименту; отримано фактичний матеріал, що дозволяє дати оцінку

ефективності експериментального навчання.

Отримані результати емпіричного дослідження свідчать, що було сформовано комунікативну компетентність молодших школярів. Отже, застосування засобів фольклору для ефективного формування комунікативної компетентності інтерактивними методами є доцільним.

В експериментальній програмі дій був виділений комплекс мовних та знакових засобів фольклору. Це спеціально підібрані елементи фольклорного тексту (музичного, поетичного, образотворчого), що є основою діяльності, організованої і представленої в різних емоційно-пізнавальних контекстах, спрямованої на активізацію емоційно-чуттєвого та комунікативного досвіду молодших школярів. Результати експериментальної роботи підтвердили, що запропоновані засоби фольклору, містять значний потенціал для формування комунікативної компетентності молодших школярів.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень і власних напрацювань було розроблено критерії комунікативної компетентності молодших школярів (особистісний, когнітивний, діяльнісний) та їх показники. Вони стали основою для визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності: низького, середнього, високого.

Таким чином, результати спостережень за освітнім процесом у контрольній та експериментальній групах, анкетування та бесіди з учнями засвідчують, що в результаті експериментального навчання зросло вміння продуктивно взаємодіяти з членами групи (класу) для досягнення спільної мети, комунікувати та працювати в команді, значно розвинулись особистісні комунікативні якості, зокрема емпатія, гуманність, оптимізм, готовність прийти на допомогу, рефлексія. Спостерігалось зниження мовного бар'єру при висловлюванні власних суджень (особливо в учнів з низьким та середнім рівнем навчальних досягнень), словниковий запас збагатився художньо-образною лексикою, а також відбулись помітні зрушення у розвитку естетичних почуттів.

Ці та інші дані підтвердили ефективність застосування запропонованих

засобів фольклору для підвищення сформованості комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними методами.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні наведено теоретико-методичне узагальнення і нове розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами інтерактивних технологій, які дали підстави для таких висновків:

1. На основі системного аналізу психолого-педагогічних джерел було виявлено особливу актуальність проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів на сучасному етапі модернізації шкільної освіти і водночас недостатню її розробленість у дидактиці початкової школи.

На основі виділення категорійних ознак базових понять дослідження сформульовано робоче визначення комунікативної компетентності. Під комунікативною компетентністю молодших школярів ми розуміємо здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими, певну сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування і передбачають уміння змінювати глибину та коло спілкування з партнером. Вона формується в умовах безпосередньої взаємодії, оскільки є результатом досвіду спілкування, та опосередкованої, в тому числі з літератури, музики, живопису, з яких учень отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень.

Установлено, що комунікативна компетентність являє собою структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, так і соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння й навички. Формування комунікативної компетентності забезпечується лише комплексним розвитком усіх її складових.

2. У психолого-педагогічних дослідженнях дефінітивний аналіз комунікативної компетентності школярів ґрунтується на розумінні таких понять, як «комунікативність» та «компетентність». Комунікативність визначається науковцями як взаємодія учнів у процесі спілкування,

заснованого на обміні інформацією. Видом комунікативного зв'язку також є писемна мова та читання, коли автор та учень спілкуються автономно, без прямого контакту. Компетентність у наукових розвідках трактується в основному як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь та інших особистих якостей, що визначає здатність школяра успішно провадити навчальну діяльність.

3. Для реалізації змісту компетентісно-орієнтованого навчання української мови необхідним є використання в освітньому процесі інтерактивних методів, прийомів та організаційних форм. Застосування парних і групових форм навчання має значний вплив на формування умінь застосовувати мовні знання і мовленнєві вміння з комунікативною метою.

4. Можемо стверджувати, що в системі сучасного навчання інтерактивні технології посідають чільне місце. Навчальна гра ефективно сприяє розвитку комунікативної компетентності школярів, що є головною метою стандартизованої мовної освіти. Ігрова діяльність найбільш удало й результативно розкріпачує учня, знімає його скутість, бо ж помилки, яких він припускається під час гри, не дошкуляють так сильно, як під час звичайних вправ. До того ж учитель у грі не контролер, а гравець або ведучий, що додатково полегшує налагодження спілкування на уроці.

Інтерактивні вправи також сприяють розвитку комунікативної компетентності учнів.

Інтерактивне навчання – це співнавчання, взаємонавчання (кооперативне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними суб'єктами. Його мета – створення умов для навчальної взаємодії учнів, отримання ними у співпраці колективного інтелектуального продукту й відповідного досвіду пізнавальної діяльності. Отже, суть групового (інтерактивного) навчання полягає в тому, що практично кожен учень є активним учасником, суб'єктом процесу пізнання, який відбувається у комунікативній взаємодії, співробітництві, в атмосфері доброзичливості і взаємної підтримки. Учитель, реалізуючи комунікативний та діяльнісний

підходи, активно використовує групові та інтерактивні методи навчання, створює необхідні умови на кожному уроці для комунікації, діалогу, дискусії.

Використання групових та інтерактивних методів навчання є одним із результативних шляхів впровадження комунікативного та діяльнісного підходів на уроках української мови, які акцентують увагу на навчанні у співпраці, спілкуванні, партнерстві, становленні активної суб'єктної позиції у навчанні, застосуванні здобутих знань у практичних ситуаціях.

Інтерактивні технології позначаються і на формуванні мотивації вивчення предмета, підвищенні внутрішнього позитивного ставлення до навчання, розвитку мислительних операцій (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння), творчої активності й самостійності, інтелектуальних здібностей учнів, їхньої здатності розуміти проблеми, критично мислити і приймати рішення.

В організації методики формування мовної особистості, яка володіє здатністю ефективного спілкування засобами української мови, доцільно спиратися на систему комунікативних методів навчання, що передбачають когнітивні, інтерпретаційні, моделювальні та інтерактивні дії. Перспективними є подальші дослідження психолого-педагогічних умов упровадження інформаційно-комунікативних технологій з метою формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови і читання.

5. Узагальнення практичного і теоретичного досвіду педагогів, психологів та методистів з проблеми міжособистісного спілкування дозволило виділити принципові положення, на основі яких було розроблено програму педагогічних дій з експериментального застосування засобів фольклору, спрямовану на формування комунікативної компетентності молодших школярів. Зокрема, дидактичні можливості засобів фольклору полягають у формуванні всіх складових комунікативної компетентності та забезпечують активізацію в реальному процесі

учіння емоційно-чуттєвого та комунікативного досвіду учнів.

В експериментальній програмі дій був виділений комплекс мовних та знакових засобів з метою використання інтерактивних технологій. Це спеціально підібрані елементи тексту (музичного, поетичного, образотворчого), що є основою діяльності, організованої і представленої в різних емоційно-пізнавальних контекстах, спрямованої на активізацію емоційно-чуттєвого та комунікативного досвіду молодших школярів. Результати експериментальної роботи підтвердили, що запропоновані інтерактивні засоби, містять значний потенціал для формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Відповідно до завдань нашого дослідження необхідно було виявити реальний рівень сформованості комунікативної компетентності учнів 3-х класів в умовах діючої системи навчання та залежність цього процесу від впровадження в освітній процес експериментальних інтерактивними засобами. З цією метою було проведено констатувальний та формувальний етапи експерименту.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень і власних напрацювань було розроблено критерії комунікативної компетентності молодших школярів (особистісний, когнітивний, діяльнісний) та їх показники.

Вони стали основою для визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності: початкового, середнього, високого.

6. Зіставлення проаналізованих результатів, отриманих в кінці формувального експерименту в контрольній та експериментальній групах з даними констатувального експерименту, засвідчує теоретичну обґрунтованість та результативність запропонованих засобів фольклору, доцільність їх використання під час формування комунікативної компетентності молодших школярів.

За результатами експериментального етапу в ЕГ – низький рівень – 28,5%, середній рівень – 57,5%, високий рівень – 14%.

У КГ – низький рівень – 18,7%, середній рівень – 70,3%, високий рівень – 11%.

Після проведення дослідження були отримані такі дані: в ЕГ на контрольному етапі – низький рівень – 10,7%, середній рівень – 53,5%, високий рівень – 35,7%.

Різниця: низький рівень -17,8%, середній рівень -4%, високий рівень +21,7%.

У КГ – низький рівень – 14%, середній рівень – 74%, високий рівень – 12%.

Різниця: низький рівень -4,7%, середній рівень -3,7%, високий рівень +1%.

Результати спостережень за освітнім процесом у контрольній та експериментальній групах, анкетування та бесіди з учнями засвідчують, що в результаті експериментального навчання зросло уміння продуктивно взаємодіяти з членами групи (класу) для досягнення спільної мети, комунікувати та працювати в команді, значно розвинулись особистісні комунікативні якості, зокрема емпатія, гуманність, оптимізм, готовність прийти на допомогу, рефлексія. Спостерігалось зниження мовного бар'єру при висловлюванні власних суджень (особливо в учнів з низьким та середнім рівнем навчальних досягнень), словниковий запас збагатився художньо-образною лексикою, а також відбулися помітні зрушення у розвитку естетичних почуттів.

Ці та інші дані підтвердили ефективність формування комунікативної компетентності молодших школярів інтерактивними засобами.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Перспективою подальшого дослідження може стати розробка експериментальної моделі формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами міжпредметних зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади. Початкова школа, 2010. № 8. С. 46–50.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. К. : Виховання і культура . 2009. № 12 (17, 18). С.5–7.
3. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: моногр. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2014. 346 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей п'ятого року життя. Київ : Генеза, 2017. 184 с.
5. Васильєва О. В. Використання міжпредметних зв'язків у системі формування комунікативної культури молодших школярів. *Психолого-педагогічні засади діяльності фахівця : історія, теорія, практика* : матеріали міжнародної науково-практичної вебконференції / за ред. В. В. Кузьменка. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. С. 35–37.
6. Васильєва О. В. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць*. Редкол. В. В. Кузьменко та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. Випуск 20. С. 16–22.
7. Васильєва О. В. Сучасний стан проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів. *Використання інтерактивних технологій навчання в мовній освіті молодших школярів* : матеріали II Регіонального науково-практичного семінару, (3-4 берез. 2016 р.) Херсон, 2013. 157 с.
8. Васильєва О. В. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами міжпредметних зв'язків : автореф. дис. к-та пед. наук: Тернопіль, 2015. 18 с.
9. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. *Учитель початкової школи*, 2019. № 9. С. 3–6.

10. Вашуленко М. С. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів. *Початкова школа*, 2009. № 1. С. 16–20.
11. Вашуленко М. С. Розвиток українського мовлення у школі: метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2010. 389 с.
12. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення у початковій школі: метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
13. Вторнікова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності* : збірник наукових праць. Полтава, 2011, С. 88–94.
14. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі. *Дошкільне виховання*. 2006. № 3. С. 15-19
15. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. 2008. № 3. С. 23–30.
16. Горбатова Н. С. Робота над текстом як засіб розвитку комунікативної компетентності молодших школярів. *Формування творчої особистості в умовах компетентнісної освіти* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2016. Вип. 9. С. 122–127.
17. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018>. – Назва з екрана.
18. Дитячий фольклор. К.: Дніпро, 2006. 304 с.
19. Дівакова І. І. Інтерактивні технології навчання у початкових класах. Тернопіль : Мандрівець, 2007. 180 с.
20. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Львів, 2016. 34 с.
21. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.
22. Леонтян М. А. Поняття «компетенція» і «компетентність» у теорії освіти. 2009. Т. 1. 175 с.

23. Максименко Н. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності в учнів початкової школи на уроках української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. С. 487–493.
24. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: дис. доктора пед. 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова) Херсон : Херсонський державний університет, 2012. 318 с.
25. Марків Р. Фольклоризм в українській літературі (кінця XIX – початку XX століття): монографія. Львів: ПАІС, 2013. 288 с.
26. Марушак О. М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.
27. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М.С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
28. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1- 4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. 392 с.
29. Новак М. В. Теоретичні основи формування комунікативної компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 2. С. 56-58
30. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>. – Назва з екрана.
31. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
32. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Н. Бібік. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
33. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості: автореф. дис... докт. пед. наук. К, 2007. 39 с.
34. Переказ історичний; Переказ місцевий; Переказ міфологічний: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.

35. Пинда Н. М., Заїка І. В., Макарук С. А., Уткіна Н. П. Розвиток зв'язного мовлення. 1–4 класи. Київ : Видав. дім «Перше вересня», 2017. 180 с.
36. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови. Харків : Основа, 2005. 239 с.
37. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. (під заг. ред. О. В. Овчарук). К, 2004. 111 с.
38. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології : наук.-метод. посібн. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
39. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : посібник. Київ, 2019. 131 с
40. Потюк І. Комунікативна компетенція як невід'ємна складова навчально-виховного процесу. *Молодь і ринок*. 2012. № 1 (84). С.128–132.
41. Прокопова О. П. Методика вивчення української казки з опорою на розкритті її космогонічного походження: автореф. дис канд. пед. Наук : К., 2007. 181 с.
42. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
43. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
44. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.

45. Про освіту. Закон України від 21. 11. 2021 р, № 1838-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.
46. Про повну загальну середню освіту. Закон України від 24.11.2021 р, №463. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
47. Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства : монографія / за ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
48. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 214 с.
49. Родигіна І. В. Компетентно-орієнтований підхід до навчання. Харків: Основа, 2008. 112 с.
50. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
51. Савченко О.Я. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2015. № 3. С.10–16.
52. Савченко О. Я. Нова українська школа. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (1-4 клас), затверджена Колегією Міністерства освіти і науки 22 лютого 2018 року [Електронний ресурс]. – <http://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/>. – Назва з екрана.
53. Симоненко С. Структурні компоненти категорії «комунікативна компетентність». *Сучасна германістика: теорія і практика*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпро, 15-16 листопада 2017 р.). Дніпро, 2017. С.81–82.
54. Смілянець С. Комунікативна компетентність учнів. Використання інтерактивних вправ для формування комунікативної компетентності молодших школярів. *Початкова освіта*. 2017. № 9. С. 14–19.
55. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). К.: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.
56. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані

твори: у 5ти т. Т. 2. К. : Радянська школа, 1977. 416 с.

57. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. Київ : Світоч, 2019. 336 с.

58. Українські народні казки, легенди, анекдоти / упор., передм. та прим. В. А. Юзвенко. К. : Молодь, 2009. 432 с.

59. Федоренко Ю. С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*. 2002. № 1. С. 63–65.

60. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису /Сергій Омельчук. *Дивослово*. 2006. № 9. С.2–5.

61. Франко І. Найстарша українська народна пісня: Твори: У 50 т. Т. 37. К. : Наук. думка, 1981. С. 216–221.

62. Хома О., Ліба О. Формування компетентностей у молодших школярів в контексті сучасних освітніх реформ. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 2. С. 29

63. Ягоднікова В. В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. Київ. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 80 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Комплекс вправ з розвитку мовлення

Робота над словом.

Гра «Луна» допомагає відпрацювати з учнями орфоепію важких у вимові слів.

Завдання:

- повторити за вчителем чітко і виразно;
- повторити пошепки, але чітко, щоб тебе почули у протилежному кінці класу;
- повторити голосно;
- повторити швидко і чітко тричі.

Для роботи використовують слова типу: *авіатор, адресований, бадьорий, джміль, дзижчати.*

Гра «Тайна слова». В ній використовуємо слова з незрозумілим для дітей змістом.

Завдання:

- дайте точне пояснення значення цього слова, як завдання для кросворда;
- зашифруйте слово, переставляючи склади.

Якщо діти не можуть точно пояснити значення слова, звертаємося до тлумачного словника.

Мовний матеріал для гри: *абзац, акварель, багатир, блискавка, вітрило, гімн, горище, завірюха, окріп, орнамент, плесо* тощо.

У грі «Зайве слово» опрацьовуємо з учнями спільнокореневі слова з різним закінченням.

Завдання:

- вилучи зайве слово, яке відрізняється від інших за смислом;
- поясні, чим відрізняється значення слів, що лишилися;
- напиши слово яке подобається тобі.

Піраміди слів можуть мати такий вигляд:

Хата	Мед	Квочка
Хатка	Медаль	Квітне
Хитрий	Медовий	Квітка
Хатинка	Медівник	Квіточка

Пошукова гра-розвідка «Чим відрізняються?» упорядковує знання дітей про слова з різними коренями та їх використання.

На дошці записуємо пари слів типу *білка – булка, мак – рак, липа – лапа* тощо. Час експозиції однієї пари слів 3-5 секунд.

Завдання:

- прочитай і запам'ятай ці два слова;
- скажи, чим відрізняється написання цих слів, чим відрізняється їхнє значення;
- Запиши слово, що називає ... (вчитель дає значення одного зі слів цієї пари).

Для роботи використовують слова типу: *ліс – лис, білка – булка, лук – люк, бік – бик* тощо.

Гра-естафета «Хто більше» розширює знання учнів про слова-синоніми. Діти поділені на команди. Вчитель називає слова. Починається колективна робота в команді: добрати один синонім. Наступний синонім до того самого слова називає друга команда, потім третя ... Перемагає та команда, яка називає останній синонім до даного слова. Якщо більше ніж один-два синоніми діти дібрати не можуть, звертаємось до словника.

Наприклад: *багато – чимало, багацько, незліченно, незчисленно, купа, тьма, безліч* тощо.

Основою згаданого вище діалогу між учнями на уроці є робота в парах.

Гра «Протилежне» – результативна робота в парах для поглиблення знань антонімічних пар. Учні у парі отримують картку зі словом і завдання:

- доберіть антонім до цього слова;
- напишіть антонімічну пару, якщо складно – зверніться до словника.

Мовний матеріал для гри: *бадьорість – втома, гідний – недостойний, ввічливо – нечемно, делікатний – грубий.*

Робота над реченням.

Гра «З'їж слово» вчить бути точним і лаконічним. Учитель вимовляє речення – діти слухають. Повторює – запам'ятовують. Отримують завдання – скоротити речення до чотирьох (трьох, двох) слів.

Наприклад:

Мама якось ввечері спекла смачний пиріг.

Мама якось спекла смачний пиріг.

Мама спекла смачний пиріг.

Мама спекла пиріг.

Запитання до учнів. Що змінилося, коли речення скоротили? Де використаємо скорочене речення: в детальному чи стислому переказі?

Гра «Речення в мішку» спонукає учнів порівнювати змінений порядок слів із уточненням змісту речення. Вчитель вимовляє речення, а діти змінюють порядок слів. Наприклад:

Жила собі бабуся і з нею песик жив.

Бабуся жила собі і песик жив з нею.

Бабуся собі жила і жив з нею песик.

У ланцюжку «Одне заміни» формується свідоме сприйняття висловлювання. Завдання для учнів: послухайте речення і повторіть його, замінивши перше слово (потім – друге слово, третє тощо). Діти відповідають ланцюжком один за одним. Створена вчителем проблемна ситуація вимагає від дітей мобілізувати свої знання, щоб не зупинити рух «потяга».

Наприклад:

Листя дерев вкривалося золотом і багрянцем.

Гілля дерев вкривалося золотом і багрянцем.

Гілля кущів вкривалося золотом і багрянцем.

Гілля кущів вбиралося золотом і багрянцем.

Вправи на формування вміння розширювати й уточнювати висловлювання розвивають не лише зв'язне мовлення, здібність передбачати зміст речення, а й удосконалюють навичку свідомого, виразного і швидкого читання.

Гра «Сніжний клубок» проводиться в швидкому темпі ланцюжком. Учні поширюють дане речення, нарощуючи по одному слову.

Наприклад:

Заспіваю пісню.

Заспіваю пісню колискову.

Заспіваю дитині пісню колискову.

Заспіваю коханій дитині пісню колискову.

Тихо заспіваю коханій дитині пісню колискову.

У грі «Продовж фразу» реалізується творча уява кожного учня. Дане вчителем речення треба продовжити одним словом. Наприклад:

Скочив зайчик ...

Мама сина ...

Тече вода ...

Жив собі ...

Росла на груші ...

Учитель добирає конструкцію речення відповідно до теми уроку мови (вивчення прислівників, відмінювання іменників, вживання прийменників тощо).

Гра «Я почну – закінчи» є формою діалогу між учнем і вчителем. Вона навчає слухати і розуміти співбесідника, свідомо використовувати складні конструкції, міркувати. Очевидно із задоволенням діти виконують завдання на закінчення речення типу:

А це тюльпан, як ...

А це тюльпан, якому ...

А це тюльпан, який ... тощо.

Це пес без хвоста, якому ...

Це пес без хвоста, який ...

Це пес без хвоста, яким ...

Це пес без хвоста, про якого ... тощо.

Продовжує діалог між учнем і вчителем гра «*Моє запитання – твоя відповідь*». Вона розвиває вміння точно висловлюватися, змістовно аналізувати речення, а тому – краще розуміти текст. Учень має відповісти швидко – хто це?

Наприклад:

Рідна, лагідна, найдорожча – хто?

Пухнаста, руда, хитра – хто?

Фруктовий, зелений, розквітлий – що?

Ситуативні вправи.

Ситуація 1

Уяви, що ти підійшов до вікна і побачив синичку, яка сіла на вікно і дивиться на тебе. Як ти вважаєш, про що вона поговорила б з тобою.

Учасники діалогу: синичка і дівчинка (хлопчик).

Місце події: вдома.

Завдання. Склади і розіграй діалог із 4 – 5 реплік за описаною ситуацією на тему «Пташки взимку».

Ситуація 2.

- Уяви, що ти завітав до лісу, зустрівся з якимось грибом і заговорив про те, що про себе думає гриб. Склади запитання до гриба та його відповіді.

а) Розв'язання проблемної ситуації.

б) Слухання діалогу.

Однією з особливих форм усного діалогічного мовлення є телефонна розмова, з правилами ведення якої вчитель має ознайомити учнів. А у процесі подальшої навчальної роботи слід відпрацьовувати ці навички..

Для встановлення зв'язку: – Можлива відповідь:

Алло!

Так! Ви не помилилися.

Слухаю вас!

Так! Це я.

Школа № 3!

Ні! Ви помилилися!

Так!

Ви помилилися номером.

Для уточнення:

Ви не туди телефонуєте.

Це квартира Михайлових?

Ви не правильно набрали номер.

Це магазин «Атлант»?

Ви не точно набрали номер.

Це Ольга Володимирівна?

Тут таких немає.

Миколко, це ти?

Так.

Прохання запросити до телефону: – Можлива відповідь:

Запросить, будь ласка, до телефону Олега.

Зараз.

Покличте, будь ласка, до телефону Бикова.

Звичайно, покличу.

Ви б не могли запросити до телефону Людмилу?

Зараз вона підійде.

Покличте, будь ласка, до телефону Віку.

На жаль вона вийшла.

Запросить, будь ласка, до телефону Сашка.

Шкода, його зараз немає.

Гра «Телефонна розмова».

Відпрацьовуючи мовний етикет, спочатку діалог ведуть учитель і підготовлений учень (у двох варіантах). Обирається правильний варіант, а потім учні в парах ведуть між собою діалог за зразком.

1 варіант.

- Алло!

- Добрий день!

- Покличте Мишка.

- А хто це?

- Він є вдома?

- А хто це? Кого вам треба?

- А Мишко вдома?

- Хто його питає?

2 варіант.

- Добрий день, Михайло Дмитровичу! Це говорить Микола Козьма.

- Доброго дня, Миколко!

- Покличте, будь ласка, до телефону Володимира.
- Володимира немає вдома. Він – на заняттях з англійської мови.
- Зателефонуй за півгодини.
- Дякую. До побачення!

Діалог.

Вправа «Слухай уважно – відповідай»

Наприклад:

- Ти підеш сьогодні разом зі мною до школи?
- Так, я. (Ні, не я, а моя сестра.)
- Ти підеш сьогодні разом зі мною до школи?
- Так, піду. (Ні, не зможу.)
- Ти підеш сьогодні разом зі мною до школи?
- Так, піду сьогодні. (Ні, не сьогодні, а завтра.)
- Ти підеш сьогодні разом зі мною до школи?
- Так, із тобою. (Ні, не з тобою, а з Оленкою.)

(Учитель пропонує послухати одне запитання, яке інтонує по-різному. Учні повинні відповісти стверджувально та заперечно, враховуючи зміст питання.)

Вправа «Питання – відповідь».

Пропоную учням розглянути предметні малюнки та з'ясувати, хто на них зображений. Учні працюють парами за малюнками, ставлять одне одному запитання, сліdkують за правильністю відповіді.

- *Хто зображений на малюнку?*
- *На малюнку зображений півень?*
- *Як ця тварина розмовляє?*

Можна запропонувати учням розглянути предметні малюнки та з'ясувати, хто на них зображений. Учні працюють парами за малюнками, ставлять одне одному запитання, сліdkують за правильністю відповіді.

Пізніше ознайомити із реплікою-пропозицією, реплікою-проханням і відповідями на них (згода/незгода). При цьому звертаю увагу на те, що під

час спілкування одне з одним люди часто пропонують що-небудь або просять про щось. Якщо людина відповідає згодою на пропозицію чи прохання, то вона має подякувати, висловити своє задоволення. Якщо співрозмовник відмовляється, то повинен вибачитися й пояснити причину незгоди.

Вправа «Пропозиція – згода»

Пропоную дітям розглянути сюжетний малюнок і з'ясувати, хто на ньому зображений.

- Що роблять дівчатка? Придумайте їм імена.
- Які слова могла сказати одна дівчинка? Що відповіла їй подруга?
- Олю, візьми яблуко, пригощайся!
- Дякую, Віро. Воно дуже велике. Давай з'їмо його разом.
- Добре.

Вправа «Прохання– незгода».

(Учні розглядають сюжетний малюнок і з'ясовують, хто на ньому зображений.)

- Чим займаються хлопчики, зображені на малюнку? Дайте їм імена.
- Як ви гадаєте, чи хоче другий хлопчик теж пограти новою іграшкою?

Як він про це може попросити?

- Уявіть, що товариш відмовив. Як він це пояснив?
- Толю, дай мені, будь ласка, пограти літачком.
- Вибач, Владика, але це моя нова іграшка. Я ще сам нею не награвся.
- А даси погратися пізніше?
- Гаразд.

Монолог.

Гра «Відгадай предмет»

До предметних малюнків дібрати ознаки, за якими діти повинні відгадати предмет.

Наприклад:

Кольоровий, круглий, гумовий – ... (м'яч).

Паперовий, легкий, повітряний – ... (змій).

Металевий, швидкий, двоколісний – ... (*велосипед*).

Гра «Хто це? Що це?»

Учитель називає дії предметів – учні відгадують предмет.

Наприклад:

Сходить, гріє, пече, заховалося, зайшло ... (*сонце*).

Граються, загорають, купаються, вчаться, змагаються... (*діти*).

Росте, розвивається, зеленіє, шумить... (*дерево*).

Мовна гра «Що робить?»

Учитель називає предмет – діти добирають дії.

Наприклад:

Пташка – *летить, співає...*

Вода – *тече, кипить...*

Ракета – *летить, мчить...*

Хлопчик – *читає, біжить...*

Гра «Сплетемо віночок із речень»

Кожне нове речення починається з останнього слова попереднього речення.

Наприклад:

Василько приніс багато трави. Траву люблять їсти корови. Корови мають роги. Роги є і у кози. Козу пасе Івасик. Івасик приніс моркву кроликам. Кролики дуже пухнасті. Пухнасті гусенята йдуть на став...

Гра «Фотограф»

На розвиток зорової пам'яті.

- Дітям пропонується кілька секунд зосередити увагу на сторінках букваря, «сфотографувати», що там зображено. Загорнути підручник.

- Складіть речення до малюнка, який ви «сфотографували». (*Діти опираються лише на свою пам'ять.*)

Гра «Слідопити»

- Розгляньте уважно сторінки з малюнками тварин. Чи є серед них ті, яких ми ще не називали? Спробуйте пригадати, що ви про них знаєте, і

складіть загадки про них. Пам'ятайте, що ви не називаєте цієї тварини, а лише даєте багато підказок про неї. (*Дитячі спроби.*)

Методика «Діалог за словесно описаною ситуацією мовлення»

Мета: визначення сформованості рівня вміння вести діалог.

Матеріал: бланк спостережень, ситуація мовлення, словесно описана вчителем.

Процедура виконання: експериментатор дає учням завдання створити діалог за запропонованою мовленнєвою ситуацією. Вчитель задає схему висловлювання, а учні розподіляють ролі й заповнюють цю мовленнєву схему особистим змістом.

Ситуація мовлення. Уявіть собі, що ви прийшли у книгарню купити в подарунок товаришу цікаву книгу. Подумайте, про що б ви запитали чи попросили продавця.

Приклад діалогу:

Учень: Покажіть, будь ласка, книжку «Українські вірші».

Продавець: Будь ласка.

Учень: Дозвольте подивитися ще книжку «Легенди старовини».

Продавець: Будь ласка, подивись.

Учень: Скільки вона коштує?

Продавець: п'ятдесят гривень.

Учень: Чи можна розглянути ближче книжку «Українські народні казки»?

Продавець: Можна.

Учень: А ця книжка скільки коштує?

Продавець: Сто гривень.

Учень: Загорніть, будь ласка, ці дві книжки. Я їх куплю.

Показники рівня виконання завдання:

Високий рівень виконання завдання. Учень швидко включається в діалог, демонструє високу культуру спілкування, вміння уважно й доброзичливо слухати співрозмовника, висловлює не лише свою думку з приводу предмета розмови, а й зіставляє різні погляди на той самий

предмет. Обсяг і мовленнєве оформлення діалогу відповідає нормам.

Середній рівень виконання завдання. Учень самостійно складає діалог, обсяг якого відповідає нормам; додержується правил поведінки в розмові, мовленнєвого етикету в діалозі (висловлює схвальне ставлення до сказаного або ввічливо не погоджується із співрозмовником); уміє формулювати доречне запитання і коротко, чітко відповідати на запитання. У діалозі можуть траплятися відхилення від теми, порушення логічного зв'язку між деякими репліками; в оформленні реплік учень може припускатися окремих мовленнєвих помилок.

Початковий рівень виконання завдання. Учень складає діалог, який за обсягом наближається до норми, доречно користується усталеними виразами, властивими для ввічливої бесіди, додержується правил поведінки в розмові. У діалозі можуть бути відхилення від теми, порушення логічного зв'язку між репліками, може не бути вступної та підсумкової реплік. Інтонація, добір слів, побудова речень потребують корекції.

Методика «Застосовування правил поведінки під час розмови»

Мета: визначення рівня сформованості вміння регулювати емоційний стан в навчальній взаємодії.

Матеріал: бланк спостереження за учнями третіх класів, що вели щоденник спостережень, ситуація мовлення, словесно описана вчителем.

Процедура виконання: експериментатор дає учням завдання створити розмову за запропонованою мовленнєвою ситуацією. Вчитель задає схему висловлювання, а учні розподіляють ролі й заповнюють цю мовленнєву схему особистим змістом.

Учням третіх класу запропонували вести щоденник своїх вражень, переживань та їх оцінок. Це означало спілкування з самим собою, самопізнання. Можна було виносити свої жалі та радощі на обговорення (спілкування) зі щирими доброзичливими товаришами. Згода чи незгода їх з думками того, хто вів щоденник вражень, допоможе подолати внутрішні сумніви, розгубленість, конфлікт.

Ситуація мовлення. Уявіть, що ви граєте в м'яч зі своєю подругою. Під час гри трапилася непередбачувана ситуація. Розіграйте ситуацію мовлення, у якій учасники розмови поводити себе так, що непередбачувана подія не перетворилася на неприємність.

Приклад діалогу під час гри в м'яч.

Даринка: Привіт, Христинко! *Христинка:* Привіт, Даринко! *Даринка:* Ось мій м'яч. Подобається?

Христинка: Так. Не пам'ятаю його в тебе. Звідки він? *Даринка:* Мені тато подарував його на День народження. *Христинка:* Пограймо?

Даринка: Із задоволенням!

Христинка: Лови швидше!

Даринка: Ловлю! Відбила! Тепер ти лови!

Христинка: Ловлю! Ой, пробач мені, що він впав в калюжу.

Даринка: Нічого, навчисься! Я не ображаюся. *Христинка:* Правда? Ти

справжня подружка. *Даринка*: Ти теж. С тобою весело й цікаво.

Христинка: В мене ніколи не було таких подружок.

Даринка: В мене теж. Ідемо до мене пити чай, поки м'яч висохне.

Христинка: Ходімо!

Показники рівня виконання завдання:

Вміння застосовувати правила поведінки під час розмови вважали сформованими на високому рівні, якщо учень був налаштований на спілкування; виявляв готовність до контакту; бажання викликати активність партнерів; здатність сприймати і розуміти; прагнення змінити поведінку, думки партнера; зберігав позитивний настрій.

Вміння застосовувати правила поведінки під час розмови вважали сформованими на середньому рівні, якщо учень частково був налаштований на спілкування; не завжди виявляв готовність до контакту; був байдужий до активності партнерів; не виявляв прагнення змінити поведінку, наміри, думки партнера, але зберігав позитивний настрій.

Вміння застосовувати правила поведінки під час розмови вважали сформованими на початковому рівні, якщо учень не був готовий до спілкування, не зміг показати себе з кращого боку, його пасивність була сприйнята партнерами як недолік.

**Компоненти, критерії та показники
комунікативної компетентності**

Компоненти	Критерії	Показники
Особистісний	Особистісно-творчий	Бажання до саморозвитку та самовдосконалення; особистісне ставлення до різних видів діяльності; уміння визначати цілі як особистісно й суспільно значимі; креативність.
Когнітивний	Змістовий	Змістовність, логічність, точність, лексичне багатство, виразність, чистота, правильність мовлення; система знань та розуміння мовленнєвої культури спілкування; знання та розуміння невербального спілкування.
Діяльнісний	Операційно-діяльнісний	Сформованість навичок спілкування, вміння вступати в контакт як з однолітками, так і з дорослими; уміння гармонійно поєднувати виразні, вербальні та невербальні засоби спілкування; уміння справедливо розподіляти функції, домовлятися, обґрунтовувати свою думку, поступатися, запобігати конфліктам і справедливо їх розв'язувати.

Вправи та завдання для формування комунікативної компетентності засобами фольклорних текстів

1. Вправа «Моє Ім'я»

Сідаємо на стільці по колу. Вчимося говорити музично, виразно, наспів. Простягаємо ударні голосні. Вітаємо одне одного. Вчитель по черзі наспівуючи запитує: «Як тебе кличу[у..у..]ть?» Кожен називає своє ім'я: «Я Са-а-а-ша, я – Та-а-а-ня, я Мари-и-и-на» і таке інше. Продовжуємо знайомство: ведемо вільний діалог на тему «я та моя сім'я».

Примітка: Слова вимовляються зв'язано, одне слово приєднується до іншого як би наспів. У свою чергу близькість мовної та співочої фонації зумовлює успіх цих розмовних вправ питання-відповіді. Відповіді учнів можуть бути неповними (так, ні), повними (у питанні укладено відповідь); слова можуть вимовлятися зв'язано, за складами, склади розтягуються, подовжуватися.

2. Комунікативна вправа «Казка для тебе»

Мета: учити школярів відтворювати діалоги персонажів відомих казок; зв'язно та послідовно будувати власні висловлювання.

Матеріал: книжки-казки (3-5), шапочки героїв.

Інструкція до виконання: вчитель дає школярам завдання відтворити діалог у довільній формі Колобка та Ведмедя, Журавля та Лисички, Івасика-Телесика та Баби Яги, Лисички, яка сидить у льоху та Діда; Кота та Лисиці; Жаби та її сина тощо.

3. Творчі і пошукові завдання

1. Які казки чарівні чи соціально-побутові вам більше подобаються? Чому?

2. Проаналізуйте казку «Кирило Кожум'яка»: назвіть діючих персонажів. Складіть образну характеристику князя, його дочки, народу, змія, Кирила Кожум'яки. Хто головний герой казки?

3. Прочитайте легенду. Спробуйте переказати її. Яка головна ідея

легенди? Які є персонажі? Чим вони запам'яталися? «*Батьків заповіт*»

Вмираючи, батько сказав синові: «Оце, сину, я вмираю. Якщо хочеш зберегти це добро, що я тобі покидаю, до того ще й придбати, то роби в полі так, щоб нікому не казав першим «здраслуй», їж хліб з медом, а в свято одягай нові чоботи». Сказав це і помер.

Син так і робив. Ні з ким не вітався, їв хліб з медом, а в свято носив нові чоботи, а ті, що вже були на ногах, закидав на горище.

Пройшов деякий час і син дожився до того, що вже немає за що купувати ні мед, ані чоботи. «Ні, не гаразд! – міркує він. – Це батько навчив мене на лихо, треба робити інакше».

Почав він раніше всіх людей їздити в степ, да ото робить коло шляху, а люди їдуть та всі до нього здоровкаються. Цілий день працює. Стомиться, сяде їсти самий хліб з водою. Він йому здається солодким, як з медом. А в неділю дістане з горища чоботи, почистить їх, одіне, – вони в нього, як нові. Через таку працю почало господарство його прибувати.

І тоді тільки син зрозумів батьківський заповіт: що треба раніше всіх бути в полі, щоб люди до нього вітались, а не він до них; працювати до втоми, щоб, як сяде їсти, хліб був смачний, як з медом, і щоб гарно ходити на свято, то треба чоботи хоч і старі, але чистити, щоб вони були, як нові, завжди.

4. *Вправи на формування комунікативного етикету учнів*

Познайомтесь з мовним етикетом героїв запропонованих уривків казок. Коли його використовують, яка була мета? Чи відображав мовний етикет стосунки героїв? При потребі перечитайте тексти цих казок повністю.

- «Здорова була, Лисичко-Сестричко!» – «Здоров був, Вовчику-Братику!» («Про Вовчика-Братика і Лисичку-Сестричку»).

- «Одного разу бігла лисиця по саду і здибала по дорозі їжачка: «Добрий день, їжаче». Каже їжак: «Добре здоровля!» («Хитрий їжак»).

- « – Іде собі та йде, коли дивиться – відтіль гора і відсіль гора, а між ними чоловік руками і ногами в ті гори вперся та й розпихає їх.

КажеКотигорошко: «Боже поможи!» Чує у відповідь: «Дай Боже здоров'я!» («Котигорошко»).

«Не встиг перший шматок покласти до вуст, як бачить: перед ним чорна ворона на одній нозі скаче, підстрибує. «Щастя вам!» – мовить ворона. «Щасти і тобі» – відповідає хлопець». («Про бідного чоловіка і воронячого царя»).

Скоромовки

1. Бобер на березі з бобренятами бублики пік.
2. Боронила борона по боронованому полю.
3. Босий хлопець сіно косить,
Роса росить ноги босі.
4. Був бик тупогуб,
Тупогубенький бичок.
У бика була тупа губа.
5. Був собі паламар, його діти паламаренята перепаламарилися.
6. Бук бундючивсь перед дубом,
Тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнув до чуба бука –
Буде букові наука.
7. Бурі бобри брід перебрели,
Забули бобри забрати торби.
8. В сіренької горлички туркотливе горлечко.
9. Ворона проворонила вороненя.
10. Дзижчить над житом жвавий жук,
Бо жовтий він вдягнув кожух.
11. Пилип прилип, прилип Пилип.
Пилип плаче.
Пилип посіяв просо,
Просо поспіло,
Пташки прилетіли,
Просо поїли.
12. Шишки на сосні, шашки на столі.

Урок – казка

Українська мова, 2 клас

Тема. Вживання слів з буквосполученнями [дж]; [дз].

Мета: Закріплювати вміння правильно вимовляти й записувати слова зі звуками [дж],[дз], [дз']; розвивати фонетичний слух; спостережливість, логічне мислення, уміння робити висновки; збагачувати словниковий запас; виховувати прагнення допомогти іншим, працьовитість, почуття відповідальності.

Обладнання. Картки зі словами, звуковими схемами слів, завданнями для самостійної роботи, декорації до казки (Замок Країни Знань, зображення казкового лісу, Мудрої Сови, Чарівника, веселого Дзвоника, Буратіно), музичний супровід, кошик з фруктами.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент.

Продзвенів уже дзвінок, починається урок.

Попрацюємо старанно,
щоб урок пройшов не марно.

Зручно сядьте ви, будь ласка,
вирушаємо до казки.

(Звучить казкова мелодія, заходить Фея.)

II. Повідомлення теми й мети уроку.

Вправа «Очікування».

Фея: Відгадайте, хто я? Правильно, я казкова Фея! А ім'я моє...інь! Ой, утік перший звук! А він особливий, тому що позначається двома літерами. Чи здогадалися, з якого звука починається моє ім'я? («Дзінь»)

– Я знаю чудову країну, яка зветься Країна Знань. Дуже хочу туди потрапити, але не можу, бо не навчаюся в школі. Тому прошу у вас допомоги. Чи допоможете ви мені? (Так.)

– Щоб дістатися до Країни Знань, потрібен казковий транспорт і ваші знання про звуки [дж], [дз], [дз´].

Конструювання слова з поданих букв.

– Аби дізнатися, на якому транспорті ми поїдемо, розташуйте подані букви в такому порядку, як зазначено під рамочкою.

--	--	--	--	--	--

(Фея прикріплює карету на плакат, на якому зображений казковий ліс.)

III. Мотивація навчальної діяльності.

– Кожна казка навчає нас мудрості. Виконуючи завдання казкових персонажів, які зустрінуться на нашому шляху, ми складемо мудру пораду. Вона допоможе Феї потрапити в Країну Знань. Щоб карета поїхала, треба пригадати все, що ми знаємо про звуки і букви.

IV. Повторення опорних знань про звуки і букви.

(Тренувальні вправи на осмислення і застосування знань, умінь, навичок.)

Гра «Так чи не так?».

– Фея пропонує вам гру, яка стане перепусткою до фонетичної галявини. Ви готові?

Фея: Зіграти хочеться мені з вами, друзі, в «так» чи «ні». Я вам питання задаю, готуйте відповідь свою!

Відповідай, коли мастак,

Чи «ні», чи «так»!

– Голосних звуків 10? (Ні.)

– Буква **я** завжди позначає 2 звуки? (Ні.)

- Буква *ї* завжди позначає 2 звуки? (Так.)
- У слові *юшка* звуків більше ніж букв? (Так.)
- У слові *дзвінок* букв більше, ніж звуків? (Так.)

(Якщо діти помиляються, пригадуємо правила.)

– Які ви молодці, так багато знаєте! (Карета переміщається на галявину.)

Фонетична галявина. Загадка Мудрої Сови.

– Ми потрапили на фонетичну галявину. Тут живе Мудра Сова. Вона не пускає нас далі. Просить виконати її завдання.

– Відгадайте, які звуки живуть в будиночках на цій галявині.

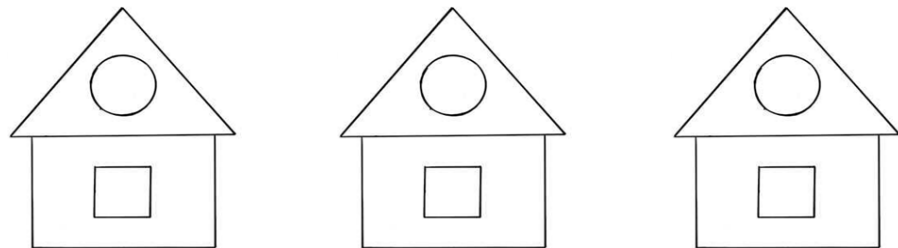
Це усі повинні знати:

нас не можна роз'єднати.

Відрізняємось ми чим?

Літер дві, а звук один. (Звуки [дж], [дз], [дз'])

(Після того, як діти відгадали, Фея відкриває віконця в будиночках. А в них – звуки

[дж], [дз], [дз'].)

[дж]

[дз]

[дз']

Гра «Розсіпані слова».

Наша галявина незвичайна. На ній розсіпані слова, які треба поселити в будиночки. Відгадайте ці слова і розташуйте під відповідними будиночками.

(Слова *гедзь*, *дзвіночки*, *джинси*, *джем*, *дзига* надруковані на картках, які розміщені на галявині.)

- Штани із джинсової тканини. (Джинси)

- Дитяча іграшка, яка швидко обертається навколо своєї осі. (*Дзига*)
- Велика муха, яка боляче кусає тварин. (*Гедзь*)
- Густе варення з фруктів або ягід у вигляді желеподібної маси.

(*Джем*)

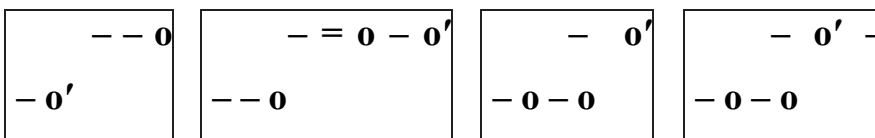
- Сині квіти, що за формою нагадують маленькі дзвони. (*Дзвіночки*)
- Запишіть у зошит кожну групу слів в окремому рядку і перевірте.

(Слова, розташовані під першим будиночком, учні записують під керівництвом учителя. Решту слів – самостійно.)

- Молодці! Мудра Сова задоволена. Ви добре впорались із завданням, тому ми рушаємо далі.

Звукова доріжка веселого Дзвоника.

- Перед нами звукова доріжка. Щоб по ній проїхати, треба вибрати звукові схеми до слів, які ви побачите на екрані, й утворити з них доріжку.

(На екрані подано слова: *гудзики*, *бджола*, *дзеркало*, *дзвіночки*.)

- Веселий Дзвоник дякує.

Фізкультхвилинка.

– Фея трохи стомилася від наших пригод. Та й нам уже час відпочити. Щоб вибрати в лісі місце, де ми можемо це зробити, потрібно відгадати загадку.

Воно без рук, без ніг
з землі пробитися змогло.

І нам у літню спеку
холодної води дало. (*Джерело*)

(Карета переміщається до джерела. Вчитель вмикає відеозапис джерела, яке дзюрчить.)

– Послухайте, як дзюрчить лісове джерело.

Фея: Вимовимо слово *джерело*. Який перший звук у ньому? ([дж])

– Як позначаємо цей звук на письмі? (Сполученням букв *дж*.)

– А тепер запрошую всіх відпочити.

(Звучить пісня, на екрані танцюють діти. У класі учні повторюють їхні рухи. Поки проходить фізкультхвилинка, на столі з'являється скринька Чарівника.)

Робота в парах за картками. Завдання Чарівника.

(Карета переміщається до хатинки Чарівника.)

– Вирушаємо далі. Перед нами вже видніється Країна Знань, залишилось тільки переїхати через місток. Ой, хто це стоїть на дорозі?

– Це Чарівник. А в нього скринька із завданнями на картках. Щоб їх виконати, треба об'єднатися в пари.

(Вчитель роздає кожній парі учнів картки, Фея допомагає. Діти приступають до виконання завдань.)

На картках завдання: «Запишіть назви предметів і визначте кількість звуків і букв у словах.»

_____ зв., _б.

_____ зв., _б.

– Чи однакова кількість звуків і букв у цих словах?
(Ні.)

– Поясніть чому.

– Зробіть висновок.

Висновок. Буквосполучення *дж* і *дз* позначають один приголосний звук. Тому в словах із цими буквосполученнями звуків менше, ніж букв.

Мовленнєво-творча робота.

– Нарешті ми перетнули місток. Але ворота до Країни Знань зачинені. Ключ знаходиться в Буратіно. Одержимо його тоді, коли виконаємо наступне завдання.

Завдання від Буратіно:

– Запишіть текст, вставляючи слова, які мають звуки [дж], [дз], [дз'].

Біля лісового _____ ростуть лісові _____.

Над ними гудуть і кружляють __.

(Джерела, дзвіночки, бджоли.)

– Перевірте, чи правильно ви виконали завдання.

(Учні зіставляють свою роботу з повним текстом, який знаходиться на слайді. Після перевірки Фея отримує ключ від Країни Знань. Карета переміщується до замку).

V. Підсумок уроку. Рефлексія.

– Нарешті ми відчинили ворота в Країну Знань. А щоб потрапити в замок, треба прочитати мудре прислів'я.

(Біля замку розташовані закриті слова. Фея відкриває їх, а діти читають).

Навчання – джерело знань.

– Поясніть, як розумієте це прислів'я?

– Чи є в прислів'ї слова з буквосполученнями, які ми сьогодні вивчали? Скільки їх?

Вимовте це слово.

– Який перший звук у цьому слові?

– Якими буквами він позначений?

– Які ще звуки позначаються двома буквами?

Придумайте з ними слова.

– Чи цікаво було вам працювати на уроці?

– Яке завдання було для вас найлегшим, а яке

найскладнішим?

– Що ви засвоїли сьогодні на уроці? (Звуки [дж], [дз], [дз'] позначаються на письмі двома буквами – дж і дз.)

– Молодці! Ви гарно впоралися з усіма завданнями і допомогли Феї потрапити в Країну Знань. Фея хоче вам подякувати.

Фея: Дякую вам від душі, любі мої школярі, що завдання всі зробили, двері в замок відчинили. Вас запрошую на свято, подарунків тут багато.

Їжте фрукти, вітаміни, щоб навчатися відмінно.

(Фея роздає гостинці, діти дякують).

Фея: Мені вже час повертатися до казки. Дуже хочу розказати своїм друзям, як я потрапила в Країну Знань завдяки учнями 2-Б класу. До побачення.

– Діти, давайте побажаємо Феї щасливої дороги.

(Діти кажуть Феї свої побажання (щасливої дороги, до нових зустрічей, до побачення, приходь до нас іще, будемо тебе чекати...). Фея виходить з класної кімнати).